

FOLK MAGAZIN

30

A TARTALOMBÓL:

4. 30 éves a Csillagszeműek társulata
Timár Mihály
6. Egy letűnt kultúra nyomában
Grozdits Károly
7. Indiánok. Lelkek. Túlélők.
CLAUDIA ANDUJAR A NÉPRAJZI MÚZEUMBAN
8. TÁNCHÁZ 50 – Cikkek, történetek...
*Csoóri Sándor, Csatári Bence,
Redő Júlia*
12. Fehér Anikó népzenei füveskönyve
Gubinecz Ákos
13. Az apátfalvi film utóhangosítása
Galát Péter
14. „Hazától hazáig” – bemutató
Kádár Elemér
16. „MEG KELL A BÚZÁNAK ÉRNI” – 2012
Nomád nemzedék Kádárkádiában II.
Zelnik József
18. Beszélgetés Andrásfalvy Bertalannal
Sebő Ferenc
21. Beszélgetés Dénes Zoltánnal – I.
Grozdits Károly
23. FOTÓGALÉRIA – Dénes Zoltán
28. TALLÓZÓ – „Igézet ne fogja...”
Fazakas István és Székely B. Magdolna
P. VAS JÁNOS ROVATA
30. A matyó népviselet... – 1. rész
Murányi Márta Anna
34. Magyar népzenei dallamtípusok
változatai a nogaj zenefolklórban II.
Agócs Gergely
38. MOLDVAI CSÁNGÓ NÉPMESÉK
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
40. A repülő oroszántól...
Koterle-Magasházi Virág
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Kis ostyatörténet – II. rész
Juhász Katalin
46. *Sue Foy angol nyelvű ismertetője*

Buglyaemberek nyomában...

B allagok magam is töretlenül az évenkénti négy-öt erdélyi utam jó előre megtervezett ösvényein. Szeretek magam menni, megállni ott és akkor, amikor látok valamit, hallok valamit, vagy éppen érzek illatot, suhullatot, amikor teljesen hatalmába kerít az ottlét még mindig rabul ejtő varázsa. Egyre ritkábban van ez már. A penetráns „civilizáció”, romboló zajaival, idegen színeivel, formáival, szagával, egyre idegenebb emberekkel, mindazzal, ami a Király-hágón túl nem olyan túl rég még nem volt, de már ott van.

A „Ballagnak a buglyaemberek” című kép kivonulást sejtet, mintha mennének el apák-fiúk, „ki ebből az idegenségből”, még egyszer felvéve a subát. „Ideje hurcolászkodni”, mondják, abban a hitben, hogy találnak még valahol egy meg nem gyalázott mezőt, egy erdőt, egy legelőt állatokkal, ahol még az évszakok is rendszeresen járnak talán. Van még ilyen? Ők biztosan tudják ősi ösztöneikre hagyatkozva, de már ez a bizonyosság sincsen biztosan.

Hamarosan itt a feketetői vásár. Két év kényszerű kihagyás után tavaly volt újra. Ott volt a levegőben az öröm, hogy szinte ott folytatódott, ahol 2019-ben abbamaradt. Sok minden változott persze. Új fémhíd váltotta fel a régi fahidat (az is megújult már többször), sokkal nagyobb tömeget ergetve át a Körösön. Élő zene már nem is volt

a „szíki” sátorban, a biztos találkahely legalább összesodort sok régi ismerőst. A viseletek, varrottasok, terítők, szőttesek is fogytak, az öregekkel együtt, akik helyett a még erre kapható fiatalabbak egyre vegyítik a régi portékát az újjal, jobb híján.

Szeretnék idézni a 2015-ben megjelent „Feketető – Negreni” című könyvem előszavából, hisz lassan tíz év távlatából egyre érvényesebbek ezek a szavak: „Mondják, már nem a régi, kinötte meghittségét, báját, túl sokan vannak, turistalátványossággá vált, egyre kevesebb az egykor fillérekért kínált, igazán keresett régiség, vagy dédszüleink korából itt maradt viselet, kelme. Bizonyára van ebben sok igazság. Am hihetetlen ütemben modernizálódó világunk egyik utolsó menedéke ez, főként azok számára, akik szeretnének még egy villámutazást tenni az óhatatlanul illanó múltba. Ebben kétségkívül segít a vásár a maga régiségeivel, viseletes öregjeivel, etnikai szerzetágazódásával, hangjaival, illataival. De sokat hozzátesz mindehhez a festői, buglyákkal telitűzdelt, állat legelte táj, a Sebes-Körös morajlása, egyfajta érintetlenség. Talán le sem írható szavakkal.”

Talán ezért jövünk újra ide sokan mégis, egy kis reménységért, feltöltődésért, évről-évre meggyőzve magunkat, hogy Feketető még mindig egy darabka a régi világból, egy rövid reménység.

Kép és szöveg: Henics Tamás

Címlap és belső borító: Folkpark Táncházfesztivál (Budapest Park, 2023. július 20. – fotó: Orbán Miklós)

HARMINCÉVES

A CSILLAGSZEMŰEK TÁRSULATA

Jubileumi évadot ünnepel a Magyar Örökség- és Prima Primiissima-díjas Csillagszemű Táncegyüttes, amelyet harminc évvel ezelőtt indított útjára Timár Böske táncművész, táncpedagógus – akkor az Állami Népi Együttes tánckarvezetője –, Timár Sándor művészeti vezető felesége, édesanyám. Az alábbi írás részemről nem pusztán visszatekintés. Az elmúlt években táncosként, asszisztensként, majd próbavezetőként, most pedig a művészeti vezetői feladatokat éppen átvéve aktív részese vagyok a társulat életének. A kerek évforduló számomra így legalább annyira előretekintés is. Az elmúlt három évtized eseményeinek egyszerű felidézése helyett inkább szeretnék számot vetni azokkal a szellemi, művészi, pedagógiai alapokkal, amelyek sikeressé tették az együttest, és amelyekre a következő időszakot építhetjük munkatársaimmal.

A Csillagszeműek biztos szellemi háttérét a kezdetektől Timár Sándor koreográfus személye és életműve jelenti, aki nemcsak támogatta felesége, Böske kezdeményezését, hanem aktívan részt is vett a gyermektáncegyüttes munkájában. Az a táncpedagógiai módszer, amely az 1970-es években kristályosodott ki – a Bartók Béla Táncegyüttes és az Állami Balett Intézet fiatal növendékeinek oktatása közben –, az együttes alapításakor újra Timár Sándor érdeklődésének középpontjába került. Az Állami Népi Együttes művészeti vezetőjeként nyugdíjba vonulva teljes erővel vetette bele magát az új kihívásba: hogyan adjuk át a gyermekeknek már óvodás kortól kezdve a néptánc – nemcsak ismeretét, hanem elsősorban – élményét, szeretetét. Timár Böske férje és mestere pedagógiai rendszerét alkalmazta a Csillagszemű Táncegyüttesbe hároméves kortól felvett gyermekek táncos nevelésére. Az ő esetükben teljesen kézzelfoghatóvá vált a Mester azon elve, amely a néptáncot az anyanyelvvvel állítja párhuzamba: a gyermekek az idősebb korosztályt látva-hallva utánzás útján, fokozatosan ismerkednek meg a nyelvvel és a táncsal is. A fejlődésüknek megfelelő szinten beszélnek és táncolnak, a rendszereket és struktúrákat intuíció útján ragadják meg, amelyek az anyanyelv és a tánc esetében is csak később tudatosulnak bennük. A Csillagszemű Táncegyüttesben kialakult elvek szerint a tánc tanuláson túl kiemelt szerepe van a közös

éneklésnek, játéknak, a színpadi szereplések élményének, vagyis a közös munkával elért sikereknek. Ez a művészetpedagógiai rendszer egy komplex hagyományos kultúra és egy nagyon is mai közösség köré épül. Timár Sándor személye nemcsak pedagógiai, hanem művészeti szempontból is meghatározza az együttes arculatát. Utolsó nagy alkotói korszakában számos koreográfiát készített a Csillagszeműek különböző korosztályai számára, de sok korábbi – eredetileg felnőtteknek készült – műve is felkerült az együttes repertoárjára.

Timár Böske kezdetben az Állami Népi Együttes részeként képzelte el – az akkori igazgató, Serfőző Sándor támogatásával – a gyermekcsoport működését, ám nagyon hamar világossá vált, hogy a nagy érdeklődés nyomán hirtelen felduzzadt létszámú csoportot az ÁNE már nem tudja működtetni.

Böske, akit korábbi munkaköreiben is a jó szervező- és a gyors döntésképesség jellemzett, megfelelő szakemberek bevonásával magántársulatot hozott létre, amely ebben a formában a mai napig sikeresen működik. Mészáros Géza festőművész, Timár Sándor művészetének és pedagógiájának kiváló ismerője és értője pedig megálmodta a ma már jól ismert nevet: Csillagszemű Táncegyüttes. Azok a tapasztalatok, amelyeket Timár Böske tizenhat éven át gyűjtött az Állami Népi Együttesben táncosként majd vezetőként, a „versenyszférába” kilépve kerültek hasznosításra: három évtizeden keresztül

gyakorlatilag egy személyben látta el az igazgatói, a menedzseri, a művészeti vezetői feladatokat, miközben a próbák nagy részét is ő maga tartotta, leginkább a saját maga által kinevelt fiatal munkatársak segítségével.

Ez a modell beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A folyamatosan növekvő létszámú együttesbe bárki felvételt nyerhetett, így hamar különböző korosztályokat és szinteket képviselő csoportokat kellett kialakítani. Létrejött a felnőtt tagozat is, amely ma Timár Együttes néven működik. A legrátermettebb és legelhivatottabb gyermekekből – szüleik sokszor áldozatos támogatásával – sikerült kialakítani egy olyan ütőképessé csapatot, amellyel bármikor, bárhol magas színvonalú, a megrendelő igényeihez alkalmazkodó produkciót lehet színpadra állítani. Ez a fajta – gyermektáncegyüttestől mindenképpen szokatlan – professzionalizmus meghozta a gyümölcsét: a Csillagszeműek a kezdetektől fogva számtalan rangos állami felkérésnek és kiküldetésnek eleget téve képviselték Magyarországot és a magyar kultúrát a világ legkülönbözőbb pontjain, életre szóló élményekkel gazdagítva a közönséget és a résztvevő táncosokat.

A Csillagszeműek és a Timár-család élete a kezdetektől összefonódott. Timár Böske nem titkolt célja volt az együttes megalapításakor az is, hogy saját gyermekei számára olyan közösséget biztosítson, ahol szüleik módszere és útmutatásai szerint tanulhatnak táncolni. Ez az elképzelése is valóra vált: mind az öt gyermeke hosszú évekig táncolt az együttesben, a kezdeti időszakban pedig Timár Sándor legidősebb fia, ifj. Timár Sándor is részt vett a közös munkában a Csillagszeműeket akkor kísérő Kolompos Együttes alapító tagjaként. Az elmúlt harminc évben mi, Timár-gyerekek is mind felnőtünk, de az édesanyánk által létrehozott együttes továbbra is a Timár-család ügye marad: Mátyás filmrendezőként, Sára fotóművészként segíti a munkánkat, András – bár civil szakmája szerint építészmérnök – táncosként és zenészként is aktív résztvevője a Csillagszeműek és a Timár Együttes életének, Gergely hivatásos táncművészként és pedagógusként pedig egyik legfőbb munkatársam. Jómagam a próbavezetés mellett édesapám, Timár Sándor életművének kutatásával is foglalkozom, ehhez óriási lendületet adott a Magyar Művészeti Akadémia három éves ösztöndíja, amelyet 2018-tól erre a projektre elnyertem. Az így gyűjtött ismeretek és tapasztalatok segítenek abban, hogy a jövőben is Timár Sándor művészeti és pedagógiai elvei szerint vezethessem a Csillagszeműek különböző csoportjait és a Timár Együttest.

Visszatekintve az elmúlt harminc évre, és nekirugaszkodva a következő évtizedek munkájának, köszönjük Timár Böskének ezt a nagyszerű társulatot! Köszönjük egykori és jelenlegi táncosainknak, szüleiknek, egykori és jelenlegi munkatársainknak a sok befektetett munkát! Minden erőnkkel azon leszünk, hogy a meglévő szilárd alapokra építve a következő harminc évben is gyermekek és fiatalok sokasága tartozhasson a Csillagszeműek nagy családjához.

Timár Mihály

Martin György, a néptánckutatás Bartókja

Tánc történeti és népzenei utazás Martin György nyomdokában

Magyar Zene Háza, 2023. október 29., 19.30

Martin György a hazai, mi több, a nemzetközi néptánckutatás legnagyobb hatású alakja, akinek tevékenysége Bartók és Kodály munkásságához mérhető. Szerepe emellett megkerülhetetlen a magyarországi táncmozgalom létrejöttében, hiszen őt tekinthetjük a hazai revival szellemi-szakmai alapjai lefektetőjének. A huszadik századi későparaszti társadalom eltűnőfélben lévő táncincseit több évtizeden keresztül gyűjtötte, elemezte, rendszerezte. Kutatói munkássága nem állt meg a Kárpát-medence határainál, különlegesen gazdag anyagot rögzített Európa több országában, valamint Etiópiában és Ghánában is. A nemzetközi néptánckutató közösség iskolateremtő aktív tagja a kezdetektől fogva. 1983-ban fiatalon, kutatói pályájának csúcspontján negyven esztendővel ezelőtt hunyt el.

A Magyar Zene Háza és a Hagymányok Háza közös szakmai nappal tiszteleg Martin György emléke előtt. Ennek zárásaként különleges gálakoncert vezet be a közönséget a néptánckutatás Bartókjának munkásságába, mely néptánc- és zenetörténeti ívre fűzve mutat be szemelvényeket Martin György táncgyűjtéseinek anyagából. Az est fellépői a Magyar Állami Népi Együttes táncosai és zenekara, Martin György nevelt fia, Éri Péter és gyermekei, Éri Katalin és Éri Márton, valamint zenésztársaik. Különleges vendégként a magyar táncincessel sok tekintetben rokon norvég táncmagymány egyik legkiválóbb képviselője Ulf-Arne Johannessen is színpadra lép a műsoron.

Közreműködnek: Nyitrai Tamás – hegedű; Horváth Balázs – hegedű; Karacs Gyula – brácsa, kontra; Zimber Ferenc – cimbalom; Doór Róbert – nagybőgő, gardon; Éri Péter – brácsa, kontra, furulyák; Nagy Gábor – kontra, hegedű kontra, dudu; Maruzsenszki Andor – hegedű; Kiss B. Ádám – hegedű, ének, szövegmondás; Éri Márton – brácsa, kontra; Éri Katalin – nagybőgő

Hagyományörző táncosok és zenészek Norvégiából

A Magyar Állami Népi Együttes táncosai

Zenei rendező: Éri Márton

A táncanyagot összeállította: ifj. Zsuráfszki Zoltán

A Magyar Zene Háza és a Hagymányok Háza közös programja.

Egy letűnt kultúra nyomában

– A cigányzene és a zenész cigány alakváltozásai –

Gyermekkoromban – a múlt század hetvenes éveinek végén és a nyolcvanas években – a cigányzene, ami alatt akkor mindenki a magyar nótát értette, jelen volt a halódó szocializmusban. Például minden balatoni településre jutott egy – esetleg kettő vagy három – zenekar, s ezek ellátták a vendéglátóipari egységekben a zeneszolgáltatást. Emlékszem a nótát rendelő vendégekre, az üvöltve nótázókra – akik hangerővel pótolták az énektudást –, a remegő tokákra, az arcokról lecsepegő verejtékre, a felszabaduló hatalmas indulatokra... és a zenészek mosolygó alázatára is. Tudom, hogy az akkori felnőttek többségének volt nótája, hiszen ők még tudták, hogy „Akinék nótája nincsen, annak szíve sincs”, ahogy azt Zerkovitz Béla megírta. Apámnak is volt nótája („Darumádár fenn az égen...”), de engem ez sem győzött meg, viszolyogtam ettől az egész „rántott hús szagú” világtól. S a rádióból is dőlt még a „Jó ebédhez szól a nóta”.

Aztán villámgyorsan – én így életem meg – eltűntek a cigányzenekarok, az aransujtásoktól ékes rikító színű mellények, eltűntek a nóták, mint a mi életünkben az úttörő indulók. S ha hiányérzetem nem is volt, azért azt felfogtam, hogy itt bizony valami elveszett (nagyjából ebben az időben kapott erőre, s kezdte a „többségi társadalom” figyelmét magára vonni a cigány folklór). Legalábbis én így éreztem, vagy utólag úgy gondolom, hogy így éreztem. A „magyarnótás” világ irodalmi élménnyé fakult, legfeljebb regények és elbeszélések lapjain bukkant fel...

...míg barátságot nem kötöttem egy Erdélyből származó Békés megyei cigányprímás fiával, akinek kezében bármilyen hangszer megszólalt, s aki nem csak értette/érezte, de át is adta, hogy mi a magyar nóta. Innen már tényleg csak egy lépés volt fiatal felnőttként kapatosan nótázva beleszaladni a csendháborítás miatt felajzott rendőrökbe. Hajnali fél ötkor. „Drága biztos úr, ilyenkor már a madarak is énekelnek! Legyen szíve...”

Félreértés ne essék, nem lett mindennapi kenyerem a magyar nóta, de eltűnt a gyermekkori viszolygás, és helyébe került egy erős kíváncsiság. Ha egy antikváriumban kezembe akad Murgács Kálmán valamelyik verseskötete – elég rossz verseket írt! –, azt bizony megveszem, hiszen Murgács korának egyik jeles nótaszerzője volt. És ez az a kíváncsiság, ami hosszabb ideje arra sarkall, hogy Hajnóczky Tamás munkásságát figyelemmel kísérem.

Hajnóczky Tamás szociológus, kisebbségpolitikai szakértő – jelentsen ez utóbbi bármit is – kötetiben a cigányzene és a zenész cigányok történetét, szerveződéseit és társadalmi beágyazottságát és ennek változatait kutatja. Olyan adatokkal (*Cigányzenészek mozgalma a boldog békeidők Magyarországon*), történetek-

kel (*Bura Károly cigányprímás*) lép a nagyközönség elé, amelyek nem csak a cigányságról – és azon belül a zenészekről – kialakult sztereotip képeket és képzeteket rajzolják át jelentősen, de a kisebbség és a többség változó hangsúlyú és dinamikájú kapcsolatát is érthetővé-érthetőbbé teszik. Hajnóczky hiányt pótol és adósságot törleszt: nem romantizál és nem demonizál, hanem adatok és tények mentén olyan történeteket mutat be és értelmez, amelyek eddig nem kerültek – nem kerülhettek – felszínre.

A közelmúltban megjelent „A cigányzene és a zenész cigány alakváltozásai – Történelmi, társadalmi és kulturális metszetek a 19–20. századból” című, Hajnóczky által szerkesztett kötet szélesebbre tapossa a korábban meglehetősen szűk ösvényt. Szerzőtársaival mélyre ás a címbe megjelölt témának, s komoly jegyzetapparátussal, forrásjegyzékkel és névmutatókkal megtámasztott tanulmányokban világít rá a történelemnek egy olyan szegleté-

re, amire „amúgy” nem jut kellő figyelem.

A tanulmánykötetben vizsgálódás tárgyává tett két évszázad, a kiválasztható témák sokasága és a szerzők eltérő habitusa és irányultsága – akad újságíró, mesekutató, irodalomtörténész és jazzkritikus is – hallatlanul színessé teszi a kötetet. Annyira, hogy ha csak a tanulmányok témáit látnánk, azt sem értenénk, hogy ezeket mi hozza össze egyetlen kötetbe. Az egyik „végpont” Liszt Ferenc, akiről Orsós János Róbert írt, a másik pedig a nyírvasvári Rostás család és annak mozgóképes ábrázolása Müllner András tanulmányában.

A hat tematikus csoportba rendezett tizenhárom tanulmány mintha egy hatalmas kirakós néhány eleme lenne, kevés ahhoz, hogy kiadjanak egy teljes képet, de ahhoz elég, hogy sejtésünk legyen a kép egészéről, s fogalmunk – mélyebb ismeretünk – az itt bemutatott részletekről.

Úgy sejttem, ez a kötet a tudományos háttérapparátus ellenére – vagy éppen azzal együtt – a szélesebb közönséget célozza, és túl a megszerezhető ismereteken a kíváncsiság felkeltésére és ébrentartására szolgál. Éppen a sokszínűsége által. A klasszikus zenétől, a magyar nótán, az operetten és két világháború közötti jazz-en túl jut hely Ráduly Mihálynak, s érthető módon helye van Povedák István és Povedák Kinga közös tanulmányának is, melynek témája „a vallási cigány zene és a cigány vallási zenészek”. Ez

A cigányzene és a zenész cigány alakváltozásai – Történelmi, társadalmi és kulturális metszetek a 19–20. századból; szerkesztette Hajnóczky Tamás; Gondolat Kiadó, 2023; 560 oldal, keménytáblás kötés, ISBN 978-963-5564-38-5

utóbbi nem csak a klasszikus egyházakat és hagyományosan erős cigány vallásosságot mutatja be, hanem a „karizmatikus ébredés” elmúlt fél évszázadában létrejött új, kevésbé centralizált vallásos közösségeket is.

A kötetben megjelenő tanulmányok jelentős része olyan témákat jár körül, amelyekre a hétköznapi halandó őszintén rácsodálkozik. Hiszen például honnan hallhatott volna korábban az 1903 szeptemberében, a Népszínházban megrendezett cigányzenei versenyről? Riskó Kata tanulmánya ennek a versenynek a sajtóvisszhangjából építkezve nagyszerű korrajzot készít, s nem mellesleg a műfaj akkori nagyjait is bemutatja. Az is kiderül, hogy az esemény a maga korában kiemelt figyelmet élvezett, s nem csak a napi és hetilapok, de még az élclapok is foglalkoztak vele. Azt is tisztázza – hiszen talán nem mindenki számára egyértelmű –, hogy ebben a korban még messze nem azt értették „népdal” alatt, mint amire mi gondolunk a szó hallatán: „A magyar népdal kifejezés a 19. századi szóhasználat szerint közkedvelt népies dalként, magyar nótaként értendő, amelybe ezúttal a csárdások is beletartoznak”, s ennek megfelelően „az esemény a magyar nemzeti zene megteremtését volt hivatott szolgálni”.

A sok érdekes felvetést, eddig szinte ismeretlen témát és szokatlan megközelítésmódot tartalmazó tanulmány közül kiemelkedik egy, amelynek témaválasztása azért különleges, mert bármely olvasott és művelt ember számára ismerősen csenghet: Cigányzenészek a 20. század első felének magyar irodalmában. D. Magyar Imre javarészt olyan irodalmi műveket tesz vizsgálat tárgyává, melyeket bárki ismerhet, bárki olvashatott, hiszen a szerzők – és a művek is – javarészt az irodalmi kánon részét képezik. Viszont gyanítható, hogy kevesen vannak, akiknek – ha csak nincs rá valamilyen különleges indíttatásuk – olvasás közben komolyabb figyelmet fordítottak volna a művekben feltűnő cigányzenészekre. Pedig akad megfigyelésre érdemes leírás, s „van rajta mit elemezni”. A cigányzenészek, bár mellékszereplői általában a vizsgált korszak irodalmának, mégis sokat – innen nézve az írói szándéknál többet – elárulnak az író világlátásáról, a korabeli viszonyokról, a kisebbség és többség kapcsolatáról, s így általában a korról.

D. Magyar Imre nézőpontja egy tudományos igényű dolgozat esetében egészen szokatlan, mint a tanulmány bevezetőjében tisztázza státusát a könyv összefüggésében: „leszármazott”. S hogy ez pontosan mit jelent? „Dédnagyapám Radics Béla, nagyapám idősebb Magyary Imre, nagybátyáim (ha jól határozom meg a rokonsági fokot) Bura Sándor és Bura Károly.” (Utóbbiról szól Hajnáczy Tamás fentebb már megemlített kötete, mely 2021-ben jelent meg.) D. Magyar Imre irodalmi műveltségénél fogva képes és „leszármazotti mivoltában” alkalmas arra, hogy olyan összefüggéseket vegyen észre, amelyek fölött az egyébként bármilyen jól képzett és éles szemű kutató elsiklana. Pont azért, mert nem leszármazott. A szerző mintha mentegetőzne az írás elején, mondván, hogy ő nem is kutató, de olvasóként ezt egyáltalán nem érzem indokoltnak. Sőt...

Sőt, annyira üdítő és inspiráló a „leszármazott” dolgozata, hogy engem is aktivitásra készítetett. Engem mint „mezei olvasót”! Az Arcanumból előbányásztam rég elengedett kutatásom, hogy újraolvassam Kincs István kőszegi apátplébános és író 1902-ben a Magyar Szemlében megjelent novellafüzérét, amelynek főszereplői (!) a Csehországban muzsikáló nagyabonyi „cigányok”. Őszintén hálás vagyok a Hajnáczy Tamás által szerkesztett tanulmánykötetnek, s benne D. Magyar Imrének, hiszen velük és általuk a „bevett és leüledett” ismereteimre is új, termékeny nézőpontból pillanthattam.

Grozdits Károly

INDIÁNOK. LELKEK. TÚLÉLŐK.

CLAUDIA ANDUJAR FOTÓKIÁLLÍTÁSA A NÉPRAJZI MÚZEUMBAN

A Néprajzi Múzeum Magyarországon elsőként ad otthont Claudia Andujar braziliai fotóművész átfogó tárlatának. Bár a világ számos ismert közgyűjteménye őrzi képeit, és nemzetközi fotográfiai események rendszeres szereplője, az apai ágon magyar származású fotográfus munkáit a régióban még kevesen ismerik. Andujar fókusza azokra az emberekre irányult, akik kívül rekedtek a többségi társadalom figyelmén. Abban a női alkotókat jellemző, érzékiséggel telített látásmódban volt erős, amellyel kultúrák, közösségek, csoportok tereit és mindennapjait kevésbé megszokott felfogásban ábrázolhatta. Fesztelen portréival, riportjai-val kitágította a fotózhatóság határait.

Műfajokon túlmutató, bátran kísérletező munkáiban mentalitások, sorok, mítoszok és a valóságot rejtő történetek fonódtak össze, párbeszédet tudott teremteni őslakosok, döntéshozók és a művészvilág képviselői között. Fotóriporterként épp olyan magabiztosan és nagy tehetséggel nyúlt a különböző ábrázolási lehetőségekhez, mint művészként és aktivistaként. A tárlat az életmű egy kicsi, de fontos szeletét mutatja be a São Pauló-i Vermelho Galéria közreműködésével. A kronologikus vonalat követve a Brazíliába érkezést követő magazinfotós időszakról és a kísérletezésektől kezdve jutunk el a janomami indiánok között készített művészi és aktivista képekig, majd az életmű időskori feldolgozásáig, az 1960-as évektől a 2010-es évekig.

S hogy miért van helye egy kortárs fotóművészeti tárlatnak a Néprajzi Múzeum falai között? A képek középpontjában egy kis amazóniai őslakos népcsoport áll. Andujar azonban nem az etnográfiai jelenségek kimerítő dokumentálására törekszik, fotóin keresztül sokkal inkább egy személyes történetet ismerünk meg saját útkereséséről és a janomammal folytatott párbeszédéről. Ez a személyesség egy tágabb antropológiai kontextusba, a kulturális találkozás, a megismerés, a megértés témakörébe helyezi a képeket, és egy fontos történetet is elmond arról, miként válhatnak a fotók egy közösség megmentéséért vívott aktivista harc eszközévé.

Cikkek, történetek, emlékek

Csoóri Sándor: Táncház Budapesten

Táncház. Hát ez meg mi a csuda lehet? Nyilván ikerszava a fonóháznak, a zálogháznak, a dologháznak, a kávéháznak és a többi hasonlónak. A fonóházban fonnak, a táncházban táncolnak. Olyasmi tehát, mint a táncklub vagy a tánciskola?

Nem olyan. Ég és föld. De kár lenne találgatni, mert a táncház fogalmát ma már csak Erdélyben ismerik és használják. Az elnevezés s az elnevezéshez tapadó vasárnapi tánc szokása ott maradt fenn legteljesebben máig.

A világon mindenütt kocsmákban, klubokban, bárókban vagy művelődési házak szórakozásra kijelölt termeiben mulat a fiatalság. Cigányzenére, dzsesszre, beatzenére.

A táncházban is – amely nem más, mint egy-egy alkalomra kibérelt s kiürített parasztház vagy csűr – mulatás folyik, de népzene. Bartók szavával: parasztné. Még hozzá meghatározott táncrend szerint. Nem azért, mert ez a divat, hanem azért, mert még élő hagyomány.

Örömmel adom tovább a hírt, hogy hónapok óta Budapestnek is van táncháza. Egy helyiség, ahol népzene lehet táncolni legényest, csárdást, lassú magyart, fürgetegest és más effélét.

Táncház Budapesten? Ismét valamiféle megéledő parasztrómantika a hámrétegek alatt? A holtta nyilvánított népieskedés váratlan feltűnése a kivilágított körutak szomszédságában. A gyanúsító hang és fölényes mosoly szerencsére, egyre kevesebb s egyre ritkább, mert Bartók és Kodály fél évszázados munkássága után végre derengeni kezd a fejekben, hogy a paraszti életforma pusztulásá-

val a népi kultúra nem válik időszerűtlenné. Mert ami érték volt, érték is marad. Az ókori görög birodalom is megszűnt, de kultúrája az európaiban mindmáig tovább és s elevenen hat.

A táncházat egyrészt ez az értéket őrző tudat segítette életre; másrészt ezzel párhuzamosan, egy erőteljes kívánság. Azoknak a fiatal táncosoknak az óhaja – biharisoké, bartókosoké, vadrózsásoké, vasasosoké – akik a színpadi szereplésük mellett végül is megkívánták, legyen egy hely Budapesten, ahol a maguk kedvére, a maguk ízlése szerint táncolhatnak; ahol nincs színpadkép, közönség, háttér, beállítás, függöny – csak zene van és tánc, kizárólagosan eredeti.

A táncház címerképe ennek az eredetiséget akaró szellemnek a jelképe. Épp azért, hogy egy igazi széki táncház-hangulatot örökít meg, próbál meggyökereztetni itt, Budapesten is.

Hogy ez a szándék mennyire sikerül a valóságban is, abból ad ízelítőt Szalay Zoltán fotóművész néhány rendkívül izgalmas pillanatfelvétele. Vendégségbe érkező széki paraszto s budapesti egyetemisták, középiskolások, tanárnők, fiatal mérnökök, munkások, tisztviselő lányok táncolnak együtt ugyanarra a zenére. Fehér gyolcsingek, vállig erős fiúhajak mögött Szalay éles szemmel nem a különlegességet s a különbséget, hanem az azonosságot keresi. A szájakat, a rejtett erővonalakat, melyek ősi és új értékeket összekötnek. Közösségeket egymáshoz láncoló kultúrát: a mozdulatok az emlékezet, az önfeledtség ismerős nyelvtanát, egy nép széttöredezett cserepein átvonuló fényt, akkor is, ha ez a nép énekel, ha tűnődik, ha táncol.

(Tükör, V. évfolyam 2. szám, 1973. január 9.)

Az első budapesti táncházak egyikén, 1972-ben, a Liszt Ferenc téri Könyvklubban – Fortepan 138775 / Szalay Zoltán

Csatári Bence: Rendszerváltó néptánc

A táncházmozgalom és a magyar folklór reneszánsza meghatározó része volt a Kádár-korszak zenei életének. A kimondatlanul is ellenzékinak induló irányzat megzabolázását a hatalom a Népművelési Intézet igazgatójára, Vitányi Ivánra bízta, aki végül kiállt az új, nagyvárosi szórakozási forma mellett, hiszen az előadók és a népzenere önfelédten ugráncoló ifjak nem veszélyeztették a létező szocializmust.

A táncházmozgalomban a magyar társadalom minden részében évszázadok óta jelen lévő, de lassanként feledésbe merülő paraszti zene él tovább, amelyet a Sebő-Halmos-duó és a Muzsikás együttes fedezett fel a városi nagyközönség számára. A pártállam hamar felismerte a táncházmozgalom jelentőségét, és hatásával is számolt. 1980 februárjában Lendvai Ildikó, a KISZ KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője erre is kitért a Pozsgay Imre művelődési miniszternek írt jelentésben, amelyben „az ifjúság szórakozásának néhány időszerű kérdéséről” részletezte. (A szöveg azért fontos, mert ennek alapján tárgyalt a táncházmozgalomról a KISZ KB 1980 júliusában, és Lendvai szófordulatai kerültek a plénum elé, amelyben olyan prominens pártállami politikusok ültek, mint Aczél György, Lázár György, Tóth Dezső és Kornidesz Mihály.) A helyettes osztályvezető asszony így fogalmaz: „A folkhagyomá-

nyokra épülő tömegzenei irányzat népszerűsége épp az eredeti értékeket felhasználó jellege miatt figyelemre méltó. E törekvéshez egy sor együttes kapcsolódott, amely a táncházmozgalom szélesedését, népszerűsödését eredményezte.” Lendvai Ildikó megállapításai pontosak, de a hatalom már addig is élénken érdeklődött a nemzeti folklór másodvirágása iránt. Ezt a kiemelt figyelmet a belügyi jelentések is tanúsítják: Sebőékről és a Muzsikásról nemcsak szorgalmasan körmöltek a belügyi hálózat besúgói, hanem még a zuglói Kassák Klubba is beépültek.

A Forgó fedőnevű ügynök még Sebő Ferencnek a klubban megtartott, *A népművészet aktualitása 1974-ben* című előadását is elemezte. Az előadó szerint a népművészet olyan, mint a többi művészeti ág, élő, valóságos alapja van, ezért nem kell misztikus ködbe burkolni. Az ügynök megdicsérte Sebő Ferenc előadását, mert leszámolt a túlzó, romantikus lelkesedéssel, nem emelte piedesztálra a népzene, hanem természetes kulturális jelenségnek tekintette. A rendőrség szinte hetente kapott beszámolót Sebőék működéséről, és a Zugló fedőnevű dossziében gyorsan gyűltek az információk a megfigyelt népzeneészekről. Egy eset különösen érdekes. Romhányi Mihály rendőr főhadnagyot leteremtette a felettese, bizonyos Benjamin őrnagy, mert az előbbi ügynöke a zenei elemzésekkel bíbelődött, pedig a dalok közötti összekötő szövegekre kellett volna figyelnie: elhangzottak-e az előadáson rendszerelle-

Sebestyén Márta és a
Muzsikás együttes, 1986
Fortepan 188038 / Szalay Béla

nes mondatok. Tanulva az esetből, szigorították az ellenőrzéseket. Sebőkre még több ügynököt állítottak, akik időt, energiát nem sajnálva jelentettek az előadásokról.

1972. május 6-án rendezték az első táncházat a budapesti Liszt Ferenc téri Könyvklubban. Az Oktogon és a 4-es, 6-os villamos csilingelésének közelében, a függöny nélküli nagy ablakok mögött népviseletbe öltözött emberek táncoltak, népzenezők muzsikáltak. A rendezvény ekkor még zártkörű volt, de megjelentek olyan kulturális-közéleti személyiségek, mint Csoóri Sándor, Weöres Sándor, Nagy László és Szécsi Margit. A belépőért „petróleumpénzt” kértek, mert valamiből ki kellett fizetni a terembérlési díjat. Az ajtónállók megkínálták egy korty pálinkával a betérőket, de szigorúan csak a nemzeti színű szalaggal felpántlikázott butykosból lehetett inni. A rendezvény azért kultúrtörténeti jelentőségű, mert Sebők az eredeti, Erdélyben gyűjtött népdalokat változtatás nélkül játszották el.

A nagy sikert még az sem zavarta, hogy Halmos Béla megnyitóbeszéde közben az egyik biharis néptáncos beszakította a felszólaló hegedűjét, miközben Korniss Péter kinagyított fotója felé igyekezett, hogy leleplezze azt. Furcsa módon az első magyar táncház – átmeneti hangszerhiány miatt – gépzenével kezdődött, de valaki szerzett egy hegedűt Halmosnak, és indulhatott az élő muzsika is. 1972-ben még kétszer megismétlődött a zártkörű rendezvény, a másornak hamar híre ment, és egyre több érdeklődőt vonzott a Liszt Ferenc téri klubba.

Az eredeti, paraszti muzsika szellemében Sebők az amatőr tömegek felé is nyitni akartak. 1973 februárjában a Gyurkó László vezette Fővárosi Művelődési Ház beengedte őket: ez volt az első nyilvános táncház Magyarországon. Az Illés Klub is itt működött, és a két tagság erősítette és kiegészítette egymást. Végül már nem lehetett eldönteni, a beategyüttes vagy a népzenezők koncertjére várakoznak kígyózó sorokban a fővárosi fiatalok.

A népzenei kezdeményezés rendkívüli hatását látva a Magyar Televízió 1973-ban hetvenperces dokumentumfilmet készített „Hajnalban indultunk” címmel. Az FMH

táncházaiban tömegek tanulták meg az eredeti magyar néptánc lépéseket képzett táncosok és zenészek segítségével. A diktatúra kultúrpolitikusai belátták, hogy ezek a fiatalok nem akarják megdönteni a rendszert, csak jól akarják magukat érezni, ezért hagyták őket ugrándozni.

A szintén népzenei játszó Muzsikás együttes (Hamar Dániel, ifj. Csoóri Sándor, Sipos Mihály, illetve kezdetektől állandó vendégük, majd 1978-tól rendes tagjuk Éri Péter) is gyorsan népszerűvé vált. 1980-tól állandó tagjuk lett egy sugárzó tehetségű énekesnő, Sebestyén Márta. A Muzsikás is az FMH-ban alakította ki törzshelyét, de húzták a talpalávalót a Bem rakparton, a Vár Klubban és a Belvárosi Ifjúsági Házban. Velük is gyorsan megbékélt a hatalom: 1973-ban megkapták a Népművészet Ifjú Mestere címet. Négy év múlva a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat – látva a nagy keresletet – velük indította útjára az „Élő népzene” című sorozatot, és lehetőséget adott első nagylemezük elkészítésére. Az „István, a király” rockoperánál is közreműködtek, ami alighanem annak volt köszönhető, hogy Sebestyén Márta énekelt a lemezen és filmen, bár a színpadon nem játszhatta el Réka szerepét.

A hatalomnak kapóra jött a népzene és a táncházmozgalom népszerűsége. A KISZ KB legfelsőbb vezetése, a szűk körű Intéző Bizottság 1977 áprilisában, az Országos Közművelődési Tanács elnökségének tett előterjesztésében – amelyet elküldtek Pozsgay Imre kulturális miniszternek – nem szolt elítélően az új kulturális jelenségről. De ezt már *post festa* tették, hiszen a sok dalgyűjtő munka és a neves pártfogók közbenjárása korábban meghozta gyümölcsét: 1974-ben a Sebő–Halmos-duó megkapta a Szocialista Kultúráért kitüntetést. A Kádár-rendszerben a legnagyobb hatása az első táncháztalálkozónak volt 1982. március 28-án, a határon túlról is érkező résztvevők megtöltötték az akkori idők legnagyobb fedett előadóhelyszínét, az egy hónappal korábban átadott Budapest Sportcsarnokot.

A sikertörténet maig tart: a táncházmozgalom a kortárs magyar kultúra népszerű és elismert területe – és ez a legtöbb, amit egy művészeti ág elérhet.

(orszagut.com, 2020. október 20.)

AZ EURÓPAI NÉPHAGYOMÁNY NAPJA

- 2023. szeptember 23. -

Az Európai Unió MusicAIRE programjának támogatásával létrejövő pilot program az European Folk Network (EFN) tagszervezetinek koordinálásával valósul meg idén először, hagyományteremtő módon.

HÁTTÉR ÉS CÉLOK – A Folklor Napja (European Folk Day) az EFN kezdeményezésére indul el, célja, hogy összekapcsolja az európai néphagyományokkal foglalkozó szervezeteket az előadóművészet, a zene, tánc vagy storytelling területén.

KI VEHET RÉSZT? – Bárki csatlakozhat online vagy személyesen, aki aktívan kapcsolódik a néphagyományhoz. Egyéni, zenekari, egyesületi, közösségi vagy intézményi résztvevőket is várnak. A részvételhez nem szükséges az European Folk Network tagjának lenni.

HOGYAN LEHET CSATLAKOZNI? – egyénileg, saját tartalmak megosztásával a közösségi médiában a #europeanfolkday hashtag használatával; csatlakozhatsz fesztiválként is, ha olyan előadók a fellépőid, akik a néphagyományhoz kapcsolódnak, és így részese

lehetsz egy nemzetközi kommunikációnak; ha az írott médiában dolgozol (pl. újságíró vagy), akkor egy dalt vagy előadót bemutathatsz a rovatodban, de akár egy egész témával, több tartalommal is kapcsolódhatsz.

Ha szükséged van több tanácsra, keresd meg az országodban működő EFN tagszervezetet! (Például a Hagyományok Háza.) A részvétel nyitott, bárki, bárhol csatlakozhat az eseményhez. Ha mégsem tudod, pontosan hogyan tedd meg, keress minket bátran, vagy nézd meg az EFN új weboldalát és válogass az ötletek közül!

Ha eldöntötted, milyen formában veszel részt az Európai Néphagyomány Napján, oszd meg velünk (www.europeanfolkday.eu/participate/), és add meg a csatlakozás részleteit, így kereshető lesz programod a nemzetközi adatbázisban. A következő hónapok során folyamatosan információkat fogunk megosztani az eseményről és látogatóságot biztosítunk a beérkezett programoknak Európa-szerte. Az Európai Folklor Napja általad, érted, értünk van!

Redő Júlia: Megismerkedésünk az őrkőiekkel

Őrkőiek? Kavarognak bennem az élmények. Elő-előtűnik a kucsmás szürke kabátos vajda alakja, Nusi csöndes rekedtes hangja, Piroska nevetése, Rémusz felszabadult mozgása, – ahogyan bejárja az egész rendelkezésre álló teret –, a bál sűrű, rezgő levegője a Kultúrban, Évi csipkés köténye, amit maga előtt teregetve repít, mint egy páva a színes farktollait. Felidéződik a sok csodálkozó, kapcsolatot kereső szempár karéjban, ahogy körénk állnak a gyűjtések megbeszélésekor. 1995-96-ban ismerkedtem meg az őrkőiekkel, lassan húsz éve. Ekkor a Háromszék Állami Népi Együttesnél dolgoztam egy évet mint táncos, tánctanárné és koreográfus. Ott voltam Erdély kellős közepén, nem földrajzilag, hanem abban az értelemben, hogyha Árus Feri bácsit – a mérai táncost, zenészt – akartuk látni, „ellépünk hozzá”, ha a szucságiaktól szerettünk volna tanulni, ahhoz sem kellett más országba indulni, mindenkihez „földijeinkként” mehettünk, és mentünk is. Mégis, épp a városunk, Sepsiszentgyörgy szélén fekvő Órkő volt az egyik legnagyobb felfedezés és lépés, amin Orza Călin ötletére elindultunk. Én tartottam a cigány táncok tanulásától, mert azelőtt egyszer-kétszer próbáltam, és nem találtam magam benne – esetlennek éreztem a mozdulataimat. Először csak döcögtünk-höcögtünk, kerestük a rezgést, a „légpárnás” mozgásuk alapját, majd kezdtük a lábfigurákat, de még mindig olyan darabosnak, ügyességi tornamutatványnak éreztem az egészet. Aztán egy délután Călinnal és Tőkés Editkével a vajda házánál kopogtattunk. Nagy pocakú, nagy hangú emberre számítottam... Egy görnyedt hátú, halkszavú öreg érkezett, és körbevezetett minket, hogy segítsen táncosokat találni. Közvetlenséggel, adni akarással nyitottak felénk az emberek. Nem tudom már, hogyan és mikor találkoztam végülis Nusival, de az ő tánca érintett meg igazán először.

Az a csöndes, apró, finom „mozdulat”, amivel Nusi kérdés nélkül táncba indul, amivel folyik és árad belőle a vibráló belső életöröm és mozgás, kifogyhatatlan ötletességgel, mintha a táncból nem hogy elfáradna, de egyre csak töltődne, olyan elevenen jelenik meg előttem most is, olyan ismerős volt nekem akkor is. Úgy tűnt, hogy a szégyenlősség bénító gátjait nem ismeri, a szemérmesség azonban mindig ott csillámlik a mozdulataiban. Ez a női szabadság és pajkosság hívott be engem a világukba. Nusi és Piroska mint két testvér vannak előttem. Egészen más temperamentumú, sorsú két nő, de valódi elfogadást, szeretet látok köztük, ahogy felváltva, vagy egymás mellett, vagy akár egymással táncolnak – a különbözőség harmóniája a szememben. Ha Rémusz vagy Öcsi belép, megjelenését prezentálva és köszöntve őket, körbeforgatja mind egyiküket, majd Rémusz kitarja a mellkasát és hajlong, körbe szökell, minden porcikáját megmozgatja, minden millimétert betáncol. Teret adnak egymásnak, és inspirálják egymást. Akár a hangos fittyegtetéssel, akár a ritmussal, amit kijárnak, vagy azzal, hogy úgy tudnak egymás tartása és irányítása nélkül együtt táncolni, hogy egy közös elmozdulás, egy csalogatás, egy szoknya libbentés, egy érintés is kellő időben születik... Felszabadultságot, önvállalást tanultam tőlük, ahogy elengedtem a férfiakat, akik nélkül addig elképzelhetetlennek tartottam a csodát, amit táncnak neveznek. Felszabadult a kezem és a testem, a saját önálló ritmusommal hangolódtam a zenére, magamra

Mocsel Piroska, Órkő
Fotó: Bász Szűcs Anna

és a páromra is – ahogy jött. Egyik téli napon cigány bálba voltunk hivatalosak. Sokáig vártunk, míg megkezdődött a műsor, parizerrel kínálgattak közben. Az előadásban talán valami színadarab is volt, és az Órkői Néptáncsoport bemutatója. Majd elindult a bál. Egy tüt sem lehetett elejteni, olyan közel táncoltunk egymáshoz a teremben, hogy önkéntelenül is átvettük a rezgést egymástól. Egyetlen percig sem ültünk mi, „háromszékes” lányok, mindig felkért valaki az odavalósiaktól bennünket, törődéssel, vendégszeretettel vettek körül.

Ahogy ezeket az embereket megismerve, mozdulataikat lesve közelségbe, barátságba kerülhettem velük és táncukkal is, valami nagyon fontos vált ismét kézzelfoghatóvá számomra, és csak még inkább megerősödött bennem, amikor tanítani is kezdtem az őrkői táncokat. Többször találkoztam már ezzel a megtapasztalással mikor egy-egy újabb vidék táncát tanultam, de itt tudatosodott bennem igazán, hogy más emberek, más népek egzotikusnak, kuriózumnak, távolinak, sőt idegennek tűnő világára önmagunkban is rátalálhatunk. Valamennyiünkben ott rejtőzhet az emberi létnek egy-egy ilyen felfedezetlen minősége, melyekhez a mozgáson keresztül viszonylag könnyen közel kerülhetünk. Ha először látom a táncukat, érdekesnek találom, de ha valóban meg akarom ismerni és elsajátítani, ráébredhetek, hogy bennem is élnek azok a minőségek, amik a mozdulatokat indítják. És ha szerencsésen rátalálok az önmagamban rejlő, „Csipkerózsika álmot alvó” részre, egész „udvaromat” életre kelthetem vele együtt. Hiszen, ahogy bennem megmozdul egy képesség, felszabadul vele sok más összefüggésben lévő szemléletmód, cselekvőkészség. Ezzel együtt pedig képes lehetek egy nyelvet beszélni olyanokkal is, akikre idáig szintén idegenként tekintettem. A Tánc „átviszi a szerelmet a túlsó partra”: megőrzi és közvetíti köztünk, amitől igazabban, teljesebben élhetünk.

Hálával és szeretettel gondolok az őrkőiekre, és arra is, hogy amikor táncolok, ez az érzés a mozdulataimig belém ivódott. ■

Fehér Anikó népzenei füveskönyve

2015 májusában, amikor a Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetségének (KÓTA) országos Aranypáva minősítőjén, Alsópáhokon találkoztam először személyesen, tizenéves középiskolásként Fehér Anikóval. Talán ő nem is emlékszik erre a pillanatra, hiszen több száz fellépőt nézett végig zsűritagként aznap, én pedig versenyzőként álltam a bíráló bizottság elé. Ezt követően 2022 őszén beszélünk legközelebb, amikor cikket írt az akkoriban megjelenő albumomról, és mesterméről, Bódi Pistáról. Ma pedig itt állhatok pályám elején lévő népzene-tanárként, népdalénekesként, hogy Fehér Anikó „Népzenei füveskönyv”-ét bemutassam...

Nem mondom, hogy nem vagyok meghatódva. És ez nagyrészt az elmúlt hetek élményeinek köszönhető, melyek a kiadvány olvasása közben értek. Fehér Anikó „Népzenei füveskönyv”-e több mint egy tudományos szakmai írás: saját élményekkel, interjúkkal egészíti ki tudományos leírásait és népdal-elemzéseit, és mutatja be a XX. század második felének jeles pedagógusait, kutatóit, akikkel személyes kapcsolatban is állt – gondolok itt Szőnyi Erzsébetre vagy Szomjas-Schiffert Györgyre.

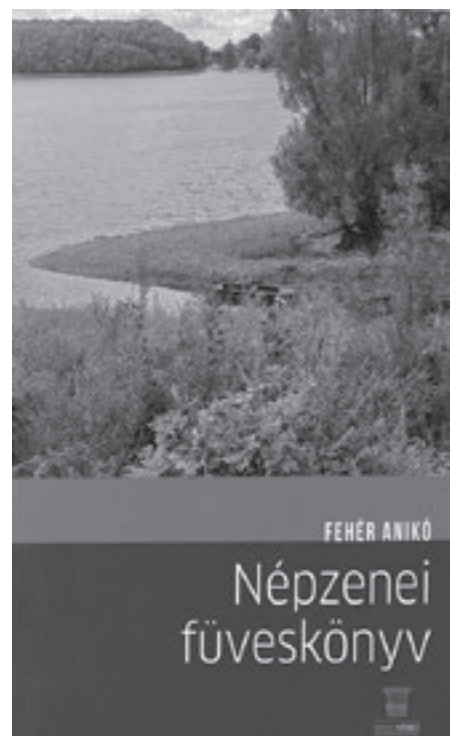
Enekesként meghatározó élmény volt olvasni a népdaléneklés lelki tar-

talmáról szóló fejezetet. A népdalok közösségépítő, érzelmi szerepét az író a népdal fogalmának tudományos ismertetése mellett az adatközlőkkel, a táncházmozgalom első évtizedeinek népdalénekeivel, valamint mai, fiatal énekesekkel készített interjúkkal is alátámasztja.

Fontos a népdal lélekemelő sajátosságát is kihangsúlyozni napjainkban, mert hajlamosak vagyunk a népdalra és a népzeneire csak elméleti síkon gondolni, holott fontos lenne megérteni és megértetni annak érzelmi hátterét is. Valamennyi interjú központi gondolata a dallamokkal történő funkcionális gondolkodás, valamint – mai kifejezéssel élve – az élménypedagógia és közösség-építés. Érdekessége a fejezetnek, hogy a táncházmozgalmi énekesekkel harminc éve elkészített interjúkat megismételte 2020-ban is a szerző, ezáltal megfigyelhetjük, változott-e szemléletük a népdaléneklés fogalmáról, módszereiről.

Érdekesek a kötetben található népdalelemzések, amelyek a kiadvány több részében megjelennek. A „Virághímes mezők...” fejezetben őt, a Kárpát-medence különböző pontjain megtalálható dallamot elemez a szerző. A népdal-elemzés formai szempontján kívül valamennyi példánál részletesen ismerteti a dallamok hangsorát, valamint a bennük megjelenő hármashangzat-felbontásokat, és az egyes hangközök előfordulását. Ez a fajta zeneelméleti megközelítés egészen új szemszögből vizsgálja a dallamokat, és felhívja a figyelmet arra, hogy a népdalok nem kizárólag egy tonálisban értelmezhetőek. Ezenkívül vizsgálja a népdalok szövegeinek jelentését, és azok vélhető származási idejét, ami szintén ritkaság a népdalelemzéseket tartalmazó kiadványokban.

Fehér Anikó karvezetőként, zenetanárként és kutatóként nagy hangsúlyt fektet Kodály Zoltán zenepedagógiai munkájának ismertetésére, és meglepő módon ezúttal Kodály népdalfeldolgozásain keresztül részletesen bemutatja az új stílusú dallamok sorszerkezetének megjelenését, jelentőségét. A kiadvány egészére jellemző a kutatómunka pontos adatainak részletezése, amit a szerző diagramok és táblázatok segítségével egyaránt szemléltet. Ennek köszönhetően a laikus olvasó és a szakmabe-

li kutató egyaránt elmélyedhet és kellő információt gyűjthet a publikált dallamokról, kutatókról és módszerekről.

Az elméleti ismertetők mellett – ahogyan már fentebb említettem – a szerzőt személyes élmények is kötik az egyes fejezetekhez, hiszen interjúkkal, gyűjtési élményekkel és tanári példaképek impresszióival színesíti kiadványát. Külön élmény volt olvasni Szőnyi Erzsébetről írt sorait, melyekben jól érezhető a szerző mély tisztelete egykori tanára iránt. Így ír Szőnyiről: „Valójában a tárgyi tudás eltörlül amellelt a példa mellett, amelyet emberi nagyságával, erejével, hitével, következtettségével és bátorságával mutatott nekünk.”.

A fentiek alapján bátran kijelenthetjük, hogy Fehér Anikó népzene-kutatás terén végzett munkája nem csak kutatómunka, hanem egyfajta szerelem-hivatás. Kiadványában egyszerre jelenik meg a népdalok és a népzene iránti alázat, valamint annak magas fokú elméleti háttere. Pályafutása, munkássága példaértékű lehet a mai fiatal népzene-szerek, népzene-tanárok és kutatók számára. Fehér Anikó írásai hozzájárulnak a magyar népzene-kutatás elismertségéhez.

Gubinecz Ákos

A könyv itt olvasható:
www.mma-mmki.hu/kiadvany/nepzenei-fuveskonyv

Az apátfalvi film utóhangosítása

- Dilemmák és tanulságok -

A BTK Zenetudományi Intézetnek készített utóhangosított filmek kapcsán felmerült kérdésekre, jelen esetben az Ft.277 számú, Apátfalván készült filmen látható tánc hangsúlybéli problémájára adnék magyarázatot.

A táncmozgalom ikonikus alakja Kardos István a feleségével, Baka Juliannával [képünkön] már a 1970-es évektől meghatározó személyiségei voltak a mozgalomnak, egyúttal Dél-Alföld táncosainak példaképei is lettek. Pista bácsi 1971-ben kapta meg a Népművészet Mestere díjat. Sokat filmezték és vitték különböző folklórfesztiválokra, színpadi műsorokra, prezentálva a már szinte kihalóban lévő dél-alföldi táncokat (Duna Menti Folklórfesztivál Ft.892, 1975; Ft.996. 1978; „Aprók tánca” tévéműsor, Szeged Táncgyűttes műsorai és próbatermi videofelvételei).

Felmerül a kérdés, hogy miért tanulta ötven évén keresztül a néptáncmozgalom más hangsúlyban a friss csárdást, a „frissés”-t, mint ahogyan az 1956-ban készült filmen az utóhangosítás során kiderült.

Megjegyzem, Lányi Ágoston – Tit.70 [Táncírás Tár] Táncstudományi Tanulmányok 1961-62. 133. oldal – táncjelírása is a hangosítást igazolja. A vizsgált és utóhangosított filmen lévő Ft.277.1, Ft.277.2, Ft.277.3-4, Ft.277.6, Ft.277.9 táncfolyamatokból megállapítható, hogy a régies friss csárdás lippentős, figurázós motívumainál a tánc lenthangsúlyba vált, és ezt a tánc végéig következetesen megtartja, mind a férfi, mind női partnere. Mivel a felsorolt folyamatok több táncos táncát mutatják (Kardos István és felesége; Kerekes B. Márton és felesége; Despot Istvánné és párja, Kerekes Balázs; Gyenge Mátyás és felesége; Kerekes B. Márton és Mátó Katalin), ezért ki merem jelenteni, hogy a figurázós friss (frisses) motívumok egyértelműen hangsúlyváltással történnek.

A filmfelvétel egy lakodalom másnapján történt, ami ugyan meg volt rendezve, mégis nevezhető részben funkcionális felvételnek. A táncban az akkori divatnak megfelelően rezesbanda szolgáltatotta a zenét, ami a táncot is befolyásolhatta és meghatározhatta. A hangfelvételek vizsgálatából kiderült, hogy az Ft.277-es filmfelvételnek folytatása is létezik. Hosszas kutatás után vált nyilvánvalóvá, hogy ez az Ft.365-ös táncgyűjtés. Sajnos, az említett filmfelvétel 8 mm-es filmszalagra készült, ezért a nyersanyag még restaurálásra vár az utóhangosítás előtt. Pista bácsi már a '70-es évektől revival zenekari kíséretre és revival táncosokkal – a szegedi együttes táncosaival – mutatta be a táncot, ami szintén megzavarhatta az eredeti zenei funkcionális táncsúlyok bemutatását. A Szeged Táncgyűttes vezetője, Nagy Albert videofelvételein látható is a lippentős motívumoknál való bizonytalanság, amint Kis-péter Juliannával (Szeged Te.) – revival zenekar zenéjére – táncolnak (HH.NISzH_VHS_001). Mivel a Dél-Alföld régies táncanyaga szinte már csak a tanyavilágra volt jellemző, a zene- és táncgyűjtők számára kevés táncfelvétel áll rendelkezésre. Erre az összehasonlításra találtam még

az Algyő, Ópusztaszer, Csongrád Ft.1083-as 1981. január 24–25-én készült filmfelvételeket, amikről párhuzamos videofelvételek is készültek, és megtalálhatóak Timár Sándor gyűjtési között a Hagyományok Háza Folklór Archivumában. Itt említeném meg azt az ópusztaszeri felvételt – Magony Sándor (sz. 1922) és Magony Sándorné Varga Piroska (sz. 1923) táncát –, amit az adatközlők tanyaudvarán vettek fel Timár Sándorék. Ezen a felvételen szintén megfigyelhető az 1956-os filmhez hasonló lenthangsúlyos friss csárdás változata. Ugyan az Ft.1083-as filmfelvétel algyői és csongrádi felvételei megrendezett alkalmak, sőt a citerazenekart is a gyűjtők irányították, mégis észrevehető a friss részben a hangsúlyváltások, például a forgásban. Apátfalvához még utólag szkennelésre került egy 1955-ben Timár Sándor által készített filmfelvétel (Ft.251_2), ami szintén alátámasztja a figurázós-lippentős motívumok hangsúlyváltását a friss részben. Ezen is Kardos István táncol feleségével.

Megállapíthatom, hogy amíg saját közegben és a táncosok által megszokott zenei kísérettel történt a tánc, addig a friss, lippentős, figurázós motívumoknál bizonytalanság nélkül használták a hangsúlyváltást, mind a férfiak, mind a nők, egysegesen. A táncosok megszokott közegből való kiragadása befolyásolhatta és módosíthatta az egyébként egyértelmű, következetes hangsúlyokat. Igaz, Martin György a középső vagy tiszai dialektus táncaira vonatkozóan említi az e területre vonatkozó táncsúlyokat: „A nyugatinál gazdagabb lassú és az általában fenthangsúlyos friss...”, de ezt az egész dialektus-területre állapítja meg. A dél-alföldi al-dialektusnál nem tér ki a friss csárdás hangsúlyaira, viszont táncjelírással közli a csárdások hangsúlyait (XV. táncpélda – folytatását lásd a Táncstudományi Tanulmányokban). Mivel a tánckutatók szempontjából Martinék idejében sok kérdés maradt megválaszolatlanul, csak az addig gyűjtött anyagra tudtak hagyatkozni, ezért lehetnek bizonytalanságok több táncdialektus, al-dialektus területén is, amik válaszra várnak. Az említett al-dialektusok újragondolását veti fel „A dunántúli és az alföldi csárdás” leírása, ami ellentmondásban van a fent említett filmekkel, amik éppen a dunántúli csárdás szerkezetére vonatkoznak. Martin főleg a régi stílusú ugrós (oláhos) táncípust vizsgálta, és ez is okozhatja a korábbiakhoz képest az eltéréseket a páros táncok, főleg a régiesebb friss táncok elemzése tekintetében.

Megjegyezném, hogy a többi alföldi terület friss csárdásait, táncait is érdemes megvizsgálni a régies lippentős motívumok és a lenthangsúly szempontjából. Martin említi a Magyar Néprajz VI. kötet Nagykunság, Jászság részben, hogy „az idősebb nemzedékeknél azonban gyakoriak még a lippentős-félfordulós motívumok (Karcag), a kopogók, a gyakori figurázás (Türkeve). Néha – érdekes módon – a lenthangsúlyos csárdással is találkozunk.” Itt említeném még meg Kürti László „Kiskunság táncai – antropológiai reflexió egy régió tánc kultúrájáról” tanulmányát, amiben ugyancsak az úgynevezett fehér folt területét vizsgálja, és ad róla áttekintést, szintén egy kérdéses területről, a Kiskunság táncairól, egészen Szegedig terjedően.

Amint látható és egyben hallható is, a filmek utóhangosítása sok kérdést vehet fel, adhat válaszokat a kutatóknak és a táncosoknak egyaránt. Az új információk sarkalljanak minket Martinék al-dialektus területeinek továbbgondolására, átértelmezésére a ma hozzáférhető, új adatok elemzése alapján!

A vizsgált táncfilmek: Apátfalva MTA. Ft.251, Ft.277, Ft.365, Ft.892, Ft.996, Algyő, Ópusztaszer, Csongrád Ft.1083, Szegedi Bázisközpont felvételei, Hagyományok Háza: NiSzH_VHS_001

Galát Péter

„Hazától hazáig” – bemutató

Háromszék Táncegyüttes, Háromszék Táncstúdió, Sepsiszentgyörgy, 2023. június 16.

Moldvában élni, nagyon gyakran hétvégéken is dolgozni és erdélyi néptáncegyüttesek bemutatóira is eljárni nem egyszerű dolog. Nagyváradra például időtlen idők óta nem jutottam el, és féltő, hogy több előadás is kifut a kínálatból, mielőtt láthatnám. Ezért mindig nagy öröm, ha legalább Csíkszeredába vagy Sepsiszentgyörgyre sikerül eljutnom, és még nagyobb, ha utólag teljesen nyereségesnek találok az élmény és az arra ráfordított idő és energia egyenlegét.

Aminap a Háromszék Táncegyüttesnek volt új bemutatója, *Hazától hazáig* címmel. Miután egy ideje igen nagy divatja van az irodalmi művek táncjáték-formában való színpadra alkalmazásának, felöltött bennem a gyanú, hogy ennek az előadásnak talán Ódor László azonos című, 1979-ben megjelent útleírásához, vagy Kálmánchey Antal 2000-ben megjelent emlékirataihoz lehet esetleg valami köze, de aztán kiderült hamar, hogy ilyesmiről szó sincs, ez most valami egészen más.

Amit ezúttal színrre vitt az együttes, az egy nemesen egyszerű folklórelőadás. Nagy bátorság kell egy ilyen előadáshoz, hiszen ma már elvárás, hogy egy előadás „szóljon valamiről”. Hát kérem, ez szól valamiről!

Egyes jelenetekben pompás nagyünnepelő, másokban egyszerű, esetenként paraszti vagy polgári, archaikus vagy éppen majdhogynem mai, civil népviseletekben adnak elő a zenészek és táncosok a mesésen gazdag Kárpát-medencei népzene- és néptánchagyományból pár, ma már klasszikusnak számító, továbbá pár, csaknem teljesen ismeretlen táncrendet.

Kisgyermekkoromtól kezdve folyton költözött a családom, s amikor végre hazatelepedtünk, elindultam én, immár csak egymagam, és továbbra is folyton úton vagyok,

mint ebben a mai világban szinte mindenki. Gyakran hallok másoktól is, sokan mondják nevetve, vagy épp szomorúan, hogy éppen úton vannak otthonról hazafelé. Ez járt folyton a fejemben, amíg az előadást néztem. Sokszor fogott el a nosztalgia olyan helyek, néprajzi agyagok és élmények után, amelyekhez jártomban-keltemben, itt-ott való lakásom idején közöm lett, amelyeket megszerettem, fontosak nekem, már részét képezik annak, ami ma vagyok. Utaztam ismét, egyik otthonomtól a másikhoz, s ami földrajzi értelemben távol esik mindattól, amihez konkrét közöm lenne, az ismerős itthonról, azt én hallottam a nagyapámtól, tőle tanultam... Otthonos ez is, ahol ezt így éneklük, az nekem hazám!

Az első jelenet Somogyból való eszközös és páros táncokkal, furulyaszóval és tekerőlanton játszott muzsikával röpít a Balaton és a Dráva közötti erdős dombvidékre. Ez az ismertebb anyagok közé tartozik, még az amúgy a kismagyarországi folklórt nem nagyon ismerő erdélyi nézők számára is. Akik meg ismerik az anyagot, bizonyára örömmel konstatálják, hogy milyen szép, stílusos a kivitel, mennyi kis finomság van egy ilyen, forgatószokhoz-legényesekhez szokott szemünknek egyszerűnek tűnő táncban is, és milyen szép, változatos koreográfiák ké-

szíthetők mindebből, ha valaki igazán érti annak a módját.

Aztán palóc táncok, rimóci csárdás, friss és karikázó, majd hortobágyi pásztortáncok. Továbbra is csak dicsérni tudom a karakteres, bátor és cseppet sem eltúlzott örömtáncolást, és megismétlem: ehhez ma már bátorság kell. A villogó, tizedmásodpercenként változó, ideges-divatos képi világhoz szokott mai szemnek olyan ez az előadás, mint egy Tarkovszkij-film. Szép, (lát-szólag) nyugodt (hogy mennyire nem egyszerű dolog ez, az abból is jól látszik, hogy a táncosokról már az első rend végén dől az izzadság, de az éneken a fáradás első jelei csupán a pásztortáncok vége felé kezdenek mutatkozni, egy egészen kis időre), követhető, befogadható, szerethető. Közben azért kellőképpen változatos, erőteljes, de a finomságokra, a játékra is van idő és hozzávaló kedv, látszik, hogy amit látunk, igaz! Van virtus, humor, szerelem, olyan ez, mint otthon, ahol mindenki ismer mindenkit, és mer egyenlő lenni önmagával.

Aztán következnek a viski táncok. Erről a településről, erről a közösségről az erdélyiek (is) keveset tudnak, és egészen biztos, hogy ezeket a táncokat eddig egyetlen erdélyi együttes sem vitte színpadra. Ezért gyorsan elmondom, Visk egy dél-kárpátaljai fa-

Fotó: Kátai Jócó

lu a történelmi Máramaros északi részén. Fénykorában, a középkorban városi rangja volt. Lakossága részben székely származású, és nagyon új stílusú folklórt őriznek, olyan, mint ami mifelénk is erős volt még pár évtizeddel ezelőtt, de amit nálunk azóta kipusztított az ősit és még ősbibet erőltető „folkrendőrség”. Én meg már a koreográfia elején libabőrös lettem a világháborús kezdő énektől, mert emlékszem, hogyan énekelték ezt a háborús veterán nagyapám, és rettenetes, hogy Kárpátalján ez megint aktuális mindennapi valóság! Különös élmény látni a „ritka búza, ritka árpa”-verbunkot és csárdást igényes, szép előadásban. Sajnos, ez mifelénk ma már csak egyes falusi tanítók által makacsul megőrzött koreográfia-maradványként él helyenként, nagyon rossz technikával, teljesen életszerűtlenül az ijedten csetlő-botló gyermekcsoportok repertoárjában, s aki egy kicsit is ismeri a szabadon improvizáló, élő tánc világát, az többnyire elborzad tőle, vagy kineveti amikor meglátja.

Az ezt követő női örömtánc különösen hangulatos, az ismét csak világháborús keringő pedig egészen hidegrázós élmény. Halkan bevallom, számomra ez a legerősebb perce az előadásnak.

Bukovinai székely táncok következnek: az alkotók továbbra sem félnek a sokak ál-

tal megvetett polgári eredetű, de falvainkban folklorizálódott formában néha még ma is élő táncokat bevállalni. Bár a kezdiszentléleki gyűjtések sortáncait is merte volna ugyanígy vállalni annak idején az együttes! Ha így lett volna, Háromszéken ma is lehetnének hagyományörző csoportok.

Gömöri zenekari összeállítás, pásztornóták és csárdás, a Heveder zenekar hozza a formáját, immár ebben is.

Nagypaládi cigánytáncok: érdekes színpolt, ugyanis amit látunk, az leginkább az általunk szatmáriként ismert magyar táncok (verbunk és csárdás) cigányosan előadott változata. A falu amúgy a román határhoz egészen közel, a kismagyarországi Kispalád szomszédságában, de Ukrajnában van...

És végül, de cseppet sem utolsósorban egy merész ugrás a Békés vármegyei Szeghalomra. Nagyon sajátos mozgásvilágú verbunk és csárdás látható arról a vidékről, amely valaha a Szent Korona országának közepe volt, ma pedig határvidék: innen Nagyvárád és Nagyszalonta is kerékpárral elérhető távolságra van. Legtöbb néptánc kedvelőnek erről a vidékről kizárólag a méhkeréki és/vagy az eleki román táncok jutnak eszébe, mert nem is ismer mást.

Olyan élmény ez az előadás, mint ami azt a gyermeket éri, aki a nagyszülők házában

padlásán felfedez és felnyit egy régi ládát és csak bámul, hogy micsoda csodák vannak abban! Bizonyos szempontból és mértékben a nagyváradi *Határtalan Partium* című előadás volt ehhez hasonló, több mint tíz évvel ezelőtt. A Módos házaspár azonban nem használt semmiféle történelmi vagy bármi más vezérfonalat.

Ebben az előadásban nincsenek díszletek, semmiféle figyelemvezető vagy -eltelelő elem sincs: csak tiszta, egyszerű szín, azon pedig bravúrosan helyezkedő zenészek és táncosok, kifogástalan népviseletekben! Külön is dicsérendők a női hajviseletek és kiegészítők, a férfiak bajszos-karakteres arca, de leginkább a viszonylag rövid idő alatt megértett, megtanult, sajátját érlelt muzsika és tánc, amitől a fentebb már megénekelte otthonosság érzése kerít hatalmába, a miénktől esetenként elég nagymértékben különböző népviseletek, táncos kellékek – botok, fokosok, üvegek, sarkantyúk – és táncos mozgásvilág láttán.

Egyszerűek, de jók a képváltások, a helyezkedések, bár ebben az előadásban is előfordulnak – főleg az elején – azok a „lefagyások”, amiket már az amatőr együttesek előadásai kapcsán is kifogásolok, mert ritkán van azoknak valós funkciója, értelme, többnyire üres koreográfiai húzás, unom. A zenekar sokat és ügyesen mozog, sokféle hangszer jelenik meg, jók az énekek, úgy a zenészek, mint a táncosok részéről is.

És végre ebben az előadásban nagyon jók a fények, meg a hangosítás! Erdélyi néptáncosok: készítsetek minél gyakrabban jó, szívet-lelket simogató folklórelőadásokat!

Kádár Elemér

Rendező-koreográfusok: Módosné Almási Berta Csilla és Módos Máté • Alkotótársak: Kovács-Jelinek Emese, Kovács József, Nemcsényi Alíz, Heverdle Emese • Jelmez: Miklós-Papp Zsuzsanna (Zsuzska folksufnija), Paluchné Percze Piroška, Rimóczi Hajnalka • Zenei szerkesztés: Heveder zenekar, Módos Máté • Táncok: Ádám Júlia, Bakos Ernő, Balla Gergely, Both Eszter, Gere Csaba, Gere Gabriella, Fazakas Mónika, Fülöp Zoltán-József, Kiss Adorján, Kocsis Lilla-Tünde, Lukács Réka, Márton Csaba, Márton Edina Emőke, Melles Endre, Pével Hunor-Mihály, Podholiczky Rebeka Ráhel, Portik-Cseres Norbert, Szvinyuk Sándor, Vass Tünde, Vitályos Dorottya • Heveder zenekar: Fazakas Levente, Fazakas Albert, Szilágyi László, Bajna György

Zelnik József: Nomád nemzedék Kádárkádiában – II. rész

A LÉTEZŐ SZOCIALIZMUS, AVAGY A VAK BARLANGJA

Descartes-nak az *Értekezés az értelem helyes használatának...* című művében van egy példázat a vak barlangjáról. Ebben azokról a bölcselekedőkről szól, akik „ahhoz a vak emberhez hasonlítanak, ki, hogy kára nélkül megverekedhessék valakivel, aki lát, azt egy igen sötét barlang aljára vezeti”. Így éltünk mi is a létező szocializmusban. Barlangból barlangba kerültünk. Platón barlangjából a vak barlangjába. A vak, egy állandó napi politikai értelmezéssel megérőszakolt újnagyzás és kabbalista gyökerű ateista dialektikus materializmus fojtogatta a szellemi életet. Ehhez biztosított hátteret Marx állandó racionalitásra hivatkozó, valójában okkult és mélyen hazug eszmerendszere, amely a lázadás és a forradalom szentté avatását szolgálta. Már doktori disszertációjában, amit a demokritoszi és az epikuroszi természetfilozófia különbségéről írt, meghamisította Aiszkhülosz *Leláncolt Prométheusz* című művének a lényegét. Azt, hogy az eredeti összefüggésben Prométheusz istentagadása lelki betegség, Voegelin mutatja ki. [Eric Voegelin: *Wissenschaft, Politik und Gnosis. München. 1959*] Rámutat, hogy Marx a „spekulatív gnosztikus” a kiszakított idézettel manipulál, tudatosan csal, ráadásul ennek tudatában „démonikusán” ragaszkodik a lázadás pozitív toposzához. Ezzel – főleg a *Gazdasági-filozófiai kézirat az 1844-es évből* című művében kifejtve – az a célja, hogy a létfolyamatból kizárja a transzcendens létet, és így az embert önnön műveként tüntesse fel.

A létező szocializmusban, a vak barlangjában ez volt az egyik „világítás”, a vakítás világítása. Ráadásul ezt a vakítást ez a rendszer egy totális nyelvi terrortal bástyázta körül. Kialakított egy prométheuszi szótárt, aminek a legszentebb szava a forradalom szó lett, s amiben a beteljesülést, az új teremtetést a világforradalom ígérete jelentette.

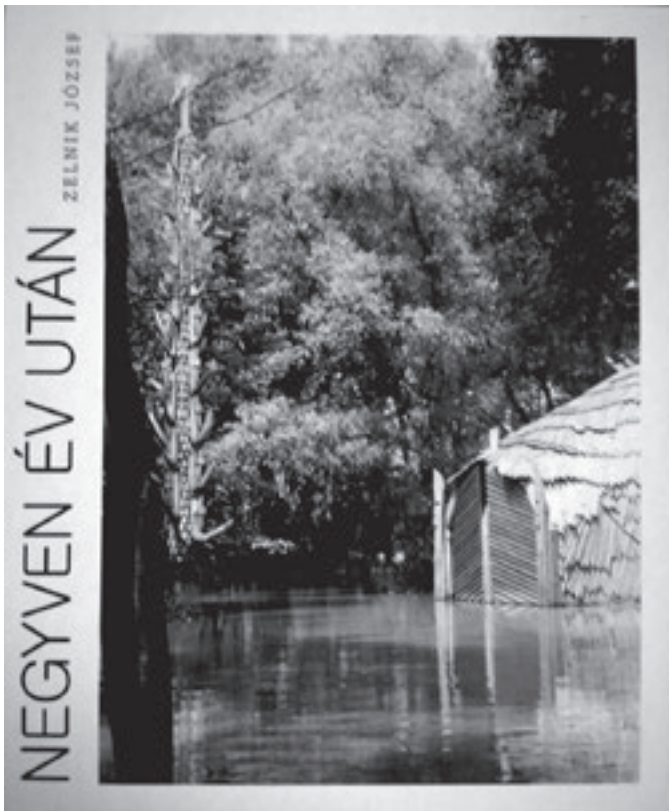
Második prométheuszi forradalom. Lehet-e ennél hízelgőbb képletet kitalálni az önmaga vakításában is az egyik legszélsőségesebb rendszernek. Az ideológia centrumában a forradalom volt. Ezt „ragozta” a szolgáltató képzelet permanens forradalommal, mindennapi forradalmisággá, és így tovább. Eme mag körül gravitált a szocialista kultúrának nevezett álvallás. Ezt a beszédet gyorsan eljáratítottuk és bevontuk játékunkba. Ha valami fontosról akartunk beszélni, csak hogy beszélhessünk a témáról a végére odabiggyesztettük a hivatkozást a szocialista kultúrára. Ezt neveztük vörös farkoknak. A legegzenesebb és irracionálisabb témák is átmentek a cenzúrán, ha rajta volt a vörös farkok. A legseniálisabban és egyben legcinikusabban használta ezt a technikát Jancsó Miklós és Hernádi Gyula. Például *Égi bárány* című filmjükben okkult és ezoterikus szimbólumrendszer mozog nagy vörös farkokkal. A nagyközönség mivel nem volt tisztában ezzel a világgal, egyszerűen zavarosnak tartotta ezt a művet, de a kommunista cenzúra sem értette vagy nem akarta érteni, vagy az 1945 utáni agy mosás után már nem tartotta veszélyesnek. Jellemző – ahogy a korabeli ügynöki jelentésekből kiderül –, hogy veszélyesebbnek találták Konrád Györgyék akkor lázadó rendszerkritikáját, mint Hernádi Gyula ezoterizmusát. Az ügynökökön keresztül ezért különböző kecsesgöngyölítő technikákkal (megjelenés, színpad, külföldi bemutató) nyomást gyakoroltak Hernádira, hogy tartsa távol magát Konrádékától. Eddigre már minden nyomát eltüntették annak, hogy az úgynevezett szocialista kultúra milyen okkult tanokból eredt. Már senki nem tudta, vagy nem merté szólni, hogy a Gorkij és Lunacsarszkij által meg-

szerkesztett marxista valláspótlék, az empiriokriticizmus, az energetizmus, a teozófia, Nietzsche Dionüosz-kultusza többnyire okkult interpretációján alapult. [Erről bővebben szól a B. G. Rosenthal által szerkesztett „Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában” című könyv – Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004] Ők, az istenépítők a kollektív humanitást éltették. A tömegek látens energiájának galvanizálásában reménykedtek. Kollektív halhatatlanságot ígértek és magasztalták a forradalom érdekében hozott önfeláldozást. Ezeket az árulkodó kezdeti elképzeléseket aztán később elleplezték úgy, hogy például Gorkij megmaradhatott vörös farkos hivatkozási pontnak. A *Nomád nemzedék* kötetben Vitányi Iván használja is így a hetvenes évek új népművészeti mozgalomának védelme érdekében. Szerinte a népművészet Bartók és Kodály szellemében kap szerepet a szocialista művelődéspolitikában. Megvédi a két zeneszerzőt, hogy nem a polgári művészetbe tartoznak, hanem Gorkijjal és József Attilával együtt „a szocialista művészet első világrangú képviselői”. Azt, hogy Vitányi – aki művelt ember – ezt komolyan gondolta, vagy csak a rá jellemző cinizmussal mosolygott is azon, amit írt, azt csak ő tudná megmondani.

Az akkori világunknak azonban ez csak az egyik tudatos vagy tudatlan tévedése volt. Talán nagyobb hiba volt (és most is az) az utópizmus mérge és állandóan csábító kísértete. A szellemileg védetlen tömegeket könnyű elvarázsolni egy szép, új világ ígéretével. Pedig történelmi tapasztalat, hogy ez a szép, új világ mindig „állatok farmjává” változott. Legegyértelműbben, a náci mellett a szovjet kommunizmusban. Ezt a világot is a nyelve leplezi le. Már ennek a világnak az elnevezéseiben is látható (lenne) miről van szó. Morus Tamás *Utópia* elnevezése a görög u-fosztóképző és a toposz (hely) összetételéből származik és valami olyasmit jelent, hogy „Seholsincsország”. William Morris a másik nagy utópista művének címe: *News from Nowhere (Hírek Seholsországból)*. Hogy elérjünk Utópiába, természetesen mindennek fejlődnie kell, az embernek, a társadalomnak, a tudománynak, a művészetnek és a népművészetnek is, új közösségi művészetet. „Új közösségi művészet természetesen csak olyan társadalomban lehetséges, amely maga is közösségi, tehát a szocialista és különösképpen a kommunista társadalomban, mely a közösség eszméjét kiteljesíti” – legalábbis Vitányi szerint. Mi ezt akkor nem vártuk ki, hanem énekelünk és táncoltunk tovább, egészen addig, amíg meg nem öregedtünk, mint a fű, a fa, a virág, és mint az ember.

A táncmozgalom igazi szellemi vezetője Csoóri Sándor volt. Ő volt a hetvenes években a magyar kulturális élet garabonciás szelleme. Rendkívüli helyzetérző tehetséggel egyensúlyozott lehetőségek és lehetetlenségek között, porcelánként egy elefántboltban. Ráadásul ehhez az egyensúlyozási készséghez egy cizellált nyelvi szinten előadott esszéisztikus gondolkodás társult. Többek között Németh Lászlótól és József Attilától ihletetten és a szürrealistáktól „fertőzött”. Az egyik 1971-es rövid esszéjének a címe filozófiai

2012-ben, a táncmozgalom negyvenéves jubileumára jelent meg a Halmos Béla által fémjelzett „Meg kell a búzána érni” című konferenciakötet (szerkesztette Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese, Európai Folklor Intézet, Budapest). Sorozatunkban a kereskedelmi forgalomba nem került kötetből idézünk ma is érvényes gondolatokat tartalmazó tanulmányokat.

A „Nomád nemzedék” (szerkesztette Bodor Ferenc – Népművelési Intézet, Budapest, 1981) reprint kiadásával együtt jelentették meg Zelnik József „Negyven év után” című visszaemlékező és elemző kötetét (Magyar Művészeti Akadémia / Kairosz Kiadó, Budapest, 2012)

alapvetés: *Élni az idő közepén.* A pontosan megtalált tételt így fejt ki: „A kultúra – lett légyen népi vagy magas kultúra – mindenkor közösségeket teremtő erő. Ahol megnyilatkozik, épp a fejlődésről, a haladásról derül ki, hogy az igazi haladás: nem az egyirányú előretörés, hanem a minden irányú kiteljesedés. Dolgunk tehát: élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének a közepében...”.

Mi néhányan, akik akkor alapítottuk a Fialatok Népművészeti Stúdióját, ezért kerestük meg az akkor negyvenéves Csoóri Sándort, hogy támogasson bennünket. Egy olyan embert, akinek akkor semmilyen párt- vagy állami funkciója nem volt, mégis egy nomád fejedelem méltóságával galoppozott az akkori Magyarország párttitkárokkal, rendőrökkel, ügynökökkel, irigy félelmekkel, valamint kommunistává vált Túri Danikkal és Doktor Faustusokkal aláaknázott terepein.

Így az sem véletlen, hogy Csoóri hetvenes évek végén megjelent *Nomád naplója* ihletett bennünket, hogy magunkat nomád nemzedéknek nevezzük el. Ez lett annak a kötetnek is a címe, amelyben 1981-ben bemutattuk ezt a fellegajtó-nyitogató nemzedéket.

Vajon mi mozdul a társadalomban, a levegőben, a lélekben, hogy egyszer csak kialakul egy életérzés és összeállnak a fiatalok nem valami ellen, hanem valamiért, ami nehezebb. Ha valami ellen fognak össze, lehetnek mártírok vagy az elmúlt kétszáz év diavatja szerint istenített forradalmárok. Főleg, ha azt üvöltözik, hogy akasszátok föl a királyokat. Senki sem kérdezi: a rosszakat és a jókat is? Vagy, hogy éljenek a forradalmárok úgy általában, ha jók, ha rosszak. Vajon mi mozdul akkor, ha nem forradalmat akarunk csinálni, hanem csak élni tisztességgel – az utópiákból megtérve – az idő közepében. Két dolog biztosan, a hatalom és az ideológia, főleg az életre irigy ideológiák. A hatalom ármánykodásaira – a szerencsétlen vagy önkéntes ügynökök hadával – még visszatérek Kádár-kádia fertőzött lelkivilágáról írva.

A hetvenes évek látszatra egysíkú – marxista, materialista – ideológiai irányultsága mögött egy sokszínűen zavaros ideológiai légkör terjengett. Ezt természetesnek is tarthatjuk, mivel egy valódi és szellemi diktatúra által lefojtott viták nélküli, ezért álvitákkal (például mindennapi forradalmiság) teli kulturális életben végig-nem-gondolt, megrágtatlan tételek burjánzottak. Kerülgették a létező szocializmus értékzavaros életérzéseit. Hogy milyen életérzéseket, azt jól írja le a következő idézet: „»Kinek a fia vagy te?« – kérdezte kétségbeesetten 1970 körül egy vadnak tűnő kamaszkort megélt ismerősöm az anyja. Kinek a fia vagy, kérdezte, mert tudni akarta, hogy J. honnan tett szert arra a szép szokására, hogy nem pusztán felteszi a fotel karjára a lábát, de ellopja az apja cigarettáját, a virágföldbe nyomja el a csikket, házibulikon belerókázik idegen családok másnapi levesébe, és alkalmanként merő kedélyességből értékes tárgyakat hajigál ki az ablakon. »A szerencse fia, a korom büszke gyermeke vagyok« – válaszolta nagy örömmel J., és világossá tette, hogy és mint állnak a dolgok a családi hagyományokat illetően. Így éltünk Pannónia helyén.” [György Péter: *Apám helyett. Magvető Kiadó, Budapest, 2011*]

A nomád nemzedék így nem akart élni, ezért elhagyta ezt a világot. Nem dacosan, nem lázadón, nem forradalmian, hanem szelíden, mint aki félrelép valami undorító fenyegetés elől. Ettől a hatalom is megdöbbsent és a modernista ideológiák szajkózói is. A hatalom lesben állt és fondorlatoskodott. Aczél György így: „Kedves Koltay Elvtárs! Levelével kapcsolatban megemlítem, hogy számomra soha nem volt probléma az Ön által említett kérdés, hogy »a néphagyomány, a folklór hogyan illeszthető be szervesen a nemzeti kultúrába.«” [Aczél György, a Minisztertanács elnökhelyettesének levele Koltay Gábor V. éves műegytemi hallgatónak] A nagy manipulátor azt is kifejti, hogy szerinte a nemzeti kultúrára épül a szocialista kultúra, sőt az ő internacionalista eszméi és a nemzeti kultúra elválaszthatatlan. Ehhez persze Trockijnak és Leninnek lett volna néhány szava, ha az egyiknek egy jégcsákány meg nem nyitja a „tudat” magasabb dimenzióit, és ha a másikat kommunista „vallásalapítóként” nem mumifikálják.

A modernizmus sablonjai felől nézve is nagyon gyanús volt ez a népművészet felé fordulás, ezért mórlickás lendülettel be is skatulyázta a maradiság és haladás primitív dualisztikus sablonjának negatív részébe. Ebben a felfogásban az eredeti előadása nosztalgia és felmelegítés, szemben például a versmegzenésítéssel, ami új minőség létrehozása. Annak, aki az idő közepén él ez nevenséges képzet, mert állandóan gyakorolnunk kell magunkat az évezredek hagyományban, hogy az évezredek képletek biztos ismeretében alkossunk, amikor annak van ideje, újat is. Különben a hagyomány állandó felszámolását végző újításkényszer fel is számolta az európai művészetet.

A másik kritikai címke, hogy a táncmozgalom kivonul a társadalomból egy üvegbúra alá: „Ahelyett, hogy a külvilág feszültségeit hozná be magukkal, néhány órára légmentes üvegbúra alá kerülnek a tánc látogatói, akár egy panoptikumban.” [Baron György: *Városi népzene – közösségi zene? Mozgó Világ, 1977, 3. évf. 6. sz. 90-98.*] Ebben a tételben a mindennapi (ál)forradalmár kéri számon az osztályharcos forradalmi lendületet tánc közben, vagy ha kell, az ágyban is szociologizáló felsőbbbséggel. Ráadásul még úgy is álláság a dolog, hogy micsoda feszültséget vitt volna be egy diktatúra feszültségmentesített világából. Ez a mozgalom valójában ennél messzebbre ment, a társadalmi életből kitiltott szabadságot és szabadságvágyat vitte be, és a szabad tánc közben felszabaduló örömmel akkumulálta magába, és átmentette jobb időkre az értékekkel szövetséges emberi szabadság felemelő érzését. Nem búra alá vonult, hanem a lélek örök szabadságburkát vonta a lefojtott életben nehezen átmenthető örök emberi értékek köré... ■

Beszélgetés Andrásfalvy Bertalannal

A táncházmozgalom kialakulása sok előzményre támaszkodott. A parasztzene felfedezése és gyűjtésének megkezdése Vikár Bélától Kodályon át Bartókgig, Lajtháig magára a népzeneire koncentrált. A tánc felfedezése Molnár Istvánra várt, aki elsőként fogott kamerát a spontánul táncoló parasztoakra. Mindez persze főleg a tudományos területekre vonatkozik. A városi nagyközönség viszont a Paulinyi Béla-féle *Gyöngyösbokrétá* révén értesült a még létező hagyományos táncletről, amely igaz, hogy színpadra vitte a paraszt-táncosokat, de nem avatkozott bele a táncolásukba, hagyta őket úgy táncolni, ahogyan a multságokban szoktak.

Úgy gondolom, hogy a mai fiatalok elég keveset tudnak minderről, ezért mai adásunkban ezeknek az eseményeknek egy még élő szemtanújával beszélgetek, akivel fölidézzük azokat az előzményeket, amelyek nélkül ma nem lenne itt semmi sem. Andrásfalvy Bertalannal van szó, aki oszlopos tagja volt annak a szűkkörű csapatnak, amely a hagyományok felderítéséről, rendezéséről és továbbéléséről azonos elveket vallott. Martin György, a Pesovár testvérek, Sztanó Pál, Vargyas Lajos, Olsvai Imre és Kallós Zoltán lehetővé tették, hogy az összegyűjtött kincsek ne csak elzárt ládába rendezve lapuljanak, hanem hozzáférhesse nek a társadalom legszélesebb körei is. Andrásfalvy ezt úgy mesélte nekem, amikor azt kérdeztem, hogy mit kerestek Erdélyben, hogy: „Kallós üzent nekünk, hogy menjünk át és nézzük meg a még működő tánc- és zeneéletet. Időutazásban lesz részünk. Mi átmentünk, hogy lefilmezzük és megtanuljuk a táncokat, aztán megtanítsuk mindenkinek.”. Hát, azt hiszem, kár tovább versengeni azon, hogy ki találta fel a táncházat. Emellé még azt is hozzáteszem, hogy Kallós minden vendégének azt tanácsolta, aki csak megfordult nála, hogy csináljanak táncházat Budapesten. Hát ennyit erről!

2020-ban Dénes Zoltánnal riportokat készítettünk egy táncház-összeállítás számára Erdélyben és Magyarországon. Ekkor készült a most következő beszélgetés is Andrásfalvy Bertalannal a revival kezdeteiről, mind a kutatók, mind a hagyomány-folytatók szemszögéből.

*

– Akkor most kezdjünk el erről beszélni! Hogyan jöttetek össze Martin Györggyel és Pesovár Ferencsel? Hogyan alakult, hogyan csiszolódott össze a nézetrendszeretek, és miben új ez a nézetrendszer?

– Én azt hiszem, hogy mind a hármunknak sokkal korábban, minthogy egyetemre

kerültünk volna, volt valami kapcsolatunk a néptáncal. Én cserkész voltam Sopronban, ahol a cserkészcsapatban megtanultuk a rábaközi verbunkot és ilyesmiket. Engem akkor már nem az érdekelt, hogy ez színpadra hogyan kerül, hanem szeretttünk volna táncolni. Mikor elkerültem Sopronból Budapestre, akkor egyik ismerősöm révén kapcsolatba kerültem a Népművészeti Intézetben Szokolay Bélával, aki azt akarta csinálni a bábszínházzal, amit Muharay a színjátszással. Ő megismertetett Muharayval, és bekerültem a Népművészeti Intézetbe is. Az ő útmutatásuk szerint a Kelenföldi-pályaudvaron megkerestem egy maroszéki embert, aki ott váltóór volt, hogy az nagyon szépen tud táncolni. És akkor én összehoztam egy klubot a budai cisztereknél, és kértem engedélyt, hogy összegyűlhessünk, mert meg akarjuk tanulni a régi táncokat ettől a székesembertől. Ő egyszer-kétszer eljött, de óriási problémák voltak. Nemcsak a terem, hanem az, hogy nem volt zene hozzá, mi meg nem tudtuk azokat az énekeket, amiket nekünk kellett volna a tánc alá énekelni. Hát nem ment! Két vagy három alkalommal eljött, aztán többet nem.

Ezután jött a VIT, a Világifjúsági Találkozó Budapesten. Hát persze, hogy elmentem, és ott láttam először a Mojszejev együttest. Azóta etalon, ugye? Engem viszont szörnyen bántott ez a színpadi tánc. Ennek mi köze van ahhoz a néptánchoz, amit én szerettem volna?

Mert meg kell mondjam, hogy soproni időm alatt, a háború alatt, majdnem két évig egy tanyán laktunk, egy uradalmi majorságban, ahol én a cselédgyerekekkel voltam. '31-es születésű vagyok, ők idősebbek voltak, majdnem mind analfabéták. A cselédgyerekek minden vasárnap délután a cselédházak végébe kiültek, énekeltek, táncoltak, és ez engem óriási mód érdekelt. Akkor kezdtem el az ottani időseket is faggatni, és ők elmesélték, hogy hogyan éltek. Bevettek a métába, de az olyan méta volt, hogy abban nem volt győztes és legyőzött. Helycserre volt. Befejezésül a játékvezető kiállt, sorba állította a résztvevőket és valami egészen buta kérdést tett föl nekik. Aki elröhögte magát, az ördög volt, aki komoly pofával, ordítva válaszolt, az angyal. Ez nagyon érdekes megfigyelés volt.

Nahát, szóval a Mojszejev nekem nem tetszett, de láttam, hogy az Állami Együttes ebbe az irányba megy. Ez a színpadra kerülő népi tánc, ami a színpadon lévő balett-kultúrának egy népi változatát akarja csinálni, de helyetted táncol. Úgy, ahogy a polgári

társadalomban a művészetek már nem a te dolgaid, csak akkor, ha elmész egy operaházi előadásra, vagy megnézel egy kiállítást, vagy meghallgatsz egy rádióadást, vagy elmész egy irodalmi estre... A művészet nem a tied! A művészetet specialisták csinálják, akik ebből élnek, és te elmész, és ezzel éled a te művészi életedet, hogy meghallgatód őket. De én... Bennem volt az, hogy nem ez a művészet. Az a művészet, ami engem vigasztal, meg engem fejez ki. Ennek az előzménye pedig az volt, hogy a negyvenes években, még az úgynevezett fölszabadulás előtti időben a *Gyöngyösbokrétával* a néptánc felé fordult az érdeklődés. Az ifjúsági szervezetekben – *Kalot*, a *Soli Deo Gloria* – mind népi táncot is tanultak. Nem azért, hogy színpadra vigyék, hanem hogy élvezze a közösség az együtt alkotást. Ez az, amit Kodály az éneklésről mond, hogy nem elég zenét hallgatni, énekelni kell, s a közös éneklés olyan szükséglete az embernek, olyan alapvető szükséglete, mint a ruházkodás, étkezés. Az emberi kapcsolatok eszköze, kifejezése, megteremtése és fenntartása a művészet. És ezt kell szolgálni! Az nem emberi kapcsolat, hogy a nézőtérben ülünk több ezren, és nézünk hús embert, hogy mit csinálnak. És ez a kapcsolat a színjátszással, ez benne van a balett-táncban is, és így kicsit benne volt a negyvenes években megalakuló különböző táncsoprotokban is. Nekem Vásárhelyi Laci bácsi volt az első táncoktatóm, már mint egyetemistának. Ő is, mikor készültünk egy előadásra, azt mondta: „Mosolyogjatok egymásra! Hát nem temetésre mentek, hát mosolyogjatok egymással!”.

Na és akkor egyetemre kerültem, néprajz szakra. Nekem az volt az elképzelésem, hogy két világhatalom között a magyarság megmaradását hol az egyik, hol a másik oldalról veszélyeztetik. Tulajdonképpen két nagyhatalom között sínylődünk. És itt van egy kis népekből álló tömeg is, amit ellenünk tudtak uszítani. Tehát a jövő egy Dunai Konföderáció kell legyen!

Középiskolás koromtól készültem rá, hogy milyen irányba menjek. A cselédgyerekek és az ottani emlékek nagyon arra irányítottak, hogy a néprajzzal foglalkozzam, a másik pedig, hogy meg kell tanulnunk a szomszédokat. S akkor úgy volt, hogy az érettségimnél be kellett írni, hogy hova akarok menni egyetemre. Első helyre jeleztem a néprajzot, a második helyre pedig a román

A Bartók Rádió „Népzene – Sebő” című műsorában 2023. május 19-én elhangzott adás szerkesztett változata

nyelvet, mert velük voltunk legjobban összekeveredve. Apám kolozsvári születésű volt, és jártam is lenn Erdélyben, mikor Erdély visszakerült. Aztán sokáig nem jártam. Fölvettek a román szakra, mert erre nem volt jelentkező. Találkoztam olyanokkal, akik első helyre a franciát írták, de mivel a felvételin látták, hogy Romániában jártak iskolába, átirányították őket: „Te tudsz, románul, román szak legyen.”. Úgyhogy az első román órán ketten voltunk egy Váncsa nevű hétfalusi csángóval, aki amúgy franciát szeretett volna tanulni. Aztán sikerült elintézni, hogy néprajzot is hallgathattam, de nagyon sokat tanultam a román történelemből is.

Mikor megalakult a néprajzi tanszék, akkor ott találkoztam azokkal, akiket addig egyáltalán nem ismertem. A leginkább megcsodáltam a Pesovárt [*Pesovár Ferenc – a szerk.*], aki egyenruhában jött, mert a Honvéd Együttes tagja volt, és azoknak éppen olyan kék parolijuk volt, mint az ávosoknak. Hűj! – gondoltam –, hát hova keveredtem én?! És ott volt Tinka [*Martin György*], aki valami különleges engedéllyel hallgatott, mert ő a SZOT Együttesben volt hivatásos táncos akkor. Tehát mind a kettő hivatásos táncos volt. Amikor megismerkedtünk, Pesovár felvilágosított, hogy ez nem ávos egyenruha, és még három hónapig viselnie kell, mert akkor kapja meg a végleges elbocsátást. Szóval tisztázódtak a dolgok, és attól kezdve legjobb barátok lettünk, mindent megtárgyalunk.

A Mojszejev-együttes hatására ugye elindult az Állami Együttes. Pesovár bátyja, Ernő hamarabb végzett az egyetemen, és egy ideig a Népművészeti Intézetben dolgozott. A Muharayval és még valakivel, aki a „fővezér” volt, nem tudom hirtelen a nevét...

– Széll Jenő!

– Igen, ő! Muharay csak a néprajzi osztálynak volt a vezetője. Akkor indultak el, a negyvenes évek végén az úgynevezett kultúrversenyek, hogy a felszabadulás emlékére minél több helyen csináljanak ünnepi műsort. És mit csináljanak? Hát a helyiek állítsák össze! És hát sok helyen – mert még nem volt annyira éles ez a kommunista irányzat – ezeken a műsorokon a főlozslatott, de tagjaiban továbbélő Gyöngyösbokrétákból is megjelentek. Pesovár Ernő révén kiküldtek minket mint egyetemistákat, hogy hozzunk jelentést arról, hogy mit láttunk ezeken a felszabadulási kultúrversenyeken. És persze arról, hogy van-e valami eredeti tánc, ének... Ha ilyesmit találtunk, akkor elkezdtünk beszélgetni velük, és földéríteni, hogy ki tud még ilyen táncot náluk, mert már nem az öregek jöttek el, hanem a fiatalok, akik többé-kevésbé az öregektől megtanulták valamilyen reményben a táncot – aztán ez is el-

Andrásfalvy Bertalan, Sebő Ferenc és Dénes Zoltán, Hosszúhetény, 2020.

Fotó: Szomjas György

múlt. Kikérdeztük, hogy kik azok, akik még táncolnak otthon.

Ez azért is nagyon izgalmas volt, mert énnekem azóta eszményem, hogy meg kell ismerjem az országot. Hogyan? Hát úgy, mint Petőfi: bejárni. És akkor gyalog elindultam egyedül, és ahol szállást kaptam, ott megháltam, és mindenhol érdeklődtem a régi élet iránt. Lejutottam egészen az Ormánságig. Ott elfogtak, pedig jelentkeztem, hogy szeretnék bemenni a határsávba, mert akkor már volt Titó, meg egyebek, hogy szabad-e. Tessék, nyugodtan menjen! Mégis, az első helyen, ahol bejelentkeztem, elfogtak és bekísértek az ávóra. Szóval, ilyen emlékeim voltak.

Néha a Népművészeti Intézet akkori segítség nélkül is elmentünk azokba a falvakba, ahonnan éreztük, hogy van valami hagyománya még a népi táncnak. És hát persze megtudtuk, hogy kik voltak, akik régen táncoltak a Gyöngyösbokrétában. S akkor mi elmentünk azokhoz. Emlékszem, egyszer Pesovár Ferivel mentünk – ’50 után ’51–52-ben –, hogy azért jövünk, hogy a táncukat... „Mit? Most, mikor elvitték a tehenemet, kisöpörték a padlást? Nem takarodnak innen?! Maguk agitátorok!” És akkor magyaráztuk, hogy nem... Feri azt mondta, hogy többet ő nem megy, de mégis mentünk. És akkor beszéltünk ilyesmiket: „Hát, mi azért jövünk, mert ezek el akarnak minket pusztítani, a nemzeti kultúránkat, és maguk tudják ezt. Azért akarjuk ezt filmre venni, hogy a tudósok tudják, hogy mi hogyan táncoltunk...”. Így sikerült rábeszélni olyan embereket, akiket éppen akkor kuláknak minősítettek, hogy a kert végében, ahol senki se látta, vagy az udvaron, az árnyékszék mögötti részen le tudjuk filmezni őket. Így akkor az ötvenes évek elején mint egyetemisták már bejártuk az országot, mert kaptunk megbízást, hogy menjünk le kultúreseményekre. De gyakran húsz-harminc kilométert kellett gyalogolni

oda, s ott is aludtunk. Napidíjat is kaptunk, harmincegy forintot, és az utazást kifizették, úgyhogy én lemondtam az egyéb munkákat. Mert előtte mentem fát vágni, vagon rakni. Hát a harmincegy forintot nem költöttük el, vittem haza, volt kenyérünk, meg tejünk, meg mit tudom én!

Így kezdtük el bejárni az egész országot. Hol ide mentünk, hol oda, hol Dunántúlra, hol Tiszántúlra. Szóval egyre több helyen voltunk. Akkor már főleg Szekszárdon voltam, így a dunántúli részekre én mentem ki először. Szerveztem a dolgot, de nekem se kamerám, se magnóm nem volt, s akkor szóltam Tinkának, akinek akkor már saját gépe volt, saját magnója. Húszkilós volt az a Grundig magnó! S akkor lementünk és megszerveztük a filmezést. Persze némafilmek voltak, de hát zene is kellett hozzá, mert másképp ez nem ment. Ugye? Rengeteg filmet vettünk fel, és nem mindegyiknél szerepel ott a nevünk, csak azé, aki a kameránál volt. Tinkán kívül még a Maácz Lacival voltunk kinn, és Belényesi Mártával, nem voltak sokan, akik kamerával tudtak jönni.

Azt tudtuk, hogy Molnár Istvánnak vannak filmjei, mert ő a negyvenes évek elején, még mikor Erdély visszakerült, akkor Kalotaszegen is filmezett. Tinka meg nagyon jó barátságban maradt Molnárral, s amikor megszűnt a SZOT Együttesben a részvétele, akkor is eljárt hozzá, és nézegették ezeket a némafilmeket.

A filmfelvételhez legalább három ember kellett. Egy, aki a magnót igazította, másik, aki a felvevőgép mögött volt, egy meg szervezte, hogy most te gyere, most legyen szíves idejönni, meg satöbbi. Hát, így nagyon sok film készült.

Időközben kialakult a néptánc iránti rajongásban három irányzat. Az egyik irányzat fel akarta helyben eleveníteni – a Gyöngyösbokrétára való hivatkozással –, hogy legyen ott újra tánc és ének. A másik meg akarta

teremteni a „magyar népi baletet”: Magyar Állami Népi Együttes, Rábai [Rábai Miklós]. A harmadik irányzat volt – amit lenyomtak egészen –, az volt a Molnár Istváné. Tulajdonképpen hozzá csatlakoztunk, hogy az eredeti néptánc kell, ami nem elsősorban színpadi tánc, hanem a közösségi élet megalkotója, amit, ha Magyarország össze akar tartani és meg akar maradni, fel kell eleveníteni. Ez az akkori „menő” emberek között is nagy hasadást okozott. Élénken emlékszem arra, hogy valahol Budán megalakult a Néptáncosok Országos Szövetsége, és aztán szavazás volt, ki legyen a vezetője. Megszavazták Tinkát is, meg Pesovár Ferit is. Novák [Novák Ferenc] fölugrott, hogy hát ezek „trágyaszagúak”, ezek azt akarják a színpadon látni, amit ők a falun láttak. Szóval, ilyen hang volt. Na és akkor megszólalt a Pesovár – ismertem indulatos ember –, fölugrott, hogy hát kikéri magának a népi kultúra trágyaszagúnak minősítését. Én csitígtattam: „hagyjad, hagyjad!”. A lényeg, hogy úgy állította be Novák fölszólalása, hogy ezek nem az igazi táncművészetet akarják, nem akarják a modern magyar táncművészetet megalkotni, ezek trágyaszagú múltat akarják föleveníteni. Aztán változtak a vélemények...

Már az egyetemen is csináltunk egy tánc-csoportot, amiben Vacha Imre, aztán Gyüszti Laci, Farkas Gábor volt benne. Körülbélül így, ötven-hatan. Egyszer szerepeltünk is, zenénk nem volt, én egy kis furulyán tudtam a rábaközi verbunkot fújni. Én voltam a furulyás, ők meg táncoltak. Ez volt a katonaságnál is, hogy összejöttünk és próbáltuk. Mikor mi az egyetemre jártunk, szeretnénk volna igazán jól megismerni a magyar népi kultúrát, népzénet. Nem tudom már, milyen úton-módon, eljutottam Vargyashoz [Vargyas Lajos], és fölkerétem, hogy tartson nekünk szemináriumot. Képzeld, hogy három féléven keresztül órákat tartott egy kis körnek, akik nagyrészt a néprajz szakra jártunk, ilyenek voltak benn, mint a Borbély Éva, Maác Laci, Erdész Sándor. Vargyas tartott nekünk előadásokat, megtanított szolmizálni, leénekelni a hangjegyeket. Tehát ő tényleg képzett minket. Fülébe juttottak Ortutaynak [Ortutay Gyula] ezek a küllönórák és kirúgta Vargyast, többet nem jött. Na, lényeg az, hogy a népzében kifejezetten képzettké váltunk. Hát én se a táncjelírást, se a népzenei lejegyzést annyira nem tanultam meg, de Tinka megtanulta mind a kettőt.

Elvégeztük az egyetemet, én vidékre kerültem, Szekszárdra, de onnan is ugyanúgy a Népművészeti Intézet külső munkatársa voltam vasárnaponként, és ez nagyon nagy lehetőségeket biztosított. Az egész országot bejártam akkor. El se tudom sorolni. Na-

gyon sok helyen nemcsak a néptáncot, hanem más is gyűjtöttem. Most fog megjelenni egy mesekötetem. Húsz faluban gyűjtöttem mesét, és hatszáz oldalas kötet lesz csak az én általam gyűjtött mesékből. Többek közt Tyukodon, ahol filmeztünk. [Andrásfalvy Bertalan–Kovács Ágnes: Tyukodi népmesék I–II. – Antológia Kiadó, Lakitelek, 2023]

Úgy kerültünk Tyukodra, hogy filmeztünk, s ott tudtam meg, hogy máskor is összejönnek az emberek nemcsak táncolni, hanem mesére is. S akkor elkezdtem gyűjteni a meséket is.

A táncgyűjtések során végig-végig az volt a tapasztalatom, hogy a magyar nép magatartásától idegen az a színjátszás, az az akrobatikus produkció, amit a Mojszejev együttesnél láttam. Megfigyeltem ezt népdalgyűjtés közben is. Volt olyan, aki anélkül énekelt, hogy pillanatnyi ritmusváltoztatást, vagy hangszín-változtatást tett volna. Szemben egy előadóművésszel, akitől, ugye, ezt elvárják. Az adatközlő szigorúan megtartotta azt a érdekes ritmust, dallamot, cifrázásokkal, azokkal a népi melizmákkal. Mozdulatlan arccal, csak úgy potyogtak a könnyei. S akkor én nem őt, hanem a környezetét kezdtem faggatni, hogy ki ez. És mindenki a saját énekének egy művészi földolgozását énekelte el, amit ő nem vallott be senkinek, De mindenki tudta, hogy ez az övé... Nahát, ezt tapasztaltam és megírtam. Biztattam Kallóst [Kallós Zoltán] is, hogy írjon erről. Írt is aztán egy tanulmányt a gyimesvölgyi keservesekről.

A háború után sokáig nem lehetett Erdélybe menni. Aztán 1956-ban megnyílt a határ. Lehetett menni rendőrségi engedély és meghívólevél nélkül Erdélybe. Mi, az akkor végzetek elhatároztuk, hogy elmegyünk Kolozsvárra tájékozódni. Tanakodtunk, hogy hova menjünk. Hát, el kell menni a tengerpartra, a Fekete-tengert, meg Bukarestet megnézni... Hanem én meg el szeretnék menni a csángókhhoz, mert már olvastam akkor a Mikecstől [Mikecs László] is, meg Domokos Pál Pétertől is. Meg jártam az egyházaskozári és mekényesi csángóknál is, akiknél filmeztünk és énekeket vettünk föl. Nagyon jóban voltam velük. A többieket nem, Moldva nem érdekli őket, ők elmennek Bukarestbe, megnézik az ottani gyűjteményeket, s a tengerparton találkoznak. Én meg a Békás-szoroson kimegyek, aztán majd ott keresek szállást. De azt mondták: „Nem lehet. Ha egy erdélyi elmegy Moldvába, azt még le is tartóztatják. Kell valamilyen konkrét cím!”. Hát, én nem ismerek senkit se ott! „Na, itt van egy cím, a Kallós Zoltáné. Ő Lészpeden most vállalta a tanítóságot. Menj el hozzá és mondd, hogy... hivatkozzál rám és akkor...!”

S hát át is mentem, de – én akkor románul tudtam, ugye – kértem egy jegyet Piatra Neamțra, Karácsonkőre. Vonatra ültem, mert még oda messze volt Lészped, s váltottam egy jegyet, de kiderült, hogy két Lészped van, s nekem a másikra adtak. Ugyan is a vonaton megismerkedtem magyarokkal, akik a másikra igyekeztek...

Végül eljutottam Kallóshoz, akivel barátok lettünk. Elhatároztuk, mi mindent fogunk csinálni, s hogy hozom a többieket. Fantasztikus, milyen anyag van még... Kallós elvitt több helyre, ahol balladát énekeltek, táncoltak, mindenféle... S akkor, hazajöttem. Ez volt '56 nyarán. S aztán jött '56". Onnantól évekig nem lehetett Erdélybe menni. '61-ben megnyílt megint az erdélyi határ. Még magáncéllal nem lehetett utazni, de csoportos utazásokat intéztek. Az utcában, ahol anyámék laktak, volt egy turistaügynökség, ki volt írva: „erdélyi tanulmányút, négynapos”. Ennyi és ennyi. Rögön szóltam a többieknek, bejelentkeztünk. Így hárman elmentünk. Akkor én már leveleztem Kallóssal, mert közben ő elkerült Lészpedről Gyimesre. Elhatároztuk, hogy elmegyünk, és ő várni fog minket Kolozsvárról. Ez a társasutazás Kolozsvárra és környékére ment. Mi elkértük magunkat a csoporttól, mert Kallós ott várt minket. Megszervezte, hogy Válaszútra megyünk, és Mérára.

Válaszúton jött egy ember, Kallós nagybátyja. „Jöjjön, táncoljon!” A lassú magyart táncolta. Aztán a bonchidai templom előtt táncoltak, akiket már előzőleg Kallós beszervezett. Másnap mentünk Mérára, ahol a tánc szintén meg volt szervezve. Októberben volt, sötétedett már délután, a hegyoldal majd' leszakadt, tele volt emberekkel. Az öreg Árus Feri volt a prímás és az húzta: legényes, ritka magyar, csárdás... Mi meg filmeztünk keményen. Egyszer csak Tinka mondja, már nincs elég fény. Nem voltak lámpáink, be kellett fejezni. S akkor előállt a kis Árus, és azt mondta: „Én tudom, maguk kicsodák, maguk pesti színészek. Mi most elegget táncoltunk maguknak, most maguk táncoljanak nekünk!”. Erre Tinka mondta nekünk, hogy ő megtanult egy mérái táncot a némafilmről, zene nélkül ugyan. '43-ban Molnár István Mérán készítette a felvételt. Átbeszéltük. Tinka mindig nagyon szerény volt, de kiállt, s azt mondta: „Legényest!” és elkezdte táncolni. Mellettem egy fiatalember elkezdett ordítani. „Emberek, nézzétek, ez az ember az apám táncát táncolja! Ez az apám tánca!” „Hol az apja?” „Öt éve meghalt már.” S utána tisztáztuk, tényleg az apjáról készült az a film. Ez indította el Tinkát, hogy két monográfiát is írt egyetlenegy táncosról.

Sebő Ferenc

Ha lenne még három életem...

Beszélgetés Dénes Zoltán operatőrrel – I. rész

Dénes Zoltán fotográfus, operatőr ezer szállal kötődik a táncházmozgalomhoz és általában a népi kultúrához, a néprajzhoz. A folkMAGazin olvasói azért is emlékezhetnek rá, mert az ő anyagaiból készült a lap 2016-os, Kallós Zoltánt köszöntő különszáma. A fentebb említett kötődések sokasága miatt nincs is esélye annak, hogy Dénes Zoltánnal kacskaringók és kitérők nélküli lineáris beszélgetés készüljön. De talán ez nem is baj...

– *Filmjeid és fotóid hosszú sorából tisztán ki-vehető, nem arról van szó, hogy „véletlenül” részt vettél néhány néprajzi tárgyú film elkészítésében. Erős kötődés áll a háttérben?*

– A népzenehez való viszonyom – mert először erről kell beszélni – teljesen természetes módon alakult ki. A székesfehérvári ének-zenei általános iskolában tanultam negyediktől fogva, és ott a klasszikus és legjobb értelemben vett Kodály-módszer szerint tanított minket Horányi Ottilia. Az volt a lényeg, hogy a zeneelméletet népzenei példákön keresztül ismerhettük meg, így aztán több száz népdalt tanultunk meg. Nem csak énekelni, de elemezni is. Tudom, hogy a mai diákok többsége tiltakozik az énekóra ellen, de akkor ez máshogy volt: számomra ez teljesen természetesnek számított. Később az is hasznosnak bizonyult, hogy tanultunk furulyázni, és tanultunk néptáncot is. Utóbbit Karcagi Gyuláné oktatta, és úgy gondolom, nem csekélység, hogy a hatvanas években volt olyan általános iskola, ahol a néptánc az óraarendbe illesztett tanórák egyike volt.

– *Sokan vannak, akik ilyen iskolában tanulva hozzá sem szagolnak a néprajzi kérdésekhez.*

– A történet másik szálán ott van az is, hogy anyám otthon, a konyhában állandóan énekelt. Mindent, az operettől a népdalokig bármit. Persze, népdal alatt nem arra kell gondolni, hogy a szülőföldjére jellemző népdalokat énekelt volna, hanem azokat, amik benne voltak a köztudatban... Aztán közben az is kiderült, hogy az apai nagyanyám is jó énekes volt.

Ehhez kapcsolódik egy történet. A nagyobbik fiam 2016-ban, tízéves korában indult a Pesovár Ferencről elnevezett népzenei versenyen, melyre az énektanára összeállított neki egy mezőföldi népdalcsokrot. Jön haza a gyerek és mutatja, mivel indul a versenyen. A könyvespolcra leveszem a „Béres vagyok, béres” című Fejér megyei, Pesovár Ferenc által közreadott, nagyrészt általa gyűjtött gyűjteményt, és mutatom neki a dalokat – a tanárnő is innen vette –, és a dalok mellett található nevet, aki énekelt a gyűjtőnek. „A te dédanyád énekelt neked” – mondom a fiamnak. A tanárnőnek nem tűnt fel a gyűjtővel való névazonosság. Az történt ugyanis, hogy még gimnazista koromban adtam be az általam a nagyanyámtól és testvérétől gyűjtött dalokat egy megyei néprajzi gyűjtőpályázatra, ami aztán megjelent Pesovár Ferenc könyvében.

Ezek a dolgok szépen rakódtak egymásra, és ehhez társult még a fotó és film iránti érdeklődés. Öt-hat éves koromtól fogva fényképeztem, és kilencévesen magam dolgoztam ki a fotókat. Már egészen kisgyerekként úgy gondoltam, arról álmodoztam, hogy filmeket fogok csinálni.

– *Azért ez a kor technikai színvonala mellett elég meglepő, hogy nem csak fotóztál, de elő is hívtad a képeket!*

Kovács Tivadar méhkeréki primás és „tanoncai” (jobbról a harmadik Dénes Zoltán). Székesfehérvári táncházas zenész-táncos tábor, 1977 – fotó: Szabó József

– Apám nagyon korán meghalt, és ott maradt az ő fotós felszerelése, amit elkezdtem használni, s ebben anyám is támogató volt. Próbáltam minél több dolgot megörökíteni. Utólag azt mondanám, hogy emléket fotóztam. Persze, nem nagy mennyiségben, hiszen ez akkoriban drága foglalatosság volt, amit nem nagyon engedhettem meg magamnak.

– *Ezzel együtt is a zene volt az „indulás”?*

– Elég jó érzésem volt a zenéhez, de egyáltalán nem gondoltam, hogy nekem ezen a pályán lenne dolgom. Nyolcadikra eljutottunk odáig, hogy azt, amit az énektanárnő három szólamban játszott, le tudtuk jegyezni. Komoly képzést jelentett az általános iskola, de aztán ez a folyamat megszakadni látszott a középiskolával. A város akkoriban legerősebb gimnáziumába mentem, pont azért, hogy aztán jelentkezhessek a Színház- és Filmművészeti Főiskolára filmesnek.

Persze, a dolgok nem úgy történnek, ahogy az ember eltervezi. Egy reál osztályba kerültem, végigcsináltam a fizika tagozatot, s nem is voltam rossz. Főleg a matematika ment jól.

– *De azért csak maradt valami a humán irányultságból!*

– '73-ban kezdtem a gimnáziumot, és '74-ben Forró István, akivel egy általános iskolába jártam és a Fejér Megyei Népi Együttesben táncolt, elhatározta, hogy magyarórákra felkészül népzenevel, táncal és versmegzenésítésekkel. Engem keresett meg, hogy furulyásként kísérjem. Ketten csináltunk egy műsort, amivel a magyartanárok bevittek minket a tanóráikra. Itt újra elkezdődött valamiféle „fertőződés”, de akkor én még azt sem tudtam, hogy létezik olyasmi, hogy táncház...

Forró István hívott el aztán a táncházba is. 1975. január huszonötödikén – ma is megvan még a meghívó – elmentem a fehérvári táncházba. És akkor el is dőlt a sorsom! A Mákvirág együttes muzsikált, Szijjártó Csaba volt a primás, és mellette azok, akikből a Kalamajka együttes lett később: Dövényi Péter, Nagymarosy András, Petrovits Tamás...

Engem teljesen lenyűgözött a táncházi muzsika. Ez idő tájt jutottam hozzá ahhoz az 1964-ben megjelent népzenei lemezhez, amit mindenki „UNESCO-lemezként” emleget, és rongyosra hallgattam, főleg egy dalt, az „Elmegyek, elmegyek”-et Lajtha székgyűjtéséből.

– *Nagyjából második gimnazista lehattél, mai mértékkel számolva „tizedikes”...*

– Teljesen belehabarodtam a táncházba, s az első tapasztalástól fogva nagyobb időt és energiát szenteltem ennek, mint a tanulásnak...

– *Nem ment ez a tanulás rovására?*

– Nem, de mondjuk, nem lett belőlem könyvmoly. Ettől kezdve mindig a Fejér Megyei Népi Együttes előadásain lógtunk. 1975. április 3-án a színházban volt a felszabadulási ünnepség, amin a Népi Együttes is fellépett. Persze, akkor is ott voltam a színpalak mögött és beszélgettem a zenészekkel, akikről akkor már tudni lehetett, hogy készülnek elmenni Székesfehérvárról. Szijjártó Csaba azt mondta, hogy ha itt maradna, akkor megtanítana engem hegedülni. Erre addig nem is gondoltam, mármint hogy ilyen „egyszerűen” meg lehet ezt tanulni. Amire hazaértem, már eszembe jutott, hogy van otthon egy hegedű, mert édesanyám az óvónőképzőben tanult hegedülni...

Május elsején az Érdi Bukovinai Népdalkört kísérő zenekarban már én is ott álltam a színpadon.

– *A mából nézve egészen mehökkentőnek tűnik ez a gyorsaság.*

– Elkezdtünk Fehérváron szervezni egy „második zenekart”. Olyan emberek jöttek össze, mint Szabó Jóska klarinétos, aki beletanult aztán a tekerőzésbe is, Kneifel Imre és öccse, Gyuri. Mákszem néven kezdtek a Mákvirágra utalva. Később ebből lett a Tilinkó zenekar. Aztán, amikor a Mákvirág elment Fehérvárról Budapestre, akkor a nyakunkba szakadt a nagy feladat... Nagyjából egy évünk volt arra, hogy beletanuljunk a muzsikálásba. 1978-ban a Tilinkó zenekarral megkaptuk a Népművészet Ifjú Mestere címet.

– *Gyakorlatilag egymástól tanultatok?*

– Én autodidakta voltam, annak minden előnyével – ha volt egyáltalán – és hátrányával. Így működött a hőskorszak. '76 őszén már mi kísértük a táncegyüttest a szovjet testvérvárosban, Vorosilovgrádban a november 7-i műsoron. Ezt a várost ma Luhanszknak hívják, és szinte naponta szerepel a hírekben.

– *Tehát, megtaláltad a helyed népzenezőként. Meddig tartott a muzsikálás?*

– Tíz éven át, 1985-ig muzsikáltam a Fejér Megyei Népi Együttes zenekarában. De közben persze vannak olyan mellékszálak, amelyeket nem lehet kihagyni. Általános- és középiskolában a legjobb barátom volt Abkarovits József, akinek az édesapja, dr. Abkarovits János kiváló orvos volt. János bácsinak nagyon jó barátja volt Pesovár Ferenc, akinek egészségügyi állapotát is ő felügyelte.

Még a táncház felfedezése előtti időkben történt, hogy Abkarovitséknál játszottunk – ami egyébként gyakran megesett –, és valahogyan a felnőttek közé keveredtünk. Pesovár Ferenc ott ült és mesélt a gyűjtéseivel kapcsolatos dolgokról. Arra emlékszem, hogy

Az utolsó képek egyike Pesovár Ferencről, amely nem sokkal halála előtt készült. Tikerőzés, Moha, 1983 – fotó: Dénes Zoltán

miközben beszélt, felállt a fotelból és egy legényes figurát táncban is megmutatott. Aztán később többször is találkoztunk Abkarovitséknál, és úgy láttam, élvezte, hogy a gyerekek is hallgatják.

– *Ez pont úgy hangzik, mint egy kezdődő mester–tanítvány kapcsolat.*

– Van néhány olyan ember az életemben, akiket tanítómesteremként tartok számon, s ezek közül az első Pesovár Ferenc, akivel a Népi Együttesnél is együtt lehettem. Néprajzi tanácsadóként működött közre az együttes munkájában. Ő volt a három nagy gyűjtő egyike, Andrásfalvy Bertalan és Martin György mellett.

A népi együttes próbáin sokat beszélgettünk, és ő felajánlotta, hogy menjek be hozzá szombatoként a múzeumba, hiszen ő bent élt a múzeumban. Segítettem rendet rakni a film- és hangfelvételei között, és elkezdtük lejegyezni a felvételeket. Kneifel Imrével elég gyakran ültünk a múzeum könyvtárában, fülhallgatóval a fejünkön, és készítettük a lejegyzéseket. Ettől kezdve a szombatjaim szinte mindegyike a múzeumban telt, Pesovár Ferenc nagyon sokat mesélt azokról az élményekről, amelyek a népzenevel és néptáncal kapcsolatosak... Aztán egy idő után nem csak szombatoként, de hétköznap is, ha összetalálkoztunk, mesélt. Olyan volt, mint egy szabadegyetem, ahol a néprajzzal megismerkedhettem az ő irányításával. Persze, ennek hatására elkezdtem könyveket is venni. De az alapokat vitathatatlanul tőle kaptam.

– *Kortársaid ekkoriban, „ebben az életkorban” fordultak Erdély felé...*

– Pesovár Ferenc mindig mondta, hogy „ha Erdélybe akarsz menni, keresd meg a barátomat, aki segíteni fog ott eligazodni!”. Ezt a barátot úgy hívták, hogy Kallós Zoltán. Tizenhét évesen, '76-ban felszálltam egy vonatra a hátizsákkal, és Kolozsvárról becsöngettem a Móricz Zsigmond utca 37-be. Mondtam, hogy Pesovár Ferenc küldött. Abban a pillanatban „megnyíltak a kapuk” előttem. Zoli bácsi bizalommal fogadott, s én ott is ragadtam Erdélyben. Eleinte csak jöttem-mentem, aztán egyre hosszabb időket maradtam. Ha Kallós Zoltán ment valahová, én mentem vele, de olyan is volt, hogy ő adott tippeket, hogy rá hivatkozva hová-kihez menjek. Bárhová mentem, ha kimondtam a varázsszót, hogy „Kallós Zoltán küldött”, akkor hatalmas bizalommal fogadtak. '77 környékén Gyimesbe mentem. Az még ma is egy érdekes világ, de akkor még inkább az volt! Hihetetlen szeretettel vettek körül.

– *Fotóztál? Filmezteél?*

– Filmezni nem filmeztem, de sok fényképem van abból az időből, a hetvenes évek végéről. Aztán a nyolcvanas évek végén már ren-

Sáfián Tibor pásztor, Mezőgazdasági Múzeum, 2014 • Kirgíz pár, Kara Szu falu, 2018 • Fotó: Dénes Zoltán

Lakodalmi előkészület, Magyarózd, 1985 • Vásár, KörösFeketető, 1984 • Fotó: Dénes Zoltán

Temetés, Visa, 1986 • Búcsú, Klézse, 1990 • Fotó: Dénes Zoltán

Vándor János és felesége, Gyimes, Hidegség, 1976 • Birtalan nap, Szék, 1976 • Fotó: Dénes Zoltán

geteg fekete-fehér képet készítettem azon a tájon.

– *Nyilván neked is megvannak a határon ide-oda csempészős kalandjaid abból az időből.*

– Persze. Amikor mentem, akkor Kallós megüzente, hogy mit kellene vinni Magyarországról. Hétköznapinak tűnő dolgokat, amiket én hátizsákkal, vonaton vittem magammal. A legfontosabb szállítmány azonban a Biblia volt. Kialakult itthon a kapcsolat a református egyházzal, és ők adták a Hollandiában nyomtatott magyar és román nyelvű Bibliákat. Én ezeket hordtam ki, ötös vagy tízes csomagokban. Tíznel többet soha nem vittem egyszerre. Egyszer csíptek nyakom, akkor azt a kupacot elkobozták, és felkerültem egy listára, amin a román határőrség a „figyelemre méltókat” tartotta számon. Láttam ilyen listát a határőrök kezében, és az emberek különböző színekkel szerepeltek rajta. Volt fekete, kék, zöld és piros... Ez a listázás egészen a rendszerváltásig működött.

– *Gyűjtöttél a fotózás mellett?*

– Nem mondanám magam gyűjtőnek, nem voltak jelentős gyűjtéseim, én inkább csak figyeltem. Sokakat nagyon tisztelek azért, hogy keményen végigdolgozták azokat az éveket. Énbennem a megfigyelés vágya volt erősebb. Nem csak a zene érdekelt, hanem az élet maga és a tárgyi kultúra is.

– *„...s az évek szálltak, mint a percek...”*

– Leérettségiztem, s szemben gyermekkori terveimmel – talán gyávaságból – nem felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Főiskolára. Úgy értékeltem, hogy meglehetősen csekélyek a bejutási esélyeim. Ezért aztán a Kandó Főiskolára jelentkeztem számítástechnika szakra, hiszen a matematikai és fizikai alapok rám ragadtak a középiskolában. Hiba nélkül fel is vettek, így maradhattam Fehérváron, és zenélhettem tovább. Aztán lediplomáztam, és elkezdtem dolgozni. De éreztem, hogy nem az én pályám a számítástechnika. Elmentem egy művelődési házba audiovizuális technikusnak... Ez egy kicsit közelebb vitt a fotózás, filmzés felé. De ott sem éreztem magam komfortosan. Egy későbbi barátom, Adorján Imre vitt el innen a Vetőmagtermelő és Értékesítő Vállalathoz számítástechnikusnak. Ez egyrészt kínkeserves volt, másrészt viszont jó is, mert Adorján Imre a török kultúrával foglalkozott, s gyakran félrevonultunk zenélni mindenféle török hangszereken. Egy évig voltam ott, aztán felmondtam. Ez már a rendszerváltás táján történt, amikor született „Aréna” címmel egy ellenzéki hangulatú „független dunántúli képes hetilap”, aminek az első száma 1989. május 11-én jelent meg. Ennél a lapnál dolgoztam fotósként.

Az újságot azért hozták létre, hogy az akkor keletkezett társadalmi feszültséget lecsapolják. Több más lappal együtt ez a mai bulvárnak volt valamiféle előzménye, és az volt a célja – persze ezt utólag tudom –, hogy az emberek úgy érezzék, most már mindent szabad. Amikor a hetilap beteljesítette küldetését, akkor azok, akik létrehozták, be is csődöltették a lapot. Összességében az egésznek annyi értelme volt, hogy emiatt elvégeztem az újságíró iskola fotó szakát. De akkortól kezdve a legutolsó időig nekem nem volt munkahelyem, vállalkozóként dolgoztam szinte végig. Próbáltam a sajtófotós vonalon elhelyezkedni, de, ahogy ez a háttér nélküli emberekkel gyakran megeshet, sehová sem sikerült bekerülnöm.

– *Bár nyilván nem így élted meg, de azért ez egyfajta szabadságot is jelenthetett...*

Kallós Zoltán.

Csiksomlyói búcsú, vasárnap hajnal, 1986 – fotó: Dénes Zoltán

– '93-ban hírt vettem, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán indul egy „kisfilmes” szak, amit diplomásoknak hirdettek meg. Erre jelentkeztem, és fel is vettek. Érdekes volt az osztály összetétele, mert három néprajzos is bekerült. Olyan filmeket tudtunk csinálni együtt vizsgafeladatként, ami engem érdekelt. Persze, a tanári kar nem mindig lelkesedett ezekért, de hagyták, hogy megcsináljuk azt, ami nekünk fontos. A három néprajzot is végzett kolléga közül kettővel máig is tartom a kapcsolatot. Sztanó Hédi az egyik, akivel most éppen Mihályi Gáborról készítünk portréfilmet, a másik pedig Csorba Judit, aki a Néprajzi Múzeum filmtárát vezeti, s akivel ennek kapcsán sokat dolgozunk együtt manapság is.

A főiskola elvégzése után valahogy munkát kellett találni. Addigra elmúltak azok az idők, hogy a frissen végzetteket álláshoz segítették valamelyik filmgyárban.

– *Merre indultál el?*

– Kísérleteztem a Magyar Televízióval, majd a frissen indult RTL-lel, de azt valahogy nem bírta a gyomrom. Maradt a Duna Televízió...

– *Itt akadtál össze Szomjas Györggyel?*

– Szomjas Györgynek a '80-as évek végétől volt egy filmes vállalkozása, amiben a népzenehez kapcsolódó portrékat csinálták. Ez volt az „Új, régi hang”, amibe én az utolsó három filmnél kapcsolódtam be. Az az operatőr, Varjasi Tibor barátom, aki Szomjas Gyurival dolgozott, hívott engem, amikor több kamerával forgattak. A Petőfi Csarnokban volt egy Muzsikás koncert, amin először dolgoztam együtt Szomjassal. Izgalmas kaland volt, az első rendezői utasítás, amit a fejhallgatómban kaptam, annyi volt, hogy „felejtse el, amit a főiskolán tanultál!”. Aztán belerázódtam a Szomjas-féle munkamódszerbe, s amikor Varjasi Tibi kimaradt a stábbból, akkor én lettem az operatőr. Az első három komoly film, amit én csináltam Gyurival, az a szászcsávási bandáról, Szántó Feri bácsiról, a magyarbecsei hegedűsről és furulyásról, a harmadik pedig Karsai Zsigmondról szólt. Mindhárom elég nagy falatnak bizonyult. Nagyon szerettem a forgatást és a végeredményt is! Szászcsáváson például a bögös lakodalmába csöppentünk bele, aztán ez is lett a film vezérmotívuma. Onnantól kezdve, hogy elkészültek ezek a filmek, sokat dolgoztam együtt Szomjas Gyurival.

Grozdits Károly
(Folytatása következik)

„Igézet ne fogja...”

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán
írta Fazakas István és Székely B. Magdolna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

BABVETÉS – BOBOLÁS

Rég ismert formájú, ám lényegében titkos tartalmú jóslás a babvetés, más néven bobolás. „Nyilvános” változataiban a rontó főleg s főleg a tolvaj személyére kérdeznak vele. „Általános”, mondhatnánk, „kártyavető” gyakorlatáról csak homályos, nehezen értelmezhető történetek szólnak. Valószínű, hogy a babonában kötelező titkosság ez esetben valóban titkos: amikor bobolnak, nem lehet más jelen, csak a boboló és az, akinek bobol. A kívülálló legfeljebb annyit tudhat, hogy a művelet kedvező vagy kedvezőtlen eredménnyel zárult. Meg kell elégednünk tehát annak leírásával, hogyan történik a mágikus cselekvés.

A szükséges hozzávalók: egy közönséges dob (beszélük, a sámán-dob utóda, leszármazottja e tárgy) avagy szita.

A boboló (általában vénasszony, Szatmár megyében úgy tartják, hogy a boszorkányok cimborája), továbbá megfelelő számú (legtöbbször negyvenegy darab) babszem.

Zalaegerszegen a jósló a dob irhájának bal felére három fekete, jobb felére három fehér kört rajzolt, s ezekbe megfelelő színű babszemeket rakott, majd elkezdte a dob alsó felét ütögetni, vakargatni. Erre a babok ugrálni-táncolni kezdtek. Ha a fehér a feketét ki tudta kerülni, az jót, ha ezen túl még a fekete körökbe is bejutott, az még jobbat jelentett. Viszont, ha a fekete babszemek kerültek hamarabb a fehérre helyére, akkor bizony bajra jelzett.

A moldvai csángók a bobolás művészetét negyvenegy szem kukoricával végezték, illetve negyven és féllal. Ugyanis a negyvenegyediket félbe harapván, annak egyik felét a szájában tartotta a jósló, a másikat pedig visszarakta a többi közé. A tengeriszemeket azután találomra három csoportba osztotta, s addig vett el belőlük négy-négy szemet, míg mindegyikben csak négy vagy kevesebb maradt. A maradékot vízszintes sorokba rendezte, s ezt a műveletet háromszor ismételve a három maradék sorból mondott jóslást. Ezt követően még kétszer újra rendezte, s mindezek megtörténtével fogta az összes kukoricát, egy csomóban a szitára tette, s így szólt: „Te dob, mondd meg az igazat, ke moszt ütöm ki a fenekedet!”. Vagy: „Te dob, mondd meg az igazat, ke vaj összverontalak, vaj ezek elszerülnek!”. S öklével rácsapott a dobra vagy szitára, mire a szemek tényleg szétszök-

tek, s most ismét lehetett jósolni, mindig a fél szem kukoricát tekintve kiindulási pontnak.

A bobolás csekély módosításokkal mindenütt így történik, s közben gyakorta fohászkodnak: „Negyvenegy babszem, Isten gondolataival egybegondoljatok, jöjjön ki jóra!”.

*

ÁLOM

Álvás közben – régtől való hit szerint – a lélek és test kettéválik. „Az ember hihet az álmának, mert az elméje ott van, ahol lássa az álmot” – mondják a dévai csángók.

Mint általában minden jóslás-jövendülésben, az álmok esetében is kiemelkedő a jeles napok szerepe. Különösen a Luca-napi, kárácsony-újévi álomban hisznek. S valóra válnak az idegen ágyban álmodottak is, de csak akkor, ha elalvás előtt megszámloljuk a gerendákat vagy a szoba sarkait.

Nagytárkányban és Désen nem szabad elmondani, mit álmodott az ember, mert akkor az nem valósul meg – nyilván jó álmról lehet szó –, Rétközberencsen pedig a rosszról jobb hallgatni, különben az okvetlenül beteljesedik.

Az álmom természetesen nem azt jelenti, ami benne megtörténik, hiszen akkor semmi szükség nem lenne az álmofejtők tudományára. A csíziós magyarázatok igen nagy hatással voltak ugyan a népi álmofejtésre, de ez utóbbi csak a paraszti világ dolgait és eseményeit értelmezi. A valamikori „szép új világot” a vasút és Amerika jelentette: vasúttal álmodni levelet, nagy vizet látni Amerikából érkező hírt mutatott.

Az álmofejtések jó része nem más, mint az ismert babonás jelentések alkalmazása: malaccal álmodni = szerencse, bagollyal = halál, lobogó tűzzel = haragos ember, ellenség. Gyakori az ellentétes értelmezés is: pénzzel álmodni = veszteség, lakodalommal = halál, álomban felakasztani = nagy tisztesség, felmagasztalás.

*

SZERELMI ÁLMOK

A szegediek arról álmodnak, akiről csak akarnak, ha óév estéjén lábuk nagyujját cérnával az ágy lábához kötik.

Általánosan elterjedt hit: ha elalvás előtt megfordítjuk a párnát, azzal álmodunk, akit szeretünk. S aki éjszaka felébredve

megfordítja a vánkost, akkor kedvese is őt látja majd álmában. Az eladósorban lévő leányok általában Ágneskor álmodják meg jövődöbelijüket – ha előtte egész nap böjtölnek. Katalin-, Tamás-, de főleg András-napkor mindenféle bűvös s külön is varázslatosá tett tárgyakat tesznek a párnájuk alá: a lányok fésűt, gatyát, s igen hatásos a négylevelű lóhere.

Szamoszszegen Szent György-nap éjszakáján az eladósorban lévő háromszor kerülje meg a házat, utána a lába között nézzen be a kemencébe, s álmában meglátja, ki lesz a vőlegénye!

Másutt a lány kilenc kútról hozott vízzel csinál kovászt, a párnája alá teszi, s nyugodtan hajthatja álomra a fejét: még az éjjel megtudja, ki vár rá a jövőben, az fogja hajnalban – de még álmában – felkelteni, hogy ne henyéjlen már, hanem dagaszszon be.

Kölcsén a következőket kell tenniük a kíváncsi lányoknak: András-napkor este, a favágító helyen kendermagot szórnak szét, s közben mondják: „András, András, kendert vetek, adja Isten, hogy megtudjam kivel nyüvöm fel!”. Az elvetett magot gatyával boronálják el. De mindeközben nevetni, sőt mosolyogni sem szabad. Aki megállja, megtudja, ki lesz az ura: azzal nyű kender álmában.

*

ARANYVÍZ

A megálmodáshoz sokak szerint elengedhetetlen a karácsony vagy óvo éjfelén elsőként merített, úgynevezett arany- vagy aranyosvíz.

Évo végén, karácsonykor vagy szilveszterkor (mivel a XVI. század végéig Jézus születésének ünnepe egybeesett az újévvel) tövissel eltömik, elzárják a kutat. Aki „asztat feloldja tizenkét óra után elsőnek, az aranyvizet merít, mert Jézus fíredett meg a tizenkétórás vízben”. Aki elsőnek húzott belőle, megjelölte a kutat, esetleg felírta nevét a kávájára, hogy tudhassák, ezután vizet már csak a szomjazónak érdemes meríteni, jóslásra idén ez már nem alkalmas.

Nohát ebben a vízben kell megmosdania a lánynak, megtörülköznie viszont nem szabad, s akivel elsőnek találkozik a legények közül, az lesz a férje, illetve – a Gömör megyeiek szerint – a csodás vízben megmosdott hajadont az fogja elvenni, aki megtörli álmában.

A háromszéki fehérszemélyek óvo estéjén háttal menjenek a kúthoz, ugyanúgy húzzanak vizet, s vigyék azt a házba, lefekvéskor pedig tegyenek tükröt a fejük alá! Akivel éjjel álmodnak, azzal aludhatnak is majd sokat, az lesz az uruk, senki más.

*

ÁLOMPRAKTIKÁK

Szilágyságban karácsony éjjelén három darab fával begyújt a sütőkemencébe a lány, s amikor tizenkettőt üt az óra, pucérra vetkőzik, bemászik a kemencébe, ott megfordul, s háttal jön kifelé. Mikor a kemenceajtóhoz ér, leül, s háton fekvé kicsúszik annyira, hogy már csak a lába érje a tűzhelyet. Megjegyzi akkor, hol volt a feje, föláll, oda teszi a párnát, majd felöltözik, s ott alszik. Meg is érdemi ezek után, hogy megálmodja jövődöbelijét.

A szilágysági legénynek sem elég csak aludni ahhoz, hogy megtudja, ki lesz a felesége. Katalinkor előbb böjtöljön, azután lopjon el egy leányinget, hazatérve pirítson kenyeret, annak felét egye meg, a másikat az ingbe téve rakja a feje alá! Azután álmodhat már...

Tiszapolgáron követeli tán a legnagyobb merészséget az alvás előtti cselekvés. Itt – akár legény, akár leány az érdeklődő – a temetőbe kell kimennie, s ott pontosan kilenc sírról kis földet lopnia. A rögöket zacskóba rakja, azt saját haja szálával elköti, es-

te a feje alá teszi, s ha még hatot alszik, a hetedik nap hajnalán megpillantja leendő párját.

Házassági ügyekben nemcsak az álom jósol ám! Ahol kaktusz van a házban, onnan éppúgy nem megy férjhez a leány, mint a Dunántúlon abból a házból, ahol pávatoll ékeskedik...

Az eladósorban lévő, ha nem akar pártában maradni, tükröt véletlenül se törjön, mert hét évig nem megy férjhez, fedőről se egyen, mert a legények nem veszik észre, a dunyha csücskét semmi áron meg ne fogja, s ne engedje, hogy a seprűt kivegyék a kezéből, bárki rimánkodna is!

Igenis kell, hogy a leánynak jövődöbelije legyen. Legyen, rávaszkodik magában a kisleány, amikor akácfa levelet tépdeseve mondogatja, kérdezzeti: „szeret, szívből, igazán, cseppet sem”, vagy – a Szamosháton – „élek, halok, ha meghalok, feltámadok”. Mikor katicabogár száll az ujjára, tőle érdeklődik, merről jön az igazi, merre viszik őt majd férjhez. Hőgyészen mindig arra, amerre a lányka bal kezéről röppen a bogárka.

S a „legyen” érdekében igen fontos, megerősítő minden előjel is. Igen nagy örömet okozhat a süldő lánynak, ha tengerihántásakor piros csövet talál, mert azévi férjhezmenetelét jelenti. Biztos reményekkel nézhet a jövőbe, ha ablakára fecske szállott, vagy rögtön páros gólyát pillant meg tavasszal.

*

MIKOR? MERRŐL? MILYEN?

S lassacskán, az idő és az érzemény előrehaladtával a véletlenszerű szerelmi jóslások ösvényei élvezetnek a jövő tudatos faggatásának útjához. Legyen – s minél hamarabb! Mikor? – még ártatlan cselekvésekkel faggatja a jövőt a leány.

Szennán például egy marék tengerivel „szerencsebokrot” vet: ha párosan kel ki a kukorica, vetője még az évoen férjhez megy. A palóc lányok, legények a Szent Iván-napi tűzugrás után egyenként belehevernek a kenderbe, mert azt tartják, hogy amelyikük után a lehevert kender ismét feláll, az egy évoen belül férjhez megy, illetve megházasodik.

És vajon merről jön a jövődöbeli? – kezdik immár tudatosan, de azért óvatosan faggatni a jövőt. Újcsanáluson és Rétközberencsen még csak a szalonnasütéskor „kérdezősködnek”: a nyársat a földbe szúrják, s amerre dől, arról hoz majd magának menyasszonyt a vőlegény, a lány pedig arra megy majd férjhez. A békécsabai lányok hiszik, ha Hitetlen Tamás napjának éjszakáján válllakkal megrázzák a kerítést, arról hallják majd a kutyaugatást, amerről kérőjük készül értük.

A „mikor” és „merről” kérdéseken kívül még azt kitudhatták a kíváncsi teremtések (mert hiszen többnyire nőneműek az érdeklődők) szőke avagy barna, fiatal vagy öreg, milyen termetű, milyen sorban lévő, milyen nevű lesz.

Lehet persze egy kicsit segíteni is a sorsnak. Így a makói lány, ha kéményseprőt lát, igyekszik annak jobb oldalára kerülni, hogy szép ura legyen. Csallóközi társnőjének pedig azt tanácsolják, ha jó és gazdag férjre vágyik, fehér kendővel szakítson le egy véletlenül akadt négylevelű lóherét, s kendőstől tartsa azt három misén át az oltárvánkos alatt. Azután erősítse a „megszentült” növényt ruhája jobb oldalához. Az eredmény nem marad el...

Szerelmi kérdésekben Luca-napján és karácsony, újévo éjjelén lehet a legmegbízhatóbb jóslatokat kapni.

A faggatózásos és sorssegítő cselekmények már adventben elkezdődnek.

Az alföldi lány rorátéra harangozásakor cukrot és mézet eszik, hogy édes legyen a nyelve. Könnyebben édesgetheti így magához a mihamarabbi férjet.

■

A mezőkövesdi matyó népviselet, és változása a XIX. század közepétől napjainkig – 1. rész

Témaválasztásomra saját gyökereim, és a családom múltja iránti tudásúgy ösztönzött, hiszen apai nagyszüleim tősgyökeres matyók. Gyermekkoromtól fogva egészen a mai napig sok történetet hallottam a matyókról, és arról, hogy milyen volt ezelőtt nyolcvan évvel Mezőkövesden élni, milyen kötelezettségekkel, és kiváltságokkal járt az, ha valaki matyónak született. Sok matyó ünnepen lehettem jelen személyesen Mezőkövesden gyerekként, ami nekem nagyon megragadó volt, örök emlékként él bennem. Az emberek arcán örömet láttam, hogy ezeken az alkalmakon felvehetik a gyönyörű népviseletüket, táncolhatják táncukat, énekelhetik népdalaikat. Munkám során szerettem volna többek között arra is választ kapni, hogy ez a mai napig így van-e, és vannak-e a nagyobb ünnepeken kívül olyan alkalmak, amikre szívesen felveszik szeretett viseletüket. Dolgozatomban részletesen szerettem volna körüljárni a matyó népviseletet, a népviselet változásait, és hogy milyen hatással volt a társadalmi élet változása a viselet változására. Szerettem volna mélyebben megismerkedni a matyó hímzéskultúrával, motívumkinccsel, hiszen az is szerves részét képezi a matyó népviseletnek. Ennek érdekében felkerestem olyan hagyományörző asszonyokat, férfiakat, akik tapasztalataikkal, történeteikkel segítették a munkám kiteljesedését.

*

A MATYÓKRÓL ÁLTALÁBAN

Borsod megye (Felföld) nyugati részén, ahol a Bükk hegység beleolvad a tiszamenti síkságba, ott terül el Matyóföld. Három falu alkotja: Mezőkövesd, Tard, Szentistván. A XVIII–XIX. század során alakult ki ez a népcsoport. Maga a matyó szó a Mátyás név származéka. Onnan kapták a nevüket, hogy Mátyás király Mezőkövesd lakosait többféle szabadsággal ajándékozta meg, és egy okmányt a részükre ott írt alá. Először Mátyás fiainak, majd matyóknak nevezte magukat. Így vette át a mezőkövesdiek tulajdonságait a két szomszéd település, Tard és Szentistván is.¹ Vannak azonban olyan feltevések is, hogy a matyó szó gúnynévként ragadt rájuk.²

A matyók egytől egyig katolikus vallásúak. Voltak ugyan, akik betelepültek a matyók közé, de velük sohasem házasodtak.³

A matyóság, Györffy István kutatásai szerint a téli szállás, vagy szálláskertes településforma miatt nem a Bükkön, Mátrán túli palócságból alakulhatott ki, hiszen ez a forma az Alföldre jellemző.⁴ Ezekre az alföldi településformákra jellemző, hogy két beltelke van minden gazdának, de ezek nem egymás mellett vannak. A falu központjában vannak a lakótelkek, és a külső részen helyezkedik el az ólas- vagy a szálláskertje. Itt tartják az állatokat, itt folyik a cséplés.⁵

A matyók állattenyésztéssel, saját területeik megmunkálásával és pusztabérletekkel (a Tisza jobb oldalán lévő területeket bérelték) foglalkoztak. Ezeknek az elvesztése után a vidéki nagybirtokokon keresték a kenyerüket summás munkával.⁶ Az én családom is summás család volt, Mezőhegyesre jártak a summáságba, ahova a gyerekeket is vitték magukkal. Dédnagymamám főszakácsnő volt, így az ő dolga volt a summások étkezésének megoldása. Minden reggelre hat kenyeret kellett sütnie, csak vasárnap nem főzött.⁷

A XIX. században bekövetkezett elszegényedésük következtében a matyók díszes, drága ruhákkal próbálták megnövelni a társadalmi

Az írás a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola – Népi gyermekjáték, néptáncpedagógus, hagyományismeret oktató szakirányú továbbképzés levelező tagozatán 2022-ben készített szakdolgozat szerkesztett változata. A szakdolgozat konzulense Fülöp Attiláné dr. Tátrai Zsuzsanna volt.

presztizsüket. Így vált világszinten ismertté viseletük, hímzéskultúrájuk.⁸

*

A MATYÓ ÉPÍTÉSZET ÉS LAKÁSKULTÚRA

A matyók házaikat sárból készült vályogból építették. A tetőszerkezet ágasfás szelemenes volt, maga a tető zsúpból vagy nádból készült. Egy sajátos tetőformát használtak, az üstökös vagy buggyos tetőt. Ezt a XIX–XX. században fűrészelt deszkahomlokzat váltotta fel. A háznak tornácuk nem volt. A lakóházak elrendezése háromszögletű volt, azaz három helységből álltak, a *pitvarból*, a kamrából és a szobából. A tehetősebb matyó családok ebben a szobában éltek, amit hímzett lepedővegek, festett bútorok díszítettek.⁹ Később a szoba díszszobává alakult, a lakószoba a kamra lett.¹⁰

A matyó szobák ékesége a trónusos nyoszolya volt, amit párnákkal magasra vetettek, tetejére dunnát raktak úgy, hogy az a plafont érje. Amíg a Tiszántúlon általában ezeket az ágyakat csak nagyon ritkán (vendégeknek, betegeknek) bontják fel, addig a matyók alszanak is benne, vagyis inkább alul, az úgynevezett *búvó-hűnben*.¹¹

A matyó házakban a férfiaknak nem volt helye. Az öreg gazdaszony aludhatott bent a gyerekekkel, unokákkal.¹² A menyecskék és az eladó lányok a kamrában aludtak, amit nem fűtöttek. Ebből is látszik, hogy az öreg gazdasszony volt a ház feje.¹³

A matyók a házban, a kemencéhez épített takaréktűzhelyen, a *masinán* lábasokban, serpenyőkben főztek. Nyáron a pitvarban, télen a házban fogyasztották el az ételt. A gyerekek nem ehettek egy asztalnál a felnőttekkel.¹⁴

Az asztalra általában tésztafélék kerültek. Kedvelt ételük a *tengeri málé*, gyakori eledelük még a sült tök. Nem sok húst fogyasztottak. Ha hús került az asztalra, leginkább disznóhúst, szalonnát ettek.¹⁵

*

A MATYÓ NÉPVISELETRŐL ÁLTALÁNOSAN

*„A kövesdi híres varró varrta meg a kötömet,
azzal csalogatom a régi szeretőmet.
Arra megyek, amerre a fényes nap lejár,
amerre a víg kövesdi rezes banda muzsikál.”
(matyó népdal)¹⁶*

A török kiűzését követően a XIX. század első felében bekövetkezett gazdasági fellendülés, népességnövekedés és a Mátyás királytól kapott mezővárosi jog hozzájárult a matyóság sajátos arculatának kialakulásához. Kultúrájuk ismertté válásában jelentős szerepet játszott a matyó népművészet, azon belül a hímzéskultúra és gazdagon díszített, hímzett népviseletük. Viseletük kialakulását párhuzamba állíthatjuk a magyar népművészet stíluskorszakainak alakulásával. A XIX. század második felében elterjedt textíliákkal lehetőség nyílt egy-egy kultúra, közösség, település sajátos öltözködésének kifejlődésére, az ünnepi alkalmak, életkorbeli és társadalmi különbségek érzékeltetésére.¹⁷

A matyó viselet legkorábbi ábrázolása a *Napkelet* című folyóiratban jelent meg 1857-ben, viseletük a XIX. század közepén még nagyon egyszerű volt.¹⁸

A férfiak rövid derekú, buggyos ujjú, borjúszájú inget hordtak és *tűszőt* viseltek hozzá. A rendkívül hosszú ujjú inget csak a 1870-es években kezdték viselni. Kezdetben ezt csak *lyuggalásos hímzés-*

sel, később selyem és pamuthímzéssel díszítették. A férfiak és a nők egyaránt hordtak már ebben a korban *cifra ködmönt*. A férfiak a ködmön mellett *cifra subát* is viseltek.¹⁹

A lányok *ezüstös pártát*, tarka szoknyát, és nyakbavaló kendőt hordtak. Lábukon piros csizmát viseltek. A nők szoknyája elöl végig fel volt hasítva, mint a kalotaszegi asszonyoké. Ebben az időben az asszonyok fehér kendőben és a „panyókára” vetett *zsinóros dolmányban* mehettek csak a templomba. Ez később kikopott a viseletből. Az 1860-as évektől kontyot védő kúp alakú *tokot* és díszes főköttőt hordtak a menyecskék, asszonyok. Ennek további fejleménye lett az asszonyok által viselt *sátoros kendő* és a *csavartós kendő* is. A mezőkövesdi hosszú, *hendergő szoknya* is a későbbi idők divatja, csakúgy, mint a *hímzett surc*.²⁰

A XIX–XX. században megjelent fényképezkedés hozzájárult a matyó népviselet megőrkítéséhez, világszerte ismertté tételéhez, hiszen sok idegen látogatott el Mezőkövesdre, hogy szemügyre vehesse a különleges matyó kultúrát, és sok esetben ők maguk is felvették a díszes viseletet, fotózkodtak benne. Habár leggyakrabban ünnepi alkalmak, ünnepi viseletek lettek megőrkítve ezeken fényképeken, mégis ezeken lehet leginkább nyomon követni a népviselet változását.

Az első ismert fotó a matyókról 1891-ben készült.²¹ Ezen a képen megfigyelhetjük a férfiakon a hosszú ujjú, lyuggalásos hímzéssel díszített inget, amit ekkor még nem díszítették különféle hímzésekkel. Felette díszes mellényt viseltek. Vannak olyan férfiak, akiknél megfigyelhető a bőszárú nadrág elé kötött kötényt, *surc* is. Lábukon csizmát hordtak.

A lányok viseletén megfigyelhetjük, hogy felül díszes inget, blúzt viseltek, amire mintás kendőt kötöttek. Alul rövidebb szoknyát

Matyó asszony gyermekével (Mezőkövesd, 1924) – fotó: Gönyey Sándor
Néprajzi Múzeum Fényképgyűjtemény

hordtak, ami elé kötényt, surcot kötöttek. Ez még nem volt tele hímzéssel, díszekkel. Lábukon cipőt nem viseltek.

A matyóság, és a matyó népművészet ismertté válásában a XIX. század végén nagy szerepe volt Izabella főhercegnének. Az Izabella által 1895-ben alapított pozsonyi Háziipari Egyletben sorra készítették a felvidéki kézimunkák mellett matyót is. Az ő közbenjárásával juttatták el a világ különböző kiállításaira a matyó hímzéseket, továbbá az ő nevéhez fűződik az 1911-ben, az Operában megrendezett Izabella-bál is, ahol az ő kérésére matyó lakodalmas játékok mutatottak be. A bál óriási sikere ráirányította a figyelmet a matyóságra. A matyók élete ettől kezdve idegenforgalmi látványosság is lett. Sokan látogattak el Mezőkövesdre, hogy részt vegyenek a matyó ünnepeken, lakodalmakon, megtekintsék a népművészetet, és magukra ölték a matyó népviseletet.²²

folkMAGazin

LELŐHELYEK

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrásy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MAGYAR ZENE HÁZA – SHOP
1146 Budapest, Olof Palme sétány 3.

Tel.: (30)-461-5115

Hangszerek, Tokok, Kellékek, Javítás

Népzenei CD-k teljes választéka ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK KEDVEZMÉNY

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Rendek között, vonók mögött

Népzene-sorsok a 21. századból
Magyar Zene Háza, 2023. október 1., 19.30

A népzene nem koncertzene. Legalábbis a saját eredeti közegében sosem volt az. Olyannyira a mindennapok része volt, hogy a falusi ember számára igazából nem is nagyon létezett más zene azon kívül, mint amit ma népzene-nek hívunk. Ez a korszak már lezárult, de mégis sokaknak – még ha nem is pont úgy, mint annak idején – a népzene mindennapos dolognak számít és ezzel együtt egyre gyakrabban kerül fel a színpadra is egy-egy koncert erejéig. Ezek a produkciók sokszor ezt a letűnt kort próbálják megidézni egy falu, egy tájegység, vagy egy valaha létezett zenekar muzsikáján keresztül. Ez a koncert nem erről fog szólni...

Közreműködnek: Antal Csanád, Simó István, Szabó Bence, Szász Dávid – hegedű; Bálint Zsombor – cimbalom, brácsa, bőgő; Szakács Kristóf – brácsa, bőgő; Szopos Kálmán – brácsa; Dénes Károly – bőgő, cselló; Fülöp Lóránd – bőgő, harmonika; Réti Zoltán – bőgő, ütőgardon; Berecz István – moderátor

Takács István: Mezőkövesdi úrnapi körmenet – a Szent László templom gótikus kápolnájában lévő freskó vázlat

A matyó népművészet sok művészt, alkotót meghihletett. Nemcsak magyar művészeink töltöttek el napokat Matyóföldön, hogy élményeket szerezzenek alkotásaikhoz, hanem gyakran megfordultak külföldi, német, osztrák, finn művészek is Mezőkövesden. Sok magyar reklámplakáton is feltűntek a matyó népviseletbe öltözött alakok, így például az 1926-os Csepel varrógép reklámplakátján egy matyó ruhába öltözött menyecske látható, aki éppen matyó surcot varr.²³

A matyóság festményeken való megörökítésében nagy szerepet játszott Takács István (1901–1985) festőművész, akihez rokoni kapcsolat köt, hiszen apai dédnagyapám testvére volt. Sokat mesélt róla édesapám, nagymamám, akik személyesen is ismerték őt. Családommal sokszor néztük meg munkáit szerte egész Magyarországon.

Takács István (nekem csak Pista bácsi) summás családból származott, így szüleinek nem volt pénzük taníttatni őt. Mivel Pista bácsi nemcsak kiváló festőművész, hanem kitűnő tanuló is volt, a mezőkövesdi gimnáziumban nem kellett tandíjat fizetnie. Később ösztöndíjjal tanulmányi útra mehetett Itáliába, ahol a freskófestészetet tanulmányozta. A sok anyagi segítséget egy stációsorozattal viszonzta, amit az 1925-ben felszentelt gimnáziumi kápolnában állítottak ki. 1932-ben készítette el a mezőkövesdi nagytemplomban a „Mezőkövesdi úrnapi körmenet” című freskóját. Megfigyelhetjük, hogy a képen népviseletbe öltözött matyókat ábrázolt.²⁴

Hasonlóképp alkotta meg utolsó freskóját, amin Szűz Máriát láthatjuk, egyik oldaláról a matyók, másik oldaláról pedig a szentek hódolnak neki.²⁵

A matyókat gyakran azzal támadják, hogy viseletük nagyon drága, és hogy a keresetük nagy részét a ruháikra költik. Az egyház maga vette kézbe az irányítást a viselet felett, és 1925-ben egy olyan szabályzatot hozott, amiben a gyári készítésű ruhadíszeket, aranyos flittereket a ruhákról letiltották, és ami eddig a viseleteken volt, leszedették és elégették. Ez jótékony hatással volt a viseletre, hiszen a csillogó díszek már majdnem kiszorították a hímzést a ruhákról. Érdekes azonban, hogy az ezüst színt fehérrel, az aranyat pedig sárgával próbálták meg helyettesíteni.²⁶

Általánosan a mezőkövesdi viseletről elmondhatjuk, hogy elég nagy gyorsasággal változik, de az egyediségét megtartja.²⁷

*

JEGYZETEK:

- 1 Györfly István: *Matyó népviselet*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1956. (a továbbiakban: Györfly, 1956.) 11.
- 2 Györfly, 1956. 13. | 3 Györfly, 1956. 12.
- 4 Györfly, 1956. 15. | 5 Györfly, 1956. 16. | 6 Györfly, 1956. 7.
- 7 Interjú nagymamámmal, Murányi Albertnével.
- 8 Lehel László (rendező, 1985): *A viselet változásai Mezőkövesden. Györfly István emlékére* (film). NM FILM 100, Néprajzi Múzeum, Mezőkövesd.
- 9 Kútvolgyi Mihály, Viszóczyk Ilona, Viga Gyula: *Matyóföld rózsái*. Timp Kiadó, 2006. (a továbbiakban: Kútvolgyi, Viszóczyk, Viga, 2006.) 17.
- 10 Györfly, 1956. 18. | 11 Györfly, 1956. 17–18.
- 12 Györfly, 1956. 16. | 13 Györfly, 1956. 18.
- 14 Györfly, 1956. 18. | 15 Györfly, 1956. 18–19.
- 16 Kútvolgyi, Viszóczyk, Viga, 2006. 5.
- 17 Viszóczyk Ilona-Viga Gyula: *Matyó népviselet*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Mezőkövesd-Miskolc, 2006. (a továbbiakban: Viszóczyk, Viga, 2006.) 4.
- 18 Fügedi Márta: *Matyó kincsestár. „Pflieger J. Ferencz” Alapítvány a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárért*, 2005. 168. (a továbbiakban: Fügedi, 2005.)
- 19 Györfly, 1929. 19. | 20 Györfly, 1929. 19–20.
- 21 Viszóczyk, Viga, 2006. 5.
- 22 Fügedi, 2005. 177–178. | 23 Fügedi, 2005. 179–189.
- 24 Fügedi, 2005. 189–190. | 25 Fügedi, 2005. 190.
- 26 Györfly, 1929. 20–21. | 27 Györfly, 1929. 20.
- 28 Fügedi Márta: *A gyermek a matyó családban*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1988. 20. (a továbbiakban: Fügedi, 1988.)
- 29 Fügedi, 1988. 20–21. | 30 Fügedi, 1988. 35.
- 31 Györfly, 1956. 58. | 32 Györfly, 1956. 109.
- 33 Györfly, 1956. 58.
- 34 Fügedi, 1988. 33. | 35 Fügedi, 1988. 34.
- 36 Györfly, 1956. 109.
- 37 Fügedi, 1988. 34.

CSECSEMŐK VISELETE

„Ha az Isten bárányt ad, legelőt is ad neki.”²⁸

A fenti mondat az idősebb mezőkövesdi matyók egyik kedvelt mondata volt, ami annyit jelent, hogy Isten úgysí annyit gyermeket fog nekik adni, amennyiről gondoskodni tudnak. Ez általánosan elterjedt gondolat volt, így minden családban legalább négy-öt gyermek volt a jellemző, az átlagos gyermekszám kilenc volt, de előfordult, hogy tizenhárom-tizennégy gyermek született. A matyóság mély vallásosságából fakadóan a gyermeket Isten ajándékának tekintették. Ha valaki mégis úgy döntött, megválíék gyermekétől, súlyos bűnt követett el.²⁹

A matyó csecsemők kelengyét a születés előtt készítette el a fiatalasszony. A kelengyébe tartozott a kising, ami gyolcsból készült, és nyakát fehér lyukhímzéses csipke, úgynevezett *singolás* díszítette. Pelenkát rossz lepedőből vagy flanelből készítettek, ami alá rossz rongyból készült *húgyfogó pelenkát* raktak. Ünnepi alkalmakon a csecsemőket *főkötő és rékli* (kabátféle ruhadarab) is ékesítette. A kelengye közé tartozott még a pólya, amit vászomból készítettek, és piros megkötővel kötöttek át. A kötőt a későbbiekben matyórózsákkal díszítették. A pólya mellett a kelengye részét képezte még a *badunna*, ami fekete vagy fehér rózsás *purgamentből* készült.³⁰

Fiúgyermek születése esetén a gyermeket édesanyja ingébe törölték, hogy szeressék a lányok, utána hátul nyitott kisinget adtak rá, fejére pedig gyolcs főkötőt kötöttek. Pelenkát adtak rá, és piros pamutfonalat kötöttek csuklójára a rontás ellen. *Kisdunnába* pólyálták be, a pólyát pedig szalaggal csavarták körbe.³¹

Az újszülött leánygyermeket a fiúkhöz hasonlóan bepólyálták. A pólya alá kisinget adtak, fejére gyolcsból készült főkötőt kötöttek, az úgynevezett *tuklyát*. Ha a pólyából kikerült, *zubbonyt* adtak rá. Ha már járni is tudott, lábára cipőt vagy csizmát húztak.³²

Háromhónapos korában, amikor karonülő lett az újszülött, *zubbonyt* adtak rá, *kisdunnába* csavarták, és sapkát adtak a fejére.³³

A gyermek születését követően másnap reggel tartották meg a keresztelőt. Üzentek a keresztanyának, és ő vitte a templomba az újszülöttet. Ünneplőbe öltöztették a gyermeket, fejére gyöngyös, horgolt főkötőcskét adtak, kisinge pedig kékített *gyolcs* volt. Pólyázó dunnába tekerték, és *purgamentből* készült nyakbavaló kendővel takarták le. Ezt későbbiekben a fehér pólya váltotta fel.³⁴

A keresztszülők ajándéka a korozsma volt. Ez egy öltözet ruhát jelentett. Az 1900-as évek elején a korozsmát rögtön a gyermek születése után adta oda a keresztszülő, azonban később ez kitolódott két-hároméves korára is, hogy ne nője ki olyan hamar a gyermek. Általában ezt húsvét előtt, nagyszombaton adta át a keresztanya, hogy a feltámadási körmenetre már ebbe öltöztessék a gyermeket. A kisfiúk *korozsmája* egy olyan ruha volt, aminek teteje kékített gyolcsból készült lobogós ujjú ingecske, az alja pedig *ráncolt gatyva* volt, középen összevarrva. A korozsmát díszítő hímzés a felnőtt férfiak inghímzéséhez hasonlóan megmutatta a keresztanya vagyoni helyzetét is. Minél tehetősebb volt a keresztanya, annál vastagabb hímzést varratott rá. A tehetősebbek kalapot és *lajbit* is adtak a ruha mellé. A korozsmát a gyermekek csak ünnepnapokon hordták.³⁵

A tehetősebb keresztanyak a kislányoknak korozsma ajándékként *purgamentből* készült *zubbonyt*, a szegényebbek pedig kartonból készült *zubbonyt* adtak.³⁶

A korozsma ajándékozása egészen az 1900-as évek közepéig megmaradt. A harmincas években a korozsmaöltözetet a sötétkék kabát, matrőzskabát, és a szalagos matrőzsapka váltotta fel. Az ötvenes években pedig a melegítőruha és a kötött sapka lett a keresztanya ajándéka.³⁷

Murányi Márta Anna
(Folytatása következik)

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ NAGYTEREM

SZEPTEMBER 13. 19:00

Régi tánc, új nemzedék – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

SZEPTEMBER 15. 17:00

Kárpátok visszhangja – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

SZEPTEMBER 16. 19:00

Mesterek és tanítványok – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

SZEPTEMBER 17. 11:00

Csizmás kandúr – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

SZEPTEMBER 18. 19:00

Tayos – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

SZEPTEMBER 19. 19:00

Carmina Burana – Szegedi Kortárs Balett

SZEPTEMBER 21., OKTÓBER 6. 19:00

Apák és fiak – Duna Művészegyűttes

SZEPTEMBER 23. 19:00

Anna Karenina – Győri Balett

SZEPTEMBER 24. 19:00

Érintés paradoxon – Artus – Goda Gábor Társulata

SZEPTEMBER 25. 19:00

Carmen – Pécsi Balett

OKTÓBER 4. 10:30, 15:00

Vuk – Inversedance – Fodor Zoltán Társulat

OKTÓBER 5. 19:00

XI. OktoberPestTangoFest Show

Argentín Tangó Táncszínház – Budai László és vendégei

OKTÓBER 7. 19:00

Un Ballo – Székesfehérvári Balett Színház

OKTÓBER 8. 11:00

80 nap alatt a Föld körül – Budapest Táncszínház

OKTÓBER 11. 19:00

Tántorgók – Fitos Dezső Társulat

OKTÓBER 19. 19:00

Ünnep – Magyar Állami Népi Egyűttes – Hagyományok Háza

OKTÓBER 20. 19:00

FRIDA, az élet múzsája – Duda Éva Társulat

OKTÓBER 21. 19:00

Lépésről lépésre 2023 – Magyar Táncművészeti Egyetem

OKTÓBER 22. 19:00

A Szél kapuja – Artus – Goda Gábor Társulata

OKTÓBER 24. 19:00

Lear – Szegedi Kortárs Balett

OKTÓBER 27. 19:00

TRAGÉDIA – Háromszék Táncgyűttes

OKTÓBER 28. 19:00

A Duna balladái – Duna Művészegyűttes

OKTÓBER 29. 19:00

Lakodalom – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

További helyszínek és előadások: www.nemzetitanctszinhaz.hu

Nemzeti
Táncszínház

Agócs Gergely: Magyar népzenei dallamtípusok változatai a nogaj zenefolklórban – II. rész

A nogaj zenefolklórban a lakodalmi szokásdalok dallamai között több, a magyar népzene típusrendjéből ismert dallamtípus változatát is sikerült feltárnunk. A nogaj lakodalom talán legünnepelesebb mozzanata a menyasszony megérkezésének pillanata. Ezen a ponton egy leginkább csak hangszeres változatokban élő dallamot használnak. A szokás egyik *koban-nogaj* változata egy moldvai magyar népdaltípus dallamváltozataival rokonítható. Ehhez a dallamtípushoz kapcsolódik a *kara-nogajok* körében rögzített *jorga szaz*, azaz a „poroszka dallama”, mely ritmusa a dombra-játék során a poroszka ló vágójának lüktetéséhez igazodik, azt hivatott imitálni. A négysoros dallam strófái közé az előadó, Alibij Köbej-uwly Romanov rendre egy közjátékot is beékel. (*Anonymus „Dentumoger”-ként megfogalmazott lokalizációja a „Don melléki Magyarország” jelentéstartalommal értelmezhető, emellett Kézai Simon gestájában szereplő „meotisi ingoványok” toponim is az Azovi tengerbe torkolló Don deltavidékére, illetve az azt övező termékeny mélyföldre utal – PAIS Dezső: Anonymus: Gesta Hungarorum. Magyar Helikon, Budapest, 1977; SZABÓ Károly ford.: Kézai Simon mester magyar krónikája - Az Árpád-házi vezérek és királyok kora 889–1300. III. füzet. Ráth Mór, Pest, 1862*) Ezt a jelenséget más nogaj hangszerjátékos adatközlőinknél is regisztráltuk. A nogaj zenei gyakorlatban feltárt közjátékok a magyar népzeneben is gaz-

3 Jorga szaz

gy.: Agócs Gergely
Sontai Kata Dávid
léj.: Agócs Gergely

2014. október 4.
Terdli-mekiep
Orosz Föderáció
Dagesztán Köztársaság, Nogaj rajon

Remarosz Alibij, Köbej-uwly
[„Kobaj-uwly”] (a Kanyj-uwlyból „polmek”)
születt: Kizbasz, 1962.

1 Menyasszonykísérő dallam

gy.: Agócs Gergely
Sontai Kata Dávid
léj.: Agócs Gergely

2016. október 12.
Csokeksz (Batal-pala)
Érvényességi terület: Karamurzar-uwly
Orosz Föderáció Karacsaj-Csokeksz Köztársaság, Nogaj rajon

Sutarbekov Arslanbek, Sejsi-uwly
születt: Alakaj-uwly, 1965.

2 Túl a zizen egy malom

gy.: Jagamas János
léj.: Agócs Gergely

Truk (Bálo m.) Moldova, 1953. Ráduly Györgyné Csobotá Ilena születt: 1901.

tagon dokumentált (a nép körében annak idején „aprája”, „fogás”, „lefogás”, „visszafogás”, „cifra”, „cafrang” kifejezésekkel megnevezett) interludiumoknak felelnek meg. A nogajok általunk megismert közjátécai formai szempontból és a funkciójuk tekintetében is a magyar apráják, cifrák megfelelői, hiszen motívumismétlő, ütempáros szerkezetű dallamaik a mi közjátékainkkal megegyező szerepkörben, mintegy a strófikus dallamok közé beékelte toldalékokként jelentkeznek. (BARTÓK Béla: *A hangszeres zene folklora Magyarországon. Zeneközlöny IX. 5. 1911. január*) [Kotta 1, 2, 3]

Egyes, a nogaj szerelmi líra szövegeivel énekelt dallamok is kiterjedt magyar rokonsággal rendelkeznek. A „*Sawyskannyng balasy...*” kezdetű, azaz a szarkafióka tollait a lány nevetéséhez hasonlító dal a magyar népzene felföldi dialektusterületén széles körben elterjedt, itt egy rimóci (Nógrád m.) változat által reprezentált dallamtípus rokonságába sorolható. Érdekes, hogy míg a magyar típust elsősorban giusto változatok jellemzik, addig a nogaj zenefolklórban az ide sorolható dallamok között eddig csak parlando tételekkel találkoztunk. [Kotta 4, 5]

*Sawyskannyng balasy
Agynnan köp karasy
Jigit sjojlep kyz külse
Šašynnan köp jalasy*

*A szarka fiókája,
Több benne a fekete, mint fehér.
Ha fiú szavától lány nevet,
Több a hajánál a vétke.*

*Kyzaryp pisken albele,
Men berejim, jejsingme?
On segiz ben jirme bes,
Kajtyp keler dejsingme?*

*Pirosló érett cseresznye,
Odaadom, megeszed-e?
Tizenennyolc és huszonöt éves kor,
Vajon visszatér-e?*

*Juwyryp šyktym oramga,
Šille satkan Nuryja
Sensiz kalsam, aj äriw,
Otkajansyn dunyja*

*Kiszaladtam az utcára,
Selymet árul Nuria.
Nélküled, ha maradok,
Szépségem, égjen el a világ!*

4

Sawyskannyng balasy

gy.: Agócs Gergely
Szerző: Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Feltempo

1. Sa - wys - kan - rnyng ba - la - sy
A - gya - nam köp ka - ra - sy
Ji - git se - j - lep kyz kül - se
Ša - šyn - nan köp ja - la - sy

2. Ky - za - ryp pis - ken al - be - le,
Men be - re - jüm, jey - sing me?
On se - git ben jir - me bes,
Kaj - typ ke - ler dej - sing me?

2016. október 6.
Tóktanyş
Orosz Föderáció
Karacsáj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajonKeldiwan Hasan-kyry Türkmenova
született: Tóktanyş, 1948.

5

Haja, haja, haja, haja...

gy.: Lajtha László
lej.: Agócs Gergely

Gimno

Ha - ja, ha - ja, ha - ja, ha - ja,
E - zer a ga - lam - bom ha - ja,
Ha jaz gön - dör nem lett vol - ra,
Sze - re - tüm so - se lett vol - ra.

Rimóc (Nögriád m.) 1938.

Kobala Mari 17 é.
Kis zsuzsi 18 é.
Perce Bösi 18 é.
Holecz Rózi 16 é.

6

Szaryn

gy.: Agócs Gergely
Szerző: Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Gimno

Ka - ra bo - ran ka - ra kas,
Ka - ra byj - ra laš,
Ka - ra - wyng - dy sa - gy - nam - 9
Ma - ga bir ka - raš!

2016. október 12.
Cserkesz (Batal-paša)
Orosz Föderáció
Karacsáj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajonArslanbek Sultanbekov, Sejit-urwly
született: Alakaj-awyl, 1965.

7

Žörme

gy.: Agócs Gergely
Lukács József
lej.: Agócs Gergely

Gimno

By - zyn - gy - dan bö - lek at - ly
Teb - re - di - le, oj - oj,
A - la jer - ta Ka - ras - wu - da
At - lan - dy - la, oj - oj!

2007. augusztus 15.
Kařka-taw
Orosz Föderáció
Kabard-Balkár Köztársaság, Cserk rajonUlbasew Anzor, Dzsánbek-dzsani
született: Kařka-taw, 1928.
(mint előnév, az "csu" nevű
kisebbség a helyi emberek tagjai adják)

8

Ször szökött e szembe

gy.: Domokos Pál Péter
Rajeczky Benjamin
lej.: Agócs Gergely

Gimno

Ször szö - kött e sze - met - be,
Le - ve - ren - da - lin - da,
Há e ször - vel mit a - karsz,
Le - ve - ron - da - lin - da?

Klězse (Bükö megye) Molóva, 1954.

Demse Dávidné Antal Lucia
született: 1897.

A Kájoni-kódexből az „Apor Lázár tánca” címmel, de a magyar zenefolklórból is ismert dallamtípusnak a Kaukázus északi előterében kiterjedt rokonságát tudtuk dokumentálni. A dallam a nogajoknál a lakodalmi rítusrend zenei világában maradt fenn, de a karacsáj-balkár folklórból elterjedt változatokat munkadalként használták, a „zsörme”, azaz a vagdalt kolbász készítése közben énekeltek. [Kotta 6, 7, 8]

9

Ozyp ta ketken jas künlerdi

gy.: Agócs Gergely
Lukács József
lej.: Agócs Gergely

Ó - zyp ta ket - ken jas kün - ler - di
Ma - tap bol - mas aj, a - rív
Zi - gu - li men ar - tyn - an ku - wyp
Je - tip bol - mas aj, a - rív
Zi - gu - li men ar - tyn - an ku - wyp
Je - tip bol - mas aj, a - rív

2007. augusztus 20.
Sábar-avyl (Adil-salk)
Orosz Föderáció
Karacsaj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajonDürmszov Raxmet, Musa-avyl
született: Sábar-avyl, 1937.

10

Magos marton sem járhatok

gy.: Kallós Zoltán
lej.: Agócs Gergely

Ma - gos mar - ton sem jár - ha - tok
Fé - le - lem nél - kül.
É - des csó - kot sem ad - ha - tok
Sze - re - lem nél - kül.
2. Ta - va - szí szél u - tat á - raszt,
Vi - rá - gom, vi - rá - gom,
Min - den ma - dár tár - sat vá - laszt,
Vi - rá - gom, vi - rá - gom.

Lészped (Bikó m.) Moldova

Jinó Antalné Tunir Marika
született: 1902.

A nogajok körében számos változattal gyűjthetők a következő dallamtípus változatai, melynek dallamai a moldvai csángók egyik (Magyarországon) legismertebb népdala, a „Tavaszi szél vizet áraszt” kezdetű dal rokonságába sorolhatók. [Kotta 9, 10]

Szintén az európai zenei reneszánsz egyik nyomaként számon tartott, Kodály által a Zoboralján dokumentált dallam szép, ereszkedő, kvintváltó párhuzamát a koban-nogajok Tokhtamis nevű falujában találtuk meg. [Kotta 11, 12]

11

Besik jyr – „Baj Balasy”
Ušpa-sarlak Ak-Saraj el kalasygy.: Agócs Gergely
Semfai Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Uš - pa - sar - lak Ak - Sa - ra - j
El ka - la - sy
Saj - gen jer(ŷ) - ne tuj sa - lyr
Ba - j ba - la - sy
Saj - gen jer(ŷ) - ne tuj sa - lyr
Ba - j ba - la - sy

2016. október 6.
Tokhtamsy
Orosz Föderáció
Karacsaj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajonKeldžan Hasan-kyzy Tikmeneva
született: Tokhtamsy, 1948.

12

Magos kösziklának

gy.: Kodály Zoltán
lej.: Kodály Zoltán

Ma - gos kő - szik - lá - nak
Ol - da - lá - ból nyí - lik
A sze - re - lem - or - vos - ság.
Ki az én szí - ve - mőt,
Gyén - gé tér - mē - tē - mēt
Min - den - kor meg - ú - jít - ja.

Monyhe (Nyitra m.) 1911.

Fülöp Erzsébet 65 é.

13

Szaryn

gy.: Agócs Gergely
Somfai-Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Giusto

Bir te - rek - te bes al - ma,
Al - ma - la - ryn al - man - gyz
E - ki súj - gen - di a - jy - ryp
Kü - na - sy - na kal - man - gyz, aj
E - ki súj - gen - di a - jy - ryp
Kü - na - sy - na kal - man - gyz, aj

2016. október 8.
Alakaj-awyl (Erkin-xalk)
Orosz Föderáció
Karacsáj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajonSarataikova Ólmeszan, Isakyzy
született: Kyzyl-togaj, 1942
Abulova Rabet, Xalilkyzy
született: Alakaj-awyl, 1940.

14

Le a kertbe', le, le, le

gy.: Agócs Gergely
Farkas József
lej.: Agócs Gergely

Foco rubato

Le az kert - be', le, le, le,
Sír - gul a fa le - ve - le.
A - zér' sír - gul ez a fa,
So - kat sir - tam a - lat - ta.

2020. január 24.
Szántyeg, Szlovákia, v. Zemplén vrn.Basainé Tüdja Borbála
született: Harbosa, 1934.

Ilyen, ereszkedő dallamívű zenei szerkezetek a nogajok lakodalmi rítusrendjében is jelen vannak, a már említett saryn műfajában, melynek dalait itt is a zoboralji magyaroknál megismert gyakorlat szerint, illetve funkcióban használják. (PUTZ Éva: *Á kolonyi lágzi. Madách, Bratislava, 1989*) A násznép a nogaj lakodalmakban is a völegény illetve a menyasszony rokonsága szerint külön asztaloknál foglal helyet, s a dalok egyes, nem egyszer csipkelődő, humoros szövegű versszakait a Zoboralján megismert gyakorlathoz hasonlóan a két társaság énekesei (főleg asszonyok) egymásnak felelgetve adják elő.

A nogaj saryn-ok vizsgálata kiemelten fontos számunkra, hiszen köztük alig találtunk olyan dallamot, amelyhez ne kapcsolódna magyar párhuzam. [Kotta 13, 14, 15, 16, 17]

(Folytatása következik)

15

Szaryn

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Giusto

Al - dym ko - byz ko - ly - ma,
Šyk - tym o - rum bo - jy - na
Ö - zim öl - mej, kör - ge ber - maj
Kal - dyr - man jat ko - ly - na

2014. október 6.
Batyn-marza faba (Sary-awyl)
Orosz Föderáció
Dugesztán Köztársaság, Nogaj rajonBajgišjeva Zijnat, Abuhakar-kyzy
született: Kün-batur, 1949.
nemzetiség: újsín-kyptak

16

Téli-nyári laboda'

gy.: Kállós Zoltán
Hóder Tamás
lej.: Agócs Gergely

Giusto

Té - li - nyá - ri la - bo - da,
Szűr - ke lo - vns ka - to - ra,
Ka - to - ná - nak Ka - ta kell,
Sa lo - vá - nak pat - kó kell.

Lészped (Bákó m.) Moldova, 1962.

Jinó Antalné Turán Mária
született: Lészped, 1902.

17

Szegény Szűcs Marcsának'

gy.: Vihar Béla
lej.: Barók Béla

Rubato

Sze - gény Szűcs Mar - csá - nak
Gyá - szos ko - por - só - ja,
Rá - ház tik a fő - det
A tar - ja - i rét - be.

Pográny (Nyitra m.) 1902.

Gyepes Rósi, 80 é.

Hol volt, hol nem volt – moldvai csángó népmesék –

Kóka Rozália sorozata az „Aranytojás” című könyvéből (Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2019)

A REST ÉS A DOLGOS LEÁNY

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy bába s egy bacsó. Mind a ketten özvegyek voltak. Mít gondoltak, mit nem, egyszer csak egybekeltek. A bábának is volt egy édes leánya, s a bacsónak is volt egy édes leánya. A bába leánya erőst rest volt, a bacsó leánykája jó dolgos volt, égett a kezibe' a munka. A bába nem szenvedhette a bacsónak a leányát. Örökké szidta, hajkászta. Egy nap a bacsó leánykája megbúsulta magát s azt mondta az apjának:

- Édesapám, én elmenyek valahova szolgálni.
- Eredj, édes leánykám, segíljen meg a Jóisten!

A leány elindult, ment, megegetett az úton, vigyázkodott, hogy mihez is foghatna. Ahogy így mendegélt, meglátott egy rossz kemencét. A kemence megkérdezte:

- Hova mész, leányocská?
- Én elindultam szolgálatot keresni.

Azt mondta a kemence:

- Gyere, sikárolj meg engem, tisztíts meg szépen, s jótett helyébe jót várj!

Odament a kisleány, megsikárolta szépen a kemencét, és tovább ment az útján.

Ahogy megegetett, elért egy körtefát. Az a körtefa úgy be volt folyva csipkéekkel, hogy rettenetes.

Azt mondta a körtefa:

- Hova mész, leányocskám?
- Én elindultam, hogy szolgálatot keressek.
- Gyere, tisztíts meg engem ezektől a csipkéktől! Meglátod, amikor egyszer visszatérsz, én meghálálom a jószágodat, jótett helyébe jót várj!

A leány szépen megtisztította a körtefát, azután ment tovább.

Amint mendegélt, elért egy szőlőbokrot. Az a bokor tisztára el volt vadulva, a vesszői össze-vissza voltak gabalyodva. Csúnya volt nagyon. Azt mondta a szőlőbokor:

- Hová mész, te kislány?
- Elindultam valami szolgálatot keresni.
- Gyere ide, tisztíts meg engem, s jótett helyébe jót várj!

A leányka letördelte szépen a száraz ágakat, s az össze-vissza vesszőket, megtisztította a szőlőbokrot. Amikor készen lett, elköszönt a bokortól:

- Maradj békével! - mondta neki, és ment tovább.

Egyszer csak a leány megtalálkozott egy nagy kutyával. A kutya irtózatosan csúnya volt. A teste teli volt sebekkel, a szőre kihullva, az egyik lábára sántított.

- Hova mész, te leány? - kérdezte a kutya.
- Megyek szolgálatot keresni.
- Gyere, tisztíts meg engem is! Takarítsd ki a sebeimet, ha jó teszel nekem, én is jót teszek neked!

- Na jó, de nehogy megmarj! - mondta a leány.
- Ne félj, nem marlak meg! - felelte a kutya.

A leány szépen kitakarította a kutya bundáját, a sebeit megmosta, a lábából kivette a tövist, s aztán ment az útjára.

Nemsokára a kisleány elért egy kúthoz. Az a kút össze volt

törve, a vize be volt szennyezve, nem lehetett inni belőle. Kérlete a leányt:

- Gyere, tisztíts meg, mikor visszatérsz, meghálálom, jótett helyébe jóval fizetek neked!

A leány a kezével markolta ki a sok sarat a kútból. Szépen megtisztogatta a kútnak a szádáját, s aztán ment tovább. Ment, mendegélt hosszasan, egyszer csak elért egy nagy udvarhoz. Bérlikoltott a kapu tetején. A kiáltásra kijött egy ősz-öreg bába:

- Mít keresel itt, te leányka?
- Kedves nénikém, szolgálatot keresek, mert nem tudok élni az apám házában. Édesanyám meghött, apámnak a felesége nem állhat, mindig szidnak engem, ő is meg a leánya is.

Azt mondta az öregasszony:

- Gyere be hozzám, én a szolgálomba fogadlak!

Akkor a leány bement az öregasszony házába. A bába megmondta neki, hogy mit kell dolgozzék:

- Nálam egy hétből áll egy esztendő. Hat szobát kitakarítás minden nap, a hetedikbe be ne menj!

A leány egész héten takarította a hat szobát, a hetedikbe is erőst szeretett volna bemenni, gondolkodott is, hogy megnézzé mi van ott. Mégis megállotta, s nem ment be. Mikor a hét kitélt, azt mondta a leány a gazdaasszonyának.

- Immár kitöltöttem az esztendőt, most szeretnék hazamenni.

Az öregasszony azt mondta neki:

- Szépen kitöltötted az esztendőt, nem mentél be a hetedik szobába, most gyere, kinyitom neked ezt a szobát is, menj be!

Az öregasszony megnyitotta a hetedik szoba ajtaját, hát az tele volt arannyal, ezüsttel.

- Na, eredj, hevergőzz meg először az ezüstben, azután az aranyban!

A leány meghevergőzött, az ezüstök s az aranyak mind felragadtak a ruhájára, a hajára, mindenhová. Az egyész leány ragyogott az aranytól s az ezüstitől. Ez volt a fizetése. A leány szépen megköszönte az öregasszonynak, hogy ilyen nagy jót tett vele. Azt mondta neki:

- Az Isten fizesse meg, nénikém, a jószágát!

A leány elindult hazafelé, az úton erőst megszomjazott. Epedt el egy csepp vízért, de szerencsére, Isten segítségével odaérkezett ahhoz a kúthoz, amelyet kitisztított. A kút mindjárt megismerte a leányt:

- Gyere, leányom, igyál! Te megtisztítottál engem, nem voltál rest a kezedet a sáros vízembe mártani, én most megitatlak téged.

A leány ivott egyet a kút tiszta vizéből, megköszönte a kút jószágát, és ment tovább hazafelé.

Ahogy a leány haladt az úton, összetalálkozott a kutyával. Nagyon megörültek egymásnak. A leány nem győzött csodálkozni: a kutya gyönyörű igazgyöngysort viselt a nyakán. Így szólt a kutya:

- Gyere, leányom! Te megtisztítottál engem, én neked adom

ezt a gyöngyöt! – és a leány nyakába akasztotta a gyöngyosorát. Az a gyöngy olyan szép volt, úgy tündöklött, mint a nap.

Ment tovább a leány, elérte a szőlőbokrot. A szőlőbokr tele volt szőlőfürtökkel, már bor is volt. A bokr megkínálta a leányt egy pohárka borral, szőlőt is adott neki. A lány megitta a bort, a szőlőt eltette, és ment tovább.

Egyszer csak elért a körtefához. Tele volt szép sárga körtékkel. Azt mondta a körtefa:

– Gyere, leányom, mert jót tettél, most te is jót várhatsz, és meg is kapod! Egyél a körtéből, vigyél az útra is, és vigyél haza is!

A lány úgy is tett. Folytatta az útját és elérte a kemencét. Hát, a kemencében olyan szép kalácsok süttek, bélesek sorakoztak. Azt mondta a kemence:

– Gyere, lányom ide, egyél, ilyál jól tettél velem, s most jót is várhatsz!

A leány leült, megevett egy kalácsot, egyet magával vitt és ment hazafelé.

Mikor már közeledett az életjükhöz, már messziről meglátta a kakas, és így szólt:

– Kikkiriku-gágú, jó az én leányom arannyal futtatva!

Így szólt az ördögös bába:

– Hallgass, mer' jön vérrel befuttatva!

– Nem igaz, mer' jön arannyal befuttatva!

Még szólt egyet a kakas:

– Kikkiriku-gágú, jön az én leányom arannyal futtatva!

Így szólt az ördögös bába:

– Hallgass, mer' jön vérrel befuttatva!

– Nem igaz, mer' jön arannyal befuttatva!

Akkor a leány már odaért a kapuhoz, a kakas megint mondta:

– Kikkiriku-gágú, jó az én leányom arannyal futtatva!

A bába mérgibe szinte kipukkadt.

Ahogy a leányocska hazaért, meglátta az ördögös bába leánya, hogy mennyi mindent hozott a mostohatestvére. Ő is mindjárt indulni akart, hogy beálljon szolgálatba. El is ment, megyen, megyen, s egyszer csak ő is elérte a kemencét. Mondta a kemence neki:

– Hova mész, leányom?

– Megyek szolgálni.

– Gyere, sikárolgass meg engemet szépen! Jótett helyébe jót várj!

– Én a vacsavacsa kezeckémet, a csecsebecse lábacskaimat bé nem mártom a sárba. Ülhetsz te tőlem sárosan, míg a világ világ! Én megyek tovább.

Amint menetetett tovább, elérte a körtefát.

– Hová mész, te leányocska? – kérdezte a körtefa.

– Megyek szolgálatot keresni.

– Gyere, tisztíts meg engem a csipkéktől, jótett helyében jót várj!

– Én a vacsavacsa kezeckémet nem szurkáltatom össze a te csipkéiddel! – mondta a leány, s továbbment. Elérte a kutyát. A kutya azt mondta neki:

– Hová mész, te leány?

– Megyek szolgálatot keresni.

– Gyere, tisztíts meg engem! Mikor visszafelé jössz, akkor meghálalom.

– Én nem büdösítem össze a vacsavacsa kezeckémet rajtad, akármí is volna. Menj el innen előlem, te büdös eb! – mondta a leány, s továbbment.

Ment, ment, s elérte a szőlőbokrot. Mondta a szőlőbokr neki:

– Hová mész, te leány?

– Megyek szolgálatot keresni.

– Gyere, tisztíts meg engem a száraz ágaktól, vagdald le őket, igazíts meg jól, jótétel helyett jót várj!

– Én nem karcolom össze a vacsavacsa kezeckémet akár-mennyiért se! – mondta, és továbbment.

Egyszer csak elért a nagy, udvaros házhoz, ahol az öregaszony lakott. Bérkoltott a kapu tetején, kijött az öreg bába.

– Mi járatban vagy, kisleány? Kit keresel?

– Eljöttem, hogy szolgálatba álljak.

– Mit kérsz a szolgálatodért?

– Amit akar, azt ad!

– No, akkor gyere be! Itt van hét szoba. Az első hatot seperd ki szépen, a hetedikbe be ne menj!

– Jól van! – mondta a leány, s nekifogott sepregetni. Seperte ezt a szobát is, seperte azt is, de nem úgy, ahogy kellett volna. Csak nem állotta meg, hogy a hetedik szobába be ne is menjen. Mikor kinyitotta a hetedik szobát, hát az telis-tele volt kígyókkal. Mind össze-vissza mardosták. Kimenekült nagy sírva, hogy övele mi történt. Mondta neki a gazdaasszony:

– Figyelmeztettek, hogy oda ne menj be! Most mit csináljak veled?

– Adja ide a fizetségemet!

– Az a fizetéged, amit most kaptál! Neked nem jár semmi.

Sírt a leján nagy haragosan, hogy nem kapott semmit, megindult hazafelé.

Egyszer csak odaért a szőlőbokrhoz. Szép nagy gerezdek lógtak le róla. A leány kérte, hogy adjon neki is a szőlőbokr abból a finom szőlőből.

– Nem adok, mert te sajnáltad a vacsavacsa kezeckédet reám tenni, sajnáltad összekörmölni! Hát csak menj innét, neked itt nincs részed!

Ment tovább a leján nagy sírva. Megtalálkozott a kutyával, meglátta a nyakában a szép gyöngyöket, mindjárt szemet vetett rájuk.

– Jaj, be szép gyöngyeid vannak! Adjál nekem is belőle!

– Nem adok én neked, mert te sajnáltad, vacsavacsa kezeckédet reám tenni. Most csak menj előlem, mer' még meg is marlak!

Ment tovább a leány nagy szomorán. Egyszer csak visszaért a körtefához. Nyújtogatta a kezeit a szép sárga körték után, de nem tudott egyet se leszakasztani, mert a csipkék mind megszurkálták a kezeit, amiért nem akarta a fát megtisztítani.

Utoljára visszaért a kemencéhez. Hát a kemencében igen szép kalácsok, finom bélesek süttek. A leány nyújtogatta a kezeit, hogy bár egyet kivegyen, de nem bírt, mert égették le az ujjait. A kemence azt mondta:

– No, sajnáltad a vacsavacsa kezeckédet, csecsebecse lábacskaidat odatenni, hogy megsikárolj! Most sajnáld odatenni, hogy kivedd a kalácsot vagy a bélest!

Így aztán hazament a leány üres kézzel. Amikor a kapujukhoz közeledett, a kakas elrikoltotta magát:

– Kikkirikú-gágó, az én testvérem vérrel van futtatva!

– Nem igaz, mer' arannyal van futtatva! – kiáltotta a bába.

A kakas másodszer is elrikoltotta magát:

– Kikkirikú-gágó, az én testvérem vérrel van futtatva!

– Nem igaz, mert arannyal van futtatva! – rikoltotta a bába.

Akkor a leány már a kapujukba ért, a kakas megint elkikkirilte magát:

– Kikkirikú-gágó, az én testvérem vérrel van futtatva!

– Nem igaz, mert arannyal van futtatva! – rikoltotta a bába.

Amikor az ördögös bába meglátta, hogy a leánya nem hozott semmit, mérgében, abban a helyben kihaladott. A többiek máig is élnek boldogan, ha meg nem haltak. ■

A repülő oroszántól Cifra Jánosig – Utak a művészetterápiában

Interjú Bumberák Maja mese- és énekmondóval, a Népművészet Ifjú Mesterével

KOTERLE-MAGASHÁZI VIRÁG: *Hogyan kerültél a mesék útjára? Mi vezetett a mesékhez és a történetmeséléshez?*

BUMBERÁK MAJA: A gyermekkoromat átszöttek a mesék, illetve a varázsvilághoz való kapcsolódás. Másfél-kétéves koromtól kezdve én már meséket, verseket mondtam, zongoráztam, sok-sok mesekazettát hallgattam. Iskolásként mesemondó versenyekre jártam. Amikor már olvasni is tudtam, faltam a népmeseköteteket.

Édesapám egyébként mesélt nekünk, a saját kitalált meséit. Ez volt a „Repülő oroszán kalandjai”, amelyhez mindig spontán új epizódokat talált ki.

Egy hosszú szünet után, már felnőttként találtam vissza a mesékhez. Tizenhat évvel ezelőtt, végzős művészetterapeutaként fogalmazódott meg bennem, hogy szeretnék nehéz sorsú nőknek csoportokat tartani, és a csoportokban népmesével mint művészetterápiás eszközzel dolgozni. Ez akkor még egy vágyalom volt, de ahogy ez a kép megszületett, elkezdtek megtalálni meséikkel kapcsolatos képzések. Így jutottam el Boldizsár Ildikóhoz, nála végeztem meseterápiás műhelyeket, Bajzath Máriánál mesepedagógiát tanultam, majd a Hagyományok Háza akkreditált népmese tanfolyamát (*Hagyományos mesemondás – magyar népmese*) is elvégeztem. A tanfolyam oktatói javarészt néprajzkutatók – olyan kiváló mesterektől tanulhattam, mint Agócs Gergely, Raffai Judit, Sándor Ildikó, Voigt Vilmos –, fókuszában pedig a magyar mesemondás szóbeli hagyománya áll, vagyis hogy hogyan és mit meséltek régen a paraszti közösségekben. Azt nagyon fontos ugyanis tudni, hogy a mesemondás évezredek át szóbeli műfaj volt, és elsődlegesen felnőttek meséltek egymásnak, még a nagy tündérmeséket is! Természetesen a gyerekek is jelen voltak sokszor, és családi körben is meséltek meséket, történeteket, de alapvetően felnőtt műfajként volt jelen. Mivel jellemzően írni-olvasni nem tudó emberek voltak, a történeteket szóban adták tovább.

A Hagyományok Háza mesetanfolyama inspirált arra, hogy mesemondóvá váljak. Elmélyedtem az erdélyi református cigány mesemondó, Cifra János művészetében, és a mesemondás teljesen új arca nyílt meg előttem. Azóta is kutatom a szóbeli hagyományt, csi-szolom a mesemondó tudásomat, ugyanis a régi mesterektől meg lehet tanulni a mesemondás csínját-bínját. Tizenkét éve járom a világot, és meséket mondok, az ovisoktól a százket évesekig min-

den korosztálynak. Feladatomban tekintem, hogy az élőlövés mesemondás hagyományát visszahozzam a modern világba, a mai közösségekbe.

KMV: *Gyűjtesz is mesét?*

BM: Ma már nagyon nehéz mesét gyűjteni. Úgy szoktuk mondani, hogy vannak még „tanúhegyek”, régi öregek, akik a mesemondás hagyományát gyerekként még megtapasztalhatták, ebben nőttek fel; ők tudnak még régi meséket mesélni. Nekem megadta a sors, hogy egy ilyen nénitől tanulhatok. 2012-ben kezdtem el hozzá járni, Nógrád megyében, Varsány nevű községben él, ő Bárány Antalné Strehó Margit néni. Tőle gyűjtöttem meséket, illetve tanultam a mesemondás mesteriségét. Őt egyébként felterjesztettem Népművészet Mestere díjra, amit meg is kapott 2013-ban.

A régi mesemondók művészetét ma már nagyrészt nyomtatott, lejegyzett anyagokból, illetve a fennmaradt hang- és videóanyagokból lehet tanulni. Nagy szerencsénk, hogy a magyar mesekutatás világszinten egyedülálló, és sok-sok fantasztikus anyaggal szolgál a mai mesemondók, mesélni tanulók számára.

KMV: *Mennyi mese van jelenleg a repertoárdoban?*

BM: Az elmúlt tíz-tizenkét évben körülbelül kétszázötven mesét mondtam el, de ezek között vannak olyanok, amelyeket csak egyszer meséltem. Pár tucat olyan mese van, ami a szívemhez legközelebb áll. Ezek szinte mindig újra előkerülnek, gyakorlatilag át sem kell néznom őket, úgy tudom elmesélni.

KMV: *Gyerekeknek és felnőtteknek is mesélsz. Milyen a felnőtt hallgatóság? Mennyire nehéz őket megnyitni a mesék felé?*

BM: Nagyon szeretek felnőtteknek mesélni, és sokféle élményem van arról, hogyan fogadják ezt. A felnőttek többsége elfelejtette, hogy a mese eredetileg nekik szóló műfaj volt. Jellemző sztereotípiája a meséről, hogy szép és jó, de inkább gyerekeknek való. Én élőlövés mesemondóként, a Meseszó Magyar Mesemondó és Szövegfolklor Egyesület alapító tagjaként egyik nagyon fontos feladatomban tartom, hogy visszahozzam az élőlövés mesélést a felnőttek életébe is.

Amikor egy felnőtt eljut egy élőlövés mesemondó alkalomra, akkor a mese egyszerűen elkezd működni: a történet megragadja őket, együtt utazunk, és kapnak egy „elvarázsolódás” élményt. Természetesen találkoztam már nehezebb helyzetekkel is, ahol kimondottan ellenállást, bezárkózást kellett legyőzni. Például egy öregek klubjában egyszer nagyon gyanakvó közeg fogadott. Az egyik hölgy hangosan ki-be járkált, csak összeráncolt szemöldököket láttam. Ilyenkor fontos, hogy a mesemondó ne szaladjon el! A mese iránti bizalommal és az emberi kapcsolódás lehetőségében bízva továbbmegyek szeretettel, a mese pedig szép lassan ledöntögeti a falakat. Ebben a közegben is egyszer csak kivillantak a fogsorok, az arcok ellágyultak, a végére pedig megszületett a hangos kacagás, magunkra ismerés, közösséggé kezdtünk formálódni.

KMV: *Miért lehet fontos a hétköznapijainkban a mese? Miben tud segíteni? Hogyan kapcsolódik a művészetterápiához?*

BM: G. K. Chestertonnak tulajdonítják a mondást: „A mese nem azért igaz, mert elmondja, hogy sárkányok léteznek, hanem azért, mert azt is elmondja, hogy a sárkányok legyőzhetők.” A mese alapvetően egy fikatív világ, ahol bármi megtörténhet, részben a nem látható dolgok világa. Ami lényeges benne, hogy a művészet, a fikció nyelvén az emberi életről beszél, és annak legalapvetőbb egzisztén-

(Az interjú eredetileg a *muvesz.ma* oldalon jelent meg 2023. július 28-án. Bumberák Maja munkásságáról a www.majamesel.wordpress.com oldalon tájékozódhatnak.)

ciális kérdéseit veti fel. Olyan problémákat tárgyal, amelyekkel létünk során szembesülünk, és szimbolikus nyelven foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. A mese nem ad didaktikus válaszokat, hanem elvisz egy utazásra, és hagyja, hogy dolgozzon bennünk az élmény. Az élmény kapcsán pedig nagyon sok felismerésre juthatunk. A mese lélektani mélységeig ér el, mély tartalmakat feszeget.

Ugyanakkor a mese hagyományosan tanítás a világról: földrajzi tudást ad át, tanít az emberi együttélés szabályairól, de vallásról és filozófiáról is, emellett fejleszt a kritikai gondolkodást. Nemcsak a mese fontos ebben a folyamatban, hanem a mese szóbeli átadásának aktusa is. A történeteink közösséggé kovácsolnak bennünket. A mesélés a belső képalkotó képességünket is fejleszti, segíti: ugyanazon az úton haladunk, mégis más-más képeket jelenítünk meg belül, másképp fogunk viszonyulni ugyanahhoz a történethez, korábbi tapasztalatainknak, adott lelkiállapotunknak megfelelően.

Az élőszavas mesemondásnál nem bemagolom a meséket, hanem egy kötött improvizáció keretében a mesemondás minden egyes alkalmával újrateremttem őket saját szavaimmal. A mesélést meghatározza, hogy ki a közönség, milyen évszak van, vagy éppen milyen alkalom. Fontos megemlíteni azt is, hogy a mese szórakoztat is, ami nem a showbizniszt jelenti, hanem azt, hogy egy érdekesen elmondott mese lenyűgöz, elvarázsol – lehet, hogy sírunk, lehet, hogy nevetünk, de mélyen érint bennünket. Pszichológiai funkciója pedig többek között az, hogy reményt ad: a mese mindig erőt adott és erőt ad, hogy van értelme újra felkelni és végigcsinálni a napot.

Én alapvetően nem meseterapeutának, hanem művészterapeutának tartom magam, aki egyben mesemondó, és az élőszavas mesemondás-mesehallgatás élményét hozza be a folyamatba. A művészterápiában az alkotások mindig a szimbólumok nyelvén beszélnek. Az élőszavas mese is nagyon gazdag a művészi szimbolikát tekintve, ami jó felületet teremt arra, hogy megérintődjünk, és akarjunk beszélgetni róla. Így létrejöhet annak a lehetősége is, hogy belső pszichés tartalmakat megjelenítsünk, de mindezt anélkül, hogy mindenképp közvetlenül magunkról kellene beszélnünk. Persze magunkra ismerhetünk, és az életünk nagy történéseit meséken keresztül dolgozhatjuk fel. A mese gazdag művészi nyelve szabadságot ad, hogy mindenki az éppen aktuális lelki állapotának megfelelően jusson el a belátás, a ráismerés valamely szintjére: hogy az egyes elemeket magára vonatkoztassa, ezekkel dolgozzon, és ezáltal jobb minőségű élethez jusson. Nagyon fontos, hogy a művészterápiás folyamat hierarchia- és minősítésmentes. Nem ítéljük meg egymást: itt kimondhatóvá válnak hatalmas fájdalomok, sikerek és örömök is.

KMV: *Hogyan vált ez a gyerekek műfajává? Miért felejtettük el mi, felnőttek a mesélést?*

BM: Ez egy hosszú folyamat volt, amihez a társadalom szerkezetének a változásai nagyban hozzájárultak. A XIX. században a Grimm-testvérek gyűjtései is ennek a folyamatnak a részét képezték, ők sokak számára jelentettek mintát és inspirációt. A mesegyűjtők tudatosan elkezdtek gyűjteni a népmeséket, mert felfedezték, hogy a népi hagyomány milyen fontos, milyen értékes. Megjelent egy olyan szándék is, hogy ezeket a meséket gyerekeknek szánt könyvekben jelentessék meg. Így a mesék szerkezete is változásnak indult: a könyvekbe kerülő anyag rövidült, egyszerűsödött, s az írásbeliség szabályainak megfelelően alakult. Tudatos törekvés volt, hogy a polgári családok gyermekeinek ízléséhez igazítsák, azokat a tartalmakat pedig, amiket nem tartottak odaillőnek, ártírták, „kigyomlázták”. A folyamat azóta is tart, hiszen a mesét elsődlegesen gyermekműfajjá tették. Sok mesének csak a váza maradt meg, aminek következményeként elmarad az lélektani folyamat, amit a szimbólumokban gazdag meseszöveg tudott adni. Nem tud-

juk végigjárni az utat, mert egy tíz-tizenkét mondatos meseváz ezt nem teszi lehetővé.

KMV: *Használsz eszközöket a mesemondás során?*

BM: A mesemondáshoz nem használok audiovizuális eszközöket, tehát semmi olyat, ami a belső képalkotást kívülről megzavarja, befolyásolja. A lényeg az, hogy a mese képeit a mesehallgatók saját maguk tudják elképzelni. Ezt én nem szeretném behatárolni.

Hangszereket viszont használok, és szoktam énekelni is. A dal, az ének megnyitja a mese útját. Mesék között is sokszor énekelek, mert ez pihenteti a hallgatóságot, ugyanis máshogy fogadjuk be az éneket, mint a hallott szöveget.

KMV: *Az interjú elején említetted, hogy szerettel volna olyan nőkkel dolgozni, akik nehéz helyzetben élnek. Ez megvalósult azóta?*

BM: 2012-ben egy családok átmeneti otthonában kilenc hónapon át tartottam mesecsoportokat. Volt egy óvodás, egy kisiskolás és egy anyacsoportom, ahol anyukák és három év alatti gyermekeik jártak hozzám. Az első fél órában ölbeli játékokat játszottunk, énekelünk, utána pedig meséltem az anyáknak élőszóval, a végén pedig beszélgettünk róla. Ez volt az első olyan alkalom, ahol nehéz sorsú emberekkel dolgoztam hosszabb távon. Idén tavasszal pedig egy művészterápiás mesecsoportot indítottam a BMSZKI [Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei] Táblás utcai átmeneti szállásán. Itt több mint hetven lakó van, akik pszichiátriai problémákkal küzdő hajléktalan emberek. Visnyei Emőke (szociális munkás, művészterapeuta, logoterápiás tanácsadó) és a Táblás szálló szakmai teamje tárt karokkal fogadta ezt a programot. Emőke részben tagként, részben co-terapeutaként jelen volt az alkalmakon, ami hatalmas támogatást jelentett, és nagyon erőssé tette a folyamatot. (Egyébként Emőkével mindketten a Magyar Művészet- és Szocioterápiás Közösségépítő Egyesületben képeztünk.) A csoport eredetileg női csoportnak indult, és arra gondoltunk, hogy két-három alkalom után zárt csoporttá tesszük. Aztán az élet máshogy hozta: férfi lakók is érdeklődtek, akiket befogadtak a résztvevők, így egyes, nyitott csoporttá alakultunk. Nagyon jól sikerült a folyamat, nagyon jó visszajelzéseket kaptunk a lakóktól.

KMV: *Tervezed ezt folytatni a továbbiakban?*

BM: Ez a művészterápiás sorozat egy pályázaton keresztül valósult meg (az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóközpontja jóvoltából), és nagyon szeretnénk, ha lenne folytatása, mert az fogalmazódott meg a résztvevőkben, hogy legyen még ilyen. Önkéntesként visszajárok, hogy fenntartsuk a kapcsolatot, de folyamatos forráskeresésben vagyunk.

KMV: *Tartasz-e előadást mostanában?*

BM: A mesélés mellett tanítok is. Angol nyelven online csoportokat, illetve egyénileg storytelling coachingot tartok. Itthon pedig akkreditált képzéseken, illetve hosszabb-rövidebb műhelyek keretében tanítom az élőszavas mesemondást, főként pedagógusoknak, szülőknél. Egyénileg is szívesen foglalkozom azokkal, akik szeretnék elsajátítani az élőszavas mesemondás, történetmesélés mesteriségét, és csoportok megkeresését is szívesen fogadom. Továbbá van egy storytelling estünk, amelyet mesemondó kollégámmal, Klitsie-Szabad Boglárkával együtt alkottunk meg – ezen női történeteket mesélünk: mesék, legendák, saját és családi történetek, dalok fonódnak egy egészé. A címe: *Magamhoz ölelem őket*. Eddig négyszer játszottuk nagy sikerrel, teltházzal az RS9 színházban, magyarul, illetve angol nyelven is. Legutóbb július 28-án a Művészetek Völgye programsorozatán belül, Taliándörögdön adtuk elő.

A Hagyományok Háza idén szeptemberben indítja harmincórás akkreditált mesemondó tanfolyamát, és az a megtiszteltetés ért, hogy engem is meghívtak tanítani. A jelentkezés még nyitott, szeretettel várjuk az érdeklődőket. A tanfolyam szeptember-október-november folyamán egy-egy hétvégét vesz igénybe. ■

Kis ostyatörténet – II. rész

Ostyafélék a magyar hiedelmekben és szokásokban

Az utolsó vacsorára és Jézus kereszthalálára emlékeztető szentostya az egyház legfőbb szentsége, Krisztus „teste”. Az ostya a magyar táplálkozási kultúrájának is évszázadok óta része egyházi ünnepekhez kapcsolódva, népszokások kellékeként, különleges alkalmakon fogyasztott csemegeként. [A cikk az NKFI 143295 számú „Örökségkonstrukciók kortárs közösségi színtereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció” című konzorciumi pályázat keretében készült.]

A magyar *ostya* szó a latin *hostiából* származik, amely engesztelő áldozatot jelent. A magyar nyelvben a XV. század első felében jelenik meg, az egyházi szertartásban játszott szerepére utalva. A XVI. században azonban már mint süteményfélét is említik. A népnyelvben sok helyen *kalács* gyűjtőnévvel jelöltek minden sült tésztafélét, így az ostyát is. Főleg a Kárpát-medence északi régióiban terjedt el a *molnárkalács* (néhol *molnárlaska*, *malomkalács*, *molnárpogácsa*) elnevezés, amely a malmokban, az őrlésre várakozók által fogyasztott, a molnárné vagy az őrlők által sütött süteményre utal. Egy-egy faluban csak ott jellemző, helyi elnevezések is előfordulhattak, mint például a Heves megyei Gyöngyössolymoson a *gürdös tészta*. Az ostyát különféle jeles napok és lakodalom alkalmával készítették és itt-ott még ma is készítik. Gyöngyössolymoson és Eger környékén háziiparszerűen is sütötték az asszonyok a molnárkalácsot, melyet az egri és gyöngyösi piacokon rendszeresen árusítottak. Az ostyasütő vasat vashámorokban vagy falusi kovácsmesterek műhelyeiben készítették. Sokszor feltüntették a készítés helyét és idejét, illetve a készítő vagy a tulajdonos nevét is.

Az ostyasütők mint népművészeti alkotások is figyelemre méltók – olvashatjuk a *Néprajzi Lexikonban*. Az alábbiakban a néprajzi irodalomból és egyéb forrásokból idézem fel a magyar hagyományos konyha ostyaféléről és a hiedelmekben, szokásokban betöltött szerepükről szóló leírásokat.

*

OSTYABABONÁK

A (szent) ostyához az évszázadok folyamán gazdag hiedelem- és szokásanyag kapcsolódott, amelyek egy része a XIX–XX. században még a népi gyakorlatban is élt. A legrégebb magyar adat az evangé-

likus lelkész, író Bornemisza Péter XVI. századi, „ördögi kísértetekről” írt könyvében található: *Az úrvacsorájával is (ti. kísért az ördög), hogy az ostyát tartsd meg a szádban, és vidd a méhkasba, és sok mézed lesz.* Zalán Menyhért pannonhalmi bencés szerzetes szerint ez a rövid utalás kapcsolatban állhat azzal az Európa-szerte sok változatban élő legendával, melyben egy parasztember az oltáriszentséget a méhkasba rejt, hogy több méze legyen. Az ember rövidesen megbetegszik, titkát felfedi a papnak. A pap megnézi a kast és ott találja a szentostyát, mely köré a méhek viaszból kis kápolnát hordtak, és mintha zsolttárt döngöcséltek volna körülré. A pap a néppel együtt a templomba viszi az oltárkát, és ott elhelyezi.

Zalán Menyhért további példákat is ismertet (*Ethnographia* 1927: 200). A titokban elcsent szentostya csalihal szájába téve, bő halászatot eredményez; sertésólbán elhelyezve a disznók egészségét biztosítja; a szerelmes asszony szájában az imádott férfi vonzalmát erősíti; ruhába belevarrva szerencsét hoz. Szendrey Zsigmond szerint szépség előidéző, szerelemvarázsló erőt is tulajdonítanak az ostyának. Ezért az anya hazaviszi áldozás után egy darabját és a leánynak adja. A vadásznak szerencsét hoz, ha az áldozati ostyát puszkájából kilövi (*Ethnographia* 1938: 34).

P. Szalay Emőke a debreceni Déri Múzeum ostyasütőiről írt cikkében (1972) további hiedelmeket is említ. „A katona és a betyár a bal tenyerén vágott sebbe helyezi és hagyja belefornni, mivel hite szerint így sérthetetlen lesz. Az ostya bajelűző ereje nyilvánul meg abban, hogy ha otthon a ládában tartják, akkor nem éghet le a ház. Ezért járják körül égi háború idején ostyával a falut. A természeti csapások távoltartását szolgálta a tavaszi vetés körül való hordozása. A karácsonyi kántori ostyát a hideglelés ellen tartották hasznosnak. Esővarázslás eszközeként is szerepelt. Nagy szárazságot azzal akartak megszüntetni és esőt varázsolni, hogy halott vagy állatok szájába tették. Azt is tartották, ha valakinek áldozó csütörtökön áldozáskor az ostya kiesik a szájából, az nemsokára meghal, és a túlvilágon a pokolba jut. Ha a pap kezéből esett ki az ostya, azért történt, mert érezte, hogy boszorkány fogja megenni.”

Egy XIX. század végi néprajzi adat szerint Baján egy asszony mindennap elment áldozni, és mindannyiszor eltett egy ostyát tarsolyába, melyet mellén hordott. Életében egyre állította, hogy az ő teste nem rothad el. Mikor meghalt, a temető öre éjjeli tizenkét órakor lángot látott felszállani az asszony sírjából. Egy évig folyton megismétlődött a fellángolás (Bellosits Bálint, *Ethnographia* 1899: 313).

A dévai csángó Sebestény Antalné, aki még nem is vén, s mégis boszorkány, virágvasárnap Piskibe ment gyónni. Mikor a pap

Puttonyokon pihenő parasztasszonyok nagykendőben az egri piacon.
Eger, 1955 – MTI Fotó: Fehérváry Ferenc, Tóth István Csaba

Domonkos rendi apáca ostyakészítés közben.

Veszprém, Vár utca 27. (ekkor Tolbuhin utca 18.), a Szent Mihály Főblébánia épülete, 1960 – Fortepan 219337 / Krantz Károly

oda akarta adni neki az ostyát, kiesett a keziből. Azért történt ez, mert a szentostya érzi, hogy boszorkány akarja megenni, azért nem akar az ilyen asszonyba belemenni. Ez az asszony azt szokta csinálni, hogy levetkezik tiszta meztelenre, s így kora reggel megferedik

Énekelnek, mulatnak az asszonyok, lányok a fonóban.

Bodony, 1961 – MTI Fotó / Bajkó József

a fűre hullott harmatban. Erre az napeste, akire haragszik, annak a tehennyre egy csepp tejet sem ad (Kolumbán Samu, *Ethnographia*, 1904: 38).

*

OSTYA A NÉPSZOKÁSOKBAN

Az ostya a téli, ezen belül is az adventi, karácsonyi szokásokban jelenik meg mint fontos, részben rituális, kulináris kellék. Pócs Éva számos példát említ az ostya szertartásos elfogyasztására a karácsonyi asztalról írt tanulmányában. A karácsonyi ostyát rendszerint nem önmagában, hanem mézzel, borssal, fokhagymával ízesítve fogyasztották, melynek megvolt a hiedelemháttere. Mézzel azért ették, hogy édesek, borssal, fokhagymával, hogy erősek és egészségesek legyenek. A karácsonyesti ostyából az állatoknak is adtak. Kolonban petrezselymmel töltött ostyával etették őket, hogy éjjel megszólalva jót mondjanak a gazdájukról. A marháknak szánt ostyára petrezselymet, piros almát, esetleg ezüst pénzt tettek, hogy a jószág erős, értékes és szép legyen (*Néprajzi Közlemények* 1965. 3–4: 35–36).

*

OSTYAHORDÁS

Az ostya leginkább a róla elnevezett szokásban, az ostyahordásban játszik főszerepet, melyről már 1545-ből és 1548-ból van adat a Nádasdyak számadáskönyvében: *Aznap attam saruarat az neg' deáknak, az kik az neg'tal ostát hoztak volt, húsz pénzt es az escola mesternek kültem eg' forintot, attam az neg uaczora kort az mesternek ostáért.* Az ostyahordás jelképes értelmű: a földre szállott, megtestesült Ige misztériumára és az oltáriszentségben magát nekünk adományozó Jézus Krisztusra emlékeztet. A katolikusok, és néhol az evangélikusok körében gyakorolt szokás legtöbbször a Felvidéken, az Ipoly menti falvakban, illetve a palócoknál maradt fenn. Az Ipoly mentén az ostyát a kántor sütötte, s a jó tanuló gyerekek vitték házról-házra. Verses mondóka kíséretében adták át a háziaknak, akik az ostyáért adományt küldtek a kántornak. Mihálygergén az ostyát a tanító karácsony böjtje előtti napokban küldte a lakosoknak. Az ostyáért viszonzásul a tanítónak babot, szalonnát, kolbászt küldtek (Manga János: *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*, 1968: 70–71, 78).

A Mátra vidéki, Borsod megyei palócoknál ugyancsak a kántor jövedelméhez tartozott az ostyahordásból származó ajándék. Borsod megyében az őszi vetés után a megmaradt vetőmagból két-három liternyit küldtek a kántornak az ostya-sütéshez.

Az ostyát karácsony böjtjén az iskolás gyermekek fehér asztalkendővel bekötött tányéron, tálban, kosárban hordták szét a faluban. Minden házba annyi darabot adtak, ahány tagja volt a családnak. A gazdasszony cserébe lencsét, babot, mákot, lisztet, aszalt gombát, szilvát küldött. Mátraballán a kapott ostyát nem ették meg, hanem a gazda ollóval szépen kivágta belőle a fölfeszített Krisztust ábrázoló részt, vagy az ostyából keresztalakot vágva azt cénára fűzte, és az asztal fölé, a gerendára akasztotta. Ott csüngött a következő karácsonyig, hogy Isten töltsen be áldásával azokat, akik asztalhoz ülnek. Az ilyen ostyát mint jeles szentelményt imádságos könyvben is őrizték (Istvánffy Gyula, *Ethnographia* 1911: 301–302). Az ostyahordásra Somogyból is vannak adatok. Nemesviden rendszerint két tizenöt-húszéves fiú karácsony éjjel, éjfél előtt hordta az ostyát. Ostyasütő vasat a plébánostól kértek. Fehér, piros, sárga színű os-

tyákat készítettek, amire zöld levélkét vagy zöld ágacskát helyeztek. Minden háznál verset mondtak, amely az ostyák színének jelentőségét magyarázta (Gönczi Ferenc, *Ethnographia* 1930: 84).

A *Magyar Népzene Tára* – *Jeles napok* kötetében szerepel a Zala [ma Veszprém] megyei Kékkút énekes ostyahordó szokása, amelyet 1939-ben Bödei János közölt először a *Vasi Szemlében*. Az emléke akkor még élt, az éneket azonban már csak egy-két öreg ember tudta elmondani, illetve elénekelni. Még szerencse, hogy teljes egészében sikerült lejegyezni a szöveget, amely magyarázatot ad az ostyák színeinek szimbolikájára. „A karácsony betét megelőző napokon a tanító házában szorgosan készültek a karácsonyi ostyasütéshez. Megbeszélés tárgyát képezte, hány család van a faluban, hogy mindenki megkapja a kis Jézus és a tanító ajándékát, a különböző színű ostyákat. Ötféle ostyát sütöttek: december 18-án fehéret, 19-én zöldágas fehéret, következő nap pirosat, 21-én kéket, majd sárgát. Az ostyát a legfehérebb búzalisztből készítik. A lisztet vízzel annyira összekeverik, hogy folyékony maradjon. Az edényből kanállal vesznek ki az előre megforrósított ostyasütőre, s ezt erősen összenyomva a tűzhely izzó tetején tartják, míg az ostya meg nem süll. A különböző színű ostyákat a következőképpen készítették. Zöldágas fehéret: az ostyasütőre rácsorgatott folyékony anyagba petrezselyemlevelet tettek; a pirosat alkörmőssel, a kéket kékitővel, s a sárgát sáfránylevéllel festették meg. Az ötféle ostyát csomókba rakták, s átkötötték pamuttal. A csomókat tányérba rakták, majd fehér szalvétába belekötötték. December 23-án reggel három fiú megindult az ostyákkal. Házról-házra járva, »Dicsértessék a Jézus Krisztus« köszöntéssel mentek be a családokhoz. Bent a szobában az asztalra már előre felterített szalvétára tették az ostyákat, majd belekezdték az »Ez nagy vigasságot...« kezdetű énekbe. Az ének befejeztével a ház asszonya viszonzta az ajándékot tojással, dióval, aszalt gyümölcssel, majd a fiúk megindultak a következő ház felé.»

Hogy az ostyahordás nem feltétlenül volt jámbor szokás, arról Tessedik Sámuel számol be *Szarvasi nevezetességek* című munkájában. Szarvason ugyanis 1760-ban betiltották az ostyahordást a következő okok miatt: „1. Mert a tanulók a téli iskolát decemberben ostyasütés és széthordás miatt 3-4 héten is elmulasztották. 2. Mert sok és nagy rendzavarás történt, mivel az ostyasütők ezen cégér alatt szabadon lophattak és koldulhattak. 3. Mert a fiatalság az éjszakai sütések alkalmával kóborolni, korhelykedni, rendetlenkedni tanult, s erkölcsé és egészsége megromlott. 4. Mert közben sok fát loptak, még többet elégettek a sütésnél. 5. Mert a fiatalság hiú kívánságokkal pénzt keresni, hasznot húzni tanult. 6. Mert a karácsonyi ostyákkal, emberekkel és állatokkal sok babonáskodást űztek.”

*

A MOLNÁRKALÁCS MINT FONÓBELI CSEMEGE

Nógrád, Heves, Borsod, Gömör vármegyékben szinte napjainkig,

Az ostyahordás bemutatása Ópusztaszeren. (Gimesi Hagyományörző Csoport)

Betlehem városban jászolba tétetett,
mely a prófétáktól régen hirdettetett.

A három királyok Ázsiából jöttek,
Született Jézusnak ajándékot vittek.

Mink is azért jöttünk, ajándékot hoztunk.
Mít jelentsen pedig, arról majd így szólunk:

Fehér ostya jelzi Mária tisztaságát,
Makulátlan levő kegyes anyaságát.

A fehér ostyában benne levő zöld ág
jelenti Mária méhe tisztaságát,

Áron vesszejének kivirágozását,
Bűnös embereknek örömré hozását.

Piros ostya jelzi, hogy értünk szenvedni
Fog a Krisztus Jézus piros vért ontani.

Ördögtől, pokoltól minket megmenteni,
Végre holtunk után országába vinni.

A kék ostya jelzi Urunknak kékségét,
a szent testén levő sebeknek helyeit.

Sárga ostya jelzi Urunknak halálát,
Mi értünk megkóstolt keserű poharát.

A mi tanítónk is kis Jézus áldását,
Nyújtván mindnyájuknak, több karácsony napját.

Élni és mulatni szentséges óráján,
E kis ajándéknak kívánjuk áldását.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

több településen él a molnárkalácssütés hagyománya. E vidékek fonóházaiban különösen a Luca-napi maskarázás környékén volt szokás a molnárkalácssütés.

A kazári fonóban például „Luca estéjén maskarába öltözött a banda, a legénypajtások szitát tettek a fejükre, letakarták egy vékony anyaggal, ami leért a derekukig, aztán elindultak végig a falun, muzsikáltak a bőrdudával, táncoltak, danoltak. Elöl ment a Luca, egy tollsöprű volt a kezében, azt’ annak a botjával verekedett. A Lucának mindent szabadott, még lopni is. Bementek a há-

zakba, leginkább a fonóba – mindenütt sütötték a molnárkalácsot – és lesték, kit, melyik lány kínál meg elsőnek, mert az jel volt. Amelyik legény meg ellopta a molnárkalácsot, az már közeledést jelentett. De a Luca ellophatta mindet. Ha meg valamelyik lánynak nem tetszett a fiú, olyan kaláccsal kínálta, amelyiknek forgács volt a belsejében” – mesélték a kazáriak 1970-ben, az *Ország-Világ* riporterének.

Lajos Árpád a domaházi fonóról írva, a molnárkalács dagasztott változatát említi 1938-ban az *Ethnographia* folyóiratban: „A barátkozás családiasságát csak elmélyíti a legények megvendéglése molnárkaláccsal, lúgozott mákos kukoricával, pattogott kukoricával, diós, mákos kaláccsal. A

mákos kukoricát Luca-napkor, a molnárkalácsot, pattogatott kukoricát karácsony böjtjén készítik. A molnárkalácsot mint böjti eledelet, tejből, lisztből, cukorból készítik, ritkán vaját is adnak hozzá. A tészta aránylag keménynek kell lennie. Tálban kavargják fakánállal, hogy jobban fonódjék. Majd kézzel kinyújtják, darabokra vágják, és a molnárkalácsütő csíptető vaslapjai közt összeszorítják. Régebben a kemencében tüzet gyújtottak, majd a kocikra helyezték a vasmacskát. Erre a háromágú vaslábra támasztották a molnárkalácsütő nyelét s a vaslapokat a parázs felé tartották. Ma már csak a spórherd belsejébe tartják a sült kalácsrészt. A tészta ostyaformán összelapul, és sivító, sustorgó hangot ad. Hamarosan gyöngén megbarnul, és kissé ropogós lesz. A kalácsot díszíteni is szokták különféle préselt mintával, pipáló emberalakokkal, virággal, a gazda nevének kezdőbetűivel. A legények aztán sorba leülnek és kényelmesen elköltik, amit a lányok eléjük adnak. De ők sem maradnak adósok. Sóra-cukorralót, pénzt tesznek le nekik az asztalra, hadd használják el.”

*

GYÖNGYÖSSOLYOSI MOLNÁRKALÁCS, LAKODALMI GÜRDÖS TÉSZTA

A kis mátrai faluban valamikor sok-sok család készítette az ízletes csemegét. 1978-ban az *Amerikai Magyar Népszavában* mutatták be egy interjúban a kilencvenegy esztendő özvegy Nyilas Andrásné, aki akkor a legidősebb volt a helyi sütőmesterek között.

„– Régen sütöttem már – mondja az anyóka –, legutóbb a tévések kedvéért szedtem elő a szerszámokat. Múlt századbéli is van köztük, az idevalósi kovács készítette. Múzeumba való holmik, kérték is már, de nem akarok még megválni tőlük. Pedig nehezek, különösen ha dolgozni kell velük.

A molnárkalács receptjét kérjük.

– Jó nullásliszt kell hozzá – diktálja özvegy Nyilas Andrásné –, s minden kilójához fele annyi cukor, egy liter tej, két tojás, hat evőkanál olvasztott zsír, vagy vaj. Tűzben, újabban gázon felhevítjük, megforrósítjuk a vasat, sütés előtt mindig jól megkenjük szalonnával. A palacsintamasszánál vékonyabb tésztát kanállal öntjük a sütőforma egyik lapjára, aztán a másikkal jól összeszorítjuk, kicsit megint a tűz fölé tartjuk. Két-három percig hagyjuk így, majd kivesszük, szétnyitjuk a vasat, aztán kézzel öszszesodorjuk az ostyát. Így csináljuk a molnárkalácsot, ami nélkül Gyöngyössolyoson még ma sem lehet lakodalom. Néha literes lábosban kevertük a tésztát, több vassal, több napon át sütöttünk. Olykor ezret rendeltek belőle egy-egy helyre, s legalább négyezret tettem a felmagasított kosaramba, ha elindultam Pestre.

Özvegy Nyilas Andrásné ugyanis annak idején nemcsak a közeli várost, a környékbeli kirándulóhelyeket járta, hanem rendszeresen utazgatott Budapestre is. Állandó megrendelői voltak a fővárosban vagy harminc esztendeig.”

Balázs Árpád (1911–1975) irodalmi vénával megáldott, országjáró újságíró-szociográfus Gyöngyössolyosról írt 1964-es tanulmányában említi a lakodalmi szokások kapcsán a „havannai szivarra hasonlító” ún. *gürdös tésztát*, vagyis molnárkalácsot. Ebből a lakodalom egy pontján minden vendég kapott egyet-egyét. A völegénynek és a menyasszonynak ünnepélyesen nyújtották át az ostyát, miután mindkettőjük száját mézzel bekenték. Ugyanitt létezik egy *gürdös sütemény* nevű változat is, amelyhez nem kevert, hanem lágy, dagasztott tésztát készítenek. Ezt fémből készült sütőformára tekerik (mint egy kürtőskalácsot, sőt, mint az olasz cannolit), bő olajban világosra sütik, végül habos krémmel töltik.

Kis ostyatörténetünk befejező részében a borsodnádasi molnárkalács történetét, hagyományát és a hozzá kapcsolódó örökségéssítési folyamatokat mutatjuk be.

Juhász Katalin

KITÜNTETÉSEK 2023. AUGUSZTUS 20. ALKALMÁBÓL

MAGYAR ÉRDEMREND TISZTIKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT)
Timár Böske táncművész, a Csillagszeműek művészeti igazgatója

MAGYAR ÉRDEMREND LOVAGKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT)
Dr. Árendás Péter Attila brácsaművész, zenepedagógus
Filákovity István koreográfus
Ónodi Béla DLA okleveles néptáncpedagógus
Dr. Veres Gábor fõmuzeológus

MAGYAR ARANY ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT)
Liber Róbert Ferenc népzene
Nyitrai Tamás prímás
Sikentáncz Szilveszter táncművész, az Örökség elnöke
Szabó Zoltán népzene, néprajzkutató, zenetanár
Szabó Csaba László néptáncpedagógus, művészeti vezető
Téglás Dezső népzene, pedagógus

MAGYAR EZÜST ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT)
Dr. Bereznai Zsuzsanna néprajzkutató, fõmuzeológus
Farkaslaki Jakab György fa- és csontszobrász, költő
Molnár Péter nagybögső

MAGYAR BRONZ ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT)
Fiser Józsefné hímző népi iparművész
Patócs Aranyos Norina táncművész
Pávai Natália kiadványmenedzser
Dr. Vass Erika néprajzkutató, muzeológus
Zsigó Józsefné népi iparművész, tojásdíszítő mester

BESSENYEI GYÖRGY-DÍJ

Kocsis Klára kulturális szervező

BÁNFFY MIKLÓS-DÍJ

András Mihály, a Hargita igazgatója, művészeti vezetője

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY-DÍJ (KÖZÖSSÉGI)

Alba Regia Táncegyüttes

Lőrincz Zsuzsanna, az Artera Alapítvány elnöke

KALLÓS ZOLTÁN-DÍJ

Györfi Erzsébet népdalénekes

MARTIN GYÖRGY-DÍJ

Éri Péter népzene

Fügedi János tudományos főmunkatárs, egyetemi tanár

Papp István „Gázsa” zenekarvezető prímás

Török János kosárfonó népi iparművész

NÉPMŰVÉSZET MESTERE

Árvai Sándor juhász, énekes, táncos

Csóti Andrásné énekes, táncos

Fehér Tibor fazekas népi iparművész

Kiss Bertalanné viseletkészítő

Kocák Andrásné Mihók Jolán népdalénekes

Murguly Lajos hagyományörző táncos

Pados Zoltán kosárfonó

Papp Samu hagyományörző táncos

Péter Lajos szíjgyártó és nyeregkészítő népi iparművész

Horváth Tibor képfestő népi iparművész

NÉPMŰVÉSZET IFJÚ MESTERE

Bajka Márta vászonszövő

Porkoláb Benedek népi börműves

Szlama László kobozművész

Timár Sára népdalénekes

Paput Júlia néptáncos

Juhász Bence Zsombor néptáncos

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 4 Csillagszeműek Dance Ensemble – celebrates 30 years. This group was founded by Timár Böske as a place to train children to dance and perform folk dance on a high level using her husband Timár Sándor's methodology for teaching traditional dances. When the group was formed, the Timárs were still leading the State Ensemble. Csillagszeműek Dance Ensemble functions as an independent entity, though the original idea was for the group to be under the wing of the Hungarian State Folk Dance Ensemble. Csillagszeműek has been directed, managed, organized and led by Böske herself; now her son Timár Mihály is artistic director and looks forward to the next 30 years carrying on the Timár family tradition and success of the group. It is no secret that Csillagszeműek has been intertwined with and strongly associated with the Timár family' life – one of Böske's original personal goals was to create a community where their children (five, plus one) could learn to dance according to their parents' methodology and ideas. Timár Sándor's participation, teaching methods and choreographies have naturally contributed to the group's success. The group has received the Hungarian Heritage and Prima Primissima awards. Report by Timár Mihály.

Page 6 New Publication: [Changes in (Hungarian) Gypsy music and Gypsy musicians in the 19th/20th century from historical, social and cultural points of view] edited by Hajnóczky Tamás 2023. Gondolat Kiadó (in Hungarian) ISBN: 978-963-5564-38-5. This book contains 13 studies on subjects ranging from Liszt Ferenc to the Rostás family of Nyírvasvári, Hungary. Contributors are journalists, folklorists, literary historians and a jazz critic. Subject matter covered in the volume are: classical music, Hungarian nótá, Hungarian operetta, Hungarian jazz between the two world wars and Gypsy religious music. The editor is a sociologist and expert in minority politics. The reviewer writes: "The publication fills a gap in the literature... without romanticizing or demonising, through presentation of data and fact, stories that heretofore have not surfaced or were not allowed to come to the surface – are interpreted and explained." Review by Grozdits Károly.

Page 11 Series called Táncház 50 – articles, stories and memories from earlier years of the dance house movement. Folk dancer, dance teacher, researcher Redő Júlia remembers she went (in the mid 1990s) to the Roma community of Órkő in Transylvania (a district of the city of Sepsiszentgyörgy/Sfântu Gheorghe, Romania) to collect and learn the Gypsy dance there.

Page 13 Traditional dance of Apátfalva, Hungary. This article addresses a question arising from recent study of a 1956 film document (film number Ft 277 in the archive) of the well-known and well-documented traditional dancers of Apátfalva: Kardos István and his wife Baka Julianna dancing the fast ('*frisses*') csárdás of their village of Apátfalva. The issue here is that this film shows a change of basic emphasis that occurs for the fast csárdás – namely the dance clearly changes to a so-called 'down emphasis'. The dance house movement has however, for the past 50 years taught this dance with

an 'up emphasis' throughout the dance (the slow and fast sections of the dance). Whether a dance is danced with 'up or down emphasis' is a fundamental aspect of Hungarian traditional dance. Other film documentation of this particular dance was compared to check for this change in emphasis. This issue arose in the process of adding sound to the 1956 silent film and demonstrates the kinds of questions that can arise from the process. The village of Apátfalva is located in Csongrád County in the southeastern corner of Hungary – the 'southern plains region'. By Galát Péter professional folk dancer and dance teacher, employed of Hungarian Heritage House's folklore documentation center.

Page 14 New choreography by Háromszék Dance Ensemble "Hazától hazáig" [From Home to Home] performed on June 16th, 2023 in Sepsiszentgyörgy/Sfântu Gheorghe, Romania. The choreography presents implement dances and couple dances from Hungary's Somogy region; women's circle dance and couple dance from Rimóc in Hungary's Palóc region; shepherd's dances from Hortobágy; dances of the town of Visk/Vyshkovo located in S.W. Ukraine (Northern Maramureș region – Transcarpathia); dances of the Székely Hungarians of Bukovina; music from Slovakia's Gömör region; Gypsy dances from Nagypalád/Velyka Palad' – located in Ukraine though considered part of the Szatmár region; and finally verbunk and csárdás from Szeghalom in Békés County near Hungary's border with Romania. The author of this review mentions the women's dance that was part of the choreography of dances from Visk as the high point of the performance. The choreography was created and directed by Módosné Almási Berta Csilla and Módos Máté. Review by Kádár Elemér.

Page 21 Conversation with photographer, documentary film maker Dénes Zoltán – Part I. Much of his work has been on subjects related to the dance house movement, though he has also been involved in projects documenting architecture in Hungary and ethnography of the peoples of Asia. He worked with film director Szomjas György until his death in 2021 on the series of portrait films on traditional village musicians which then expanded to key figures of the dance house movement. He also frequently works with Sztanó Hédi. Dénes Zoltán first came in contact with the táncház in the mid 1970s. He played in the band that accompanied the folk dance ensemble in Székesfehérvár for 10 years (until 1985), then went on to photography. By Grozdits Károly.

Page 30 Changes in the Hungarian town of Mezőkövesd and Matyó folk costume from the 19th century to the present – Part I. The author's family connections to this town in northeastern Hungary's Borsod-Abaúj-Zemplén County and the time she spent there throughout her life have inspired this study. 'Part One' covers the following themes: general information about the Matyó people, Matyó architecture and interior decoration, the Matyó folk costume in general, Matyó traditional costume at various times in a person's life, the infant's costume, small child's costume, school children's costume, adolescents' costume. The Matyó people are Catholic

and according to Györffy István's research, their type of settlement format came from the Hungarian Plains region, rather than from the nearby Palóc region. By Murányi Márta Anna.

Page 34 Agócs Gergely: [Variants of Hungarian folk melody types found amongst the folk music of the Northern Caucasian 'Nogaj' ethnic group] – Part 2. Over the last 22 years ethnomusicologist Agócs Gergely has been exploring and documenting the folk music of the 'Nogaj' people in the foothills region of the Northern Caucasus in an effort to find possible parallels to Hungarian folk music. He finds that 70% of the Nogaj traditional melody types fit into the morphological system of Hungarian folk music. Agócs has documented some 2800 folk melodies there. Since 2014 he has been working with ethnographer and Turkologist Somfai Kara Dávid on analysing the documented material. In this study Agócs offers examples of parallel melodies from Hungarian and Nogaj traditional music culture. An interesting note is that many from the oldest generation of his informants had been born in tents and had memories of nomadic life practicing large animal husbandry. They spent winters at the foot of the Caucasus, summers some 1500-2000 kilometers north in wooded plains areas. First published in [Myth and History II] – a collection of studies published in celebration of ethnographer Hoppál Mihály's 80th birthday – European Folklore Institute. Edited by Hoppál Bulesú, Szabados György. Budapest, 2022.

Sue Foy

folkMAGazin

2023/4, XXX. évfolyam, 4. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János
Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István
Munkatársak:
Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János
Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@tanchaz.hu
www.folkmagazin.hu
Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632
ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,
Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány
IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004 20171625 00000000
Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Sinkó Veronika grafikája Kóka Rozália „Hol volt, hol nem volt...” című sorozatához (38. oldal)

Hátsó borító: Folkpark Táncházfesztivál (Budapest Park, 2023. július 20. – fotó: Orbán Miklós)

20234

2023/4 • XXX. évf. 4. szám

FOLKMAGAZIN³⁰

Nemzeti
Kulturális
Alap